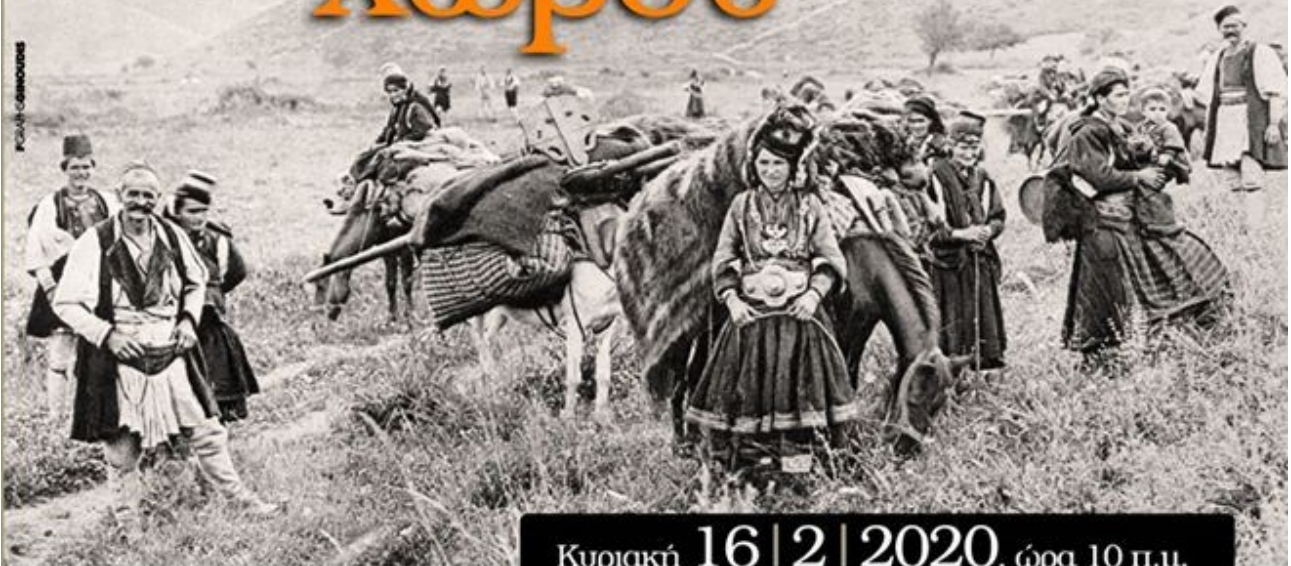

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΗΜΕΡΙΔΑ
ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΑΣΤΕΡΙΟ ΚΟΥΚΟΥΔΗ

Οι Βλάχοι του ελληνικού χώρου

PC&A-COMPOUND

Κυριακή 16 | 2 | 2020, ώρα 10 π.μ.

Μεγάλο Αμφιθέατρο «Παναγής Παναγιωτόπουλος»
Πολυτεχνικής Σχολής ΑΠΘ

ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

Εκδόσεις ΖΗΤΡΟΣ

ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΜΕ ΤΗ ΣΤΗΡΙΞΗ

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ
ΠΟΛΥΤΕΤΙΚΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ ΒΛΑΧΩΝ

ΧΟΡΗΓΟΙ

Εκδόσεις ΖΗΤΡΟΣ

ΜΕ ΤΗΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

ΧΟΡΗΓΟΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Πρακτικά Ημερίδας

**ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚή ΗΜΕΡΙΔΑ:
ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΑΣΤΕΡΙΟ ΚΟΥΚΟΥΔΗ**

"Οι Βλάχοι του ελληνικού χώρου"

Κυριακή 16 Φεβρουαρίου 2020, ώρα 10.00 π.μ.

Μεγάλο Αμφιθέατρο
"Παναγής Παναγκωτόπουλος"
Πολυτεχνικής Σχολής Α.Π.Θ.

Πρακτικά Ημερίδας

Σύνταξη, σύνθεση & επιμέλεια του τεύχους των Πρακτικών:

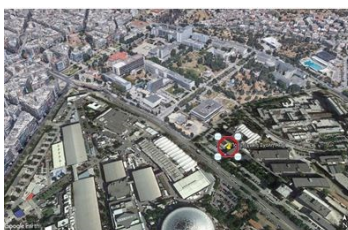
Γιώργος Ι. Συνεφάκης

Θεσσαλονίκη 2020

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Αντί Προλόγου	4
Οργάνωση - Πρόσκληση	5
Πρόγραμμα Ημερίδας	5
1^η θεματική ενότητα: Βλαχόφωνος Ελληνισμός	5
2^η θεματική ενότητα: Ο Αστέριος Κουκούδης και οι Βλάχοι	6
Χαιρετισμοί	7
Χαιρετισμός Πρύτανη Α.Π.Θ. και Κοσμήτορα Πολυτεχνικής Σχολής Α.Π.Θ.	8
Χαιρετισμοί Διευθύντριας Μ.Μ.Α. & Εκπροσώπων Δημόσιας Δημοτικής Βιβλιοθήκης Βέροιας	9
Χαιρετισμός Προέδρου Π.Β.Α. & Π.Ο.Π.Σ.Β.	10
Εισηγήσεις	11
<i>(Κάθε εισήγηση δημοσιεύεται με τον τρόπο γραφής των βιβλιογραφικών παραπομπών που επέλεξε ο κάθε συγγραφέας).</i>	
Μιχαήλ Γ. Τρίτος: Βλάχοι και Ορθοδοξία	11
Κωνσταντίνος Π. Χρήστου: Ξένες προπαγάνδες στη χερσόνησο του Αίμου: Η περίπτωση των Αρωμούνων και η εκκλησιαστική της διάσταση (1800-1913)	22
Ευάγγελος Αυδίκος: Η λεγέωνα της Πίνδου και το Σέσκλο στην Κατοχή	28
Αντώνιος Μπουσμπούκης: Τα παραδοσιακά επαγγέλματα των Βλάχων	35
Γεώργιος Τσότσος: Το ανθρωπογεωγραφικό επιστημονικό έργο του Αστέρη Κουκούδη	38
Ιφιγένεια Βαμβακίδου: Αναζητώντας την εικόνα του Έλληνα στα χρόνια του 1821: Μελέτη περίπτωσης γλωσσικών και εικαστικών κειμένων παιδιών της Στ΄ τάξης της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης στο μάθημα της Ιστορίας (μεταπτυχιακή έρευνα (2014) του Αστέρη Κουκούδη υπό την εποπτεία μου)	63
Κυριάκος Οικονομίδης: Ταξιδεύοντας με έναν ανθρωπογεωγράφο: Κοντινές και πιο μακρινές περιπλανήσεις με τον Αστέρη Κουκούδη	71
Κούλα Λέντζιου-Τρίκου: Ο Αστέρης Κουκούδης και τα Μεγάλα Λιβάδια Πάικου	78
Παρεμβάσεις - Συζήτηση - Σχόλια	83
Πρόλογος του πρ. Προέδρου της Δημοκρατίας Κ. Στεφανόπουλου στο τετράτομο έργο του Αστερίου Κουκούδη «Μελέτες για τους Βλάχους»	84
Επιστολή Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαίου προς τον Αστέρη Κουκούδη	85
Βιογραφικό Αστερίου Κουκούδη (1964-2018)	86
Αναφορές από το υπόμνημα προς τον Δήμαρχο & το Δημοτικό Συμβούλιο του Δήμου Βέροιας για την ονοματοδοσία μιας οδού της Βέροιας σε οδό Αστερίου Κουκούδη	90
Η βιβλιογραφική παρακαταθήκη που μας άφησε ο Αστέρης Κουκούδης	92
Στιγμιότυπα από τις δημόσιες διαλέξεις του Αστερίου Κουκούδη	95
Παλιές φωτογραφίες της Βέροιας από το αρχείο Κουκούδη	97
Αντί επιλόγου	99
<i>Επικήδειος Γ. Συνεφάκη την 1^η Μαρτίου 2018, ημέρα της κηδείας του Αστέρη Κουκούδη στη Βέροια</i>	

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Η πρωτοβουλία αυτής της επιστημονικής ημερίδας προέκυψε από την έμμονη ιδέα δύο πολύ φίλων του αείμνηστου Αστερίου Κουκούδη, που τόσο ξαφνικά μας άφησε φτωχότερους τον Μάρτιο του 2018, της **Ιφιγένειας Βαμβακίδου** και του **Γιώργου Συνεφάκη**, οι οποίοι θέλησαν να αποτίσουν φόρο τιμής στον άνθρωπο, τον επιστήμονα, τον πολυγραφότατο και πολυβραβευμένο συγγραφέα, τον ακάματο ερευνητή, τον Αστήρη μας, δύο χρόνια μετά τον αδόκητο θάνατό του.

Προσφορότερος τρόπος ήταν κατ' αρχάς μία δημόσια εκδήλωση με την μορφή επιστημονικής ημερίδας, στον τόπο που ζούσε και δίδασκε ο εκλιπών, στη Θεσσαλονίκη. Η ιδέα τους αυτή έτυχε μίας άμεσης και ενθουσιώδους ανταπόκρισης από τον **Γιώργο Τσότσο** και τον **Κώστα Ζήτρο** και μαζί αυτή η τετράδα ξεκίνησε εκ

του μηδενός, τον Οκτώβριο του 2019, την οργάνωση της σημερινής εκδήλωσης.

Αμέριστη συμπαράσταση στο εγχείρημα αυτό επέδειξε ο ρέκτης Κοσμήτορας της Πολυτεχνικής Σχολής του Α.Π.Θ. καθηγητής **Κώστας Κατσιφαράκης**, ο οποίος προσέφερε τον χώρο του μεγάλου αμφιθεάτρου «Παναγής Παναγιωτόπουλος» της Σχολής για την επιστημονική αυτή ημερίδα και την έθεσε υπό την αιγίδα της Πολυτεχνικής Σχολής του Α.Π.Θ.

Οι μηδενικοί πόροι της ομάδας πρωτοβουλίας, καθώς και τα στενά χρονικά περιθώρια μέχρι την διετή επέτειο του θανάτου του, δεν έδιναν την δυνατότητα της οργάνωσης ενός Συνεδρίου, όπως θα άρμοζε στο μεγάλο επιστημονικό ανάστημα του Αστερίου Κουκούδη. Αυτό ας το αναλάβουν άλλοι φορείς, π.χ. ο Δήμος Βέροιας (η γενέτειρά του, που παρά τις έγγραφες εκκλήσεις της ομάδας για την ονοματοδοσία μίας οδού της πόλης με το όνομά του Κουκούδη, ακόμη δεν απάντησε), ή η Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων, ή ακόμη και η Ακαδημία Αθηνών, που τον είχε βραβεύσει για το έργο του.

Στην προσπάθεια αυτή ανταποκρίθηκαν ευγενώς οι 8 εισηγητές, οι καθηγητές Α.Ε.Ι. **Μ. Τρίτος**, **Κ. Χρήστου**, **Ε. Αυδίκος**, **Α. Μπουσμπούκης**, **Ι. Βαμβακίδου**, ο ιστορικός γεωγράφος δρ. Πολεοδομίας-Χωροταξίας **Γ. Τσότσος**, η εκπαιδευτικός και συγγραφέας **Κ. Λέντζιου-Τρίκου** και ο προσωπικός φίλος και ιατρός του Αστερίου **Κ. Οικονομίδης**.

Η ομάδα της πρωτοβουλίας αυτής καταθέτει αυτήν την ημερίδα στην μνήμη του εκλιπόντος, ως ένα ελάχιστο αντίδωρο για την μεγάλη του προσφορά στην ιστορία των Βλάχων και του βλαχόφωνου Ελληνισμού.

Αιωνία η μνήμη του **Αστερίου Κουκούδη**.

ΗΜΕΡΙΔΑ ΠΡΟΣ ΤΙΜΗΝ
ΤΟΥ ΑΣΤΕΡΙΟΥ ΚΟΥΚΟΥΔΗ
Οργανωτική Επιτροπή

**Ιφιγένεια
Βαμβακίδου**

ΗΜΕΡΙΔΑ ΠΡΟΣ ΤΙΜΗΝ
ΤΟΥ ΑΣΤΕΡΙΟΥ ΚΟΥΚΟΥΔΗ
Οργανωτική Επιτροπή

**Κώστας
Ζήτρος**

ΗΜΕΡΙΔΑ ΠΡΟΣ ΤΙΜΗΝ
ΤΟΥ ΑΣΤΕΡΙΟΥ ΚΟΥΚΟΥΔΗ
Οργανωτική Επιτροπή

**Γιώργος
Συνεφάκης**

ΗΜΕΡΙΔΑ ΠΡΟΣ ΤΙΜΗΝ
ΤΟΥ ΑΣΤΕΡΙΟΥ ΚΟΥΚΟΥΔΗ
Οργανωτική Επιτροπή

**Γιώργος
Τσότσος**

ΟΡΓΑΝΩΣΗ - ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Οργάνωση

- Σχολή Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας
- Ίδρυμα Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα
- Εκδοτικός οίκος Ζήτρος
- Σύλλογος Λιβαδιωτών Θεσσαλονίκης «Ο Γεωργάκης Ολύμπιος»

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Σας προσκαλούμε στην επιστημονική ημερίδα,
αφιερωμένη στον Αστέριο Κουκούδη, με θέμα:
«Οι Βλάχοι του ελληνικού χώρου»
που διεξάγεται την **Κυριακή 16 Φεβρουαρίου 2020, στις 10.00 π.μ.**
στο Μεγάλο Αμφιθέατρο «Παναγής Παναγιωτόπουλος»
της Πολυτεχνικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Υπό την αιγίδα
**της Πολυτεχνικής Σχολής
του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης**

Με την στήριξη
της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων (Π.Ο.Π.Σ.Β.)

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΗΜΕΡΙΔΑΣ

Επιστημονική
Επιτροπή:

Ιφιγένεια Βαμβακίδου, Κώστας Ζήτρος,
Γιώργος Συνεφάκης, Γιώργος Τσότσος

Γραμματειακή
υποστήριξη:

Φίλιππος Μπρέντας, Αθανάσιος Σταύρου
Υποψήφιοι διδάκτορες Ιστορίας

Κυριακή 16 Φεβρουαρίου 2019
Μεγάλο Αμφιθέατρο «Παναγής Παναγιωτόπουλος»
Πολυτεχνικής Σχολής του Α.Π.Θ.
(Έναρξη 10.00 π.μ.)

10.00-10.30

Αφίξεις - Εγγραφές

10.30-10.45

Χαιρετισμοί προσκεκλημένων

10.45

Έναρξη Ημερίδας

1η θεματική ενότητα: Βλαχόφωνος Ελληνισμός

Προεδρείο: Σταυρούλα Μαυρογένη - Γιώργος Συνεφάκης

10.45-11.00

Μιχαήλ Τρίτος

Ομ. Καθηγητής
Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.

Βλάχοι και Ορθοδοξία

1^η εισήγηση

11.00-11.15

Κωνσταντίνος Χρήστου

Καθηγητής
Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.:

Ξένες προπαγάνδες στη Χερσόνησο του Αίμου:

**Η περίπτωση των Αρωμούνων
και η εκκλησιαστική της διάσταση**

2^η εισήγηση

11.15-11.30

Ευάγγελος Αυδίκος

Καθηγητής
Σχολής Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών
Επιστημών Παν. Θεσσαλίας

**Η Λεγεώνα της Πίνδου
και το Σέσκλο στην Κατοχή**

3^η εισήγηση

11.30-11.45

Αντώνιος Μπουσμπούκης

Ομ. Καθηγητής
Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ.

**Τα παραδοσιακά επαγγέλματα
των Βλάχων**

4^η εισήγηση

11.45-12.00

Διάλειμμα

2η θεματική ενότητα: Ο Αστέριος Κουκούδης και οι Βλάχοι

Προεδρείο: **Σταυρούλα Μαυρογένη - Γιώργος Συνεφάκης**

12.00-12.15
5^η εισήγηση

Γεώργιος Τσότσος

Δρ Πολεοδομίας - Χωροταξίας,
Μεταδρ Ιστορικής Γεωγραφίας,
πρ. Σχολικός Σύμβουλος.

**Το ανθρωπογεωγραφικό επιστημονικό έργο
του Αστέρη Κουκούδη**

12.15-12.30
6^η εισήγηση

Ιφιγένεια Βαμβακίδου

Καθηγήτρια Σχολής Κοινωνικών και
Ανθρωπιστικών Επιστημών Π.Δ.Μ.

**Αστέρης Κουκούδης,
οι διδακτικές του προτάσεις
στο μάθημα της νεότερης ελληνικής ιστορίας**

12.30-12.45
7^η εισήγηση

Κυριάκος Οικονομίδης

Ιατρός Δερματολόγος

**«Ταξιδεύοντας με έναν ανθρωπογεωγράφο»:
Κοντινές και πιά μακρινές περιπλανήσεις
με τον Αστέρη Κουκούδη**

12.45-13.00
8^η εισήγηση

Κυριακή Λέντζιου-Τρίκου

Εκπαιδευτικός-Συγγραφέας

**Ο Αστέρης Κουκούδης και
τα Μεγάλα Λιβάδια Πάϊκου**

13.00-13.25

Συζήτηση

13.15-13.30

Σύνοψη ημερίδας - Πορίσματα

ΛΗΞΗ ΗΜΕΡΙΔΑΣ

Θυμάμαι τον Γκραίκο παππού μου, τον μπάρμπα Τζιόρτζη,
να με ρωτά, σαν πήγαινα στο χωριό της μητέρας μου στο Ρουμλούκι:

«Τί είσαι εσύ βρε; Ρωμιός για Βλάχος;».

Ενώ στη Βέροια, ο Βλάχος παππούς μου, ο λάλα-Στέργιος, με ρωτούσε στα βλάχικα:

«Τσε χι τίνι, Αρμούν ιά Γκρεκ; (Τί είσαι εσύ; Αρμούνος ή Γκρέκος;»

Κι εγώ, μη θέλοντας να τους κακοκαρδίσω,

έδινα στον καθένα τους την απάντηση που ήθελε να ακούσει.

Ήταν χρόνια αργότερα, όταν κατάλαβα πως και οι δύο τους,

ήθελαν να τους πω το ίδιο πράγμα,

μα ο καθένας τους ήθελε να το ακούσει στην δική του γλώσσα.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ

Χαιρετισμός του Πρύτανη του Α.Π.Θ. Καθηγητού Νικολάου Γ. Παπαϊωάννου

Είναι ιδιαίτερη χαρά και τιμή η πρόσκληση να συμμετέχω τόσο ως Πρύτανης, αλλά και ως Βλάχος στην επιστημονική αυτή ημερίδα στο αφιέρωμα για τον Αστέριο Κουκούδη. Θέλω να συγχαρώ ιδιαίτερα τους διοργανωτές της ημερίδας αυτής, γιατί μέσω αυτής θα αναδειχθεί η πολυσχιδής και πολύπλευρη δράση των Βλάχων, των οποίων οι διάφορες ενέργειές τους έχουν συμβάλλει στην οικονομική, πολιτιστική, κοινωνική και οικονομική πρόοδο της πατρίδας μας. Η εκδήλωση αυτή, λοιπόν, αποτρέπει φόρο τιμής στον άνθρωπο, τον επιστήμονα, το συγγραφέα, τον ερευνητή που ξαφνικά έφυγε από τη ζωή. Θέλω να πιστεύω ότι εκδηλώσεις σαν και αυτές που αναδεικνύουν την ενεργή συνεισφορά των κοινωνικών αυτών ομάδων, θα συνεχίσουν να πραγματοποιούνται ακόμα πιο ενεργά. Επομένως, εύχομαι τόσο στην Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων, όσο και στο Σύλλογο Λιβαδιτών Θεσσαλονίκης «Γεωργάκης Ολύμπιος» να συνεχίσουν τις εκδηλώσεις αυτές, ως ένα ελάχιστο αντίδωρο για την τεράστια προσφορά των Βλάχων και του Βλαχόφωου Ελληνισμού.

Χαιρετισμός του Κοσμήτορος της Πολυτεχνικής Σχολής του Α.Π.Θ. Καθηγητού Κωνσταντίνου Κατσιφαράκη

Αξιότιμε κ. Πρύτανη

Αξιότιμε κ. Πρόεδρε της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων

Κυρίες και κύριοι

Είναι χαρά και τιμή για μένα να σας καλωσορίσω στην Πολυτεχνική Σχολή, που έθεσε υπό την αιγίδα της τη σημερινή εκδήλωση στη μνήμη του Αστέριου Κουκούδη, με θέμα: Οι Βλάχοι του Ελληνικού χώρου.

Η αλήθεια είναι ότι ξαφνιάστηκα λίγο, όταν ο φίλος και συνάδελφος Γιώργος Συνεφάκης μου ζήτησε τη στήριξη της Σχολής για τη διοργάνωση της ημερίδας, αν και γνώριζα ότι με είχε εντάξει στη μεγάλη οικογένεια των Βλάχων, από τότε που έμαθε ότι η προγιαγιά μου Ελένη, το γένος Παπαγεωργίου, ήταν από το Λιβάδι Ολύμπου. Όμως συμφώνησα αμέσως, για τους ακόλουθους λόγους:

1. Αν ανατρέξει κανείς στην ιστορία της Πολυτεχνικής Σχολής, θα διαπιστώσει ότι πολλοί από τους σπουδαίους καθηγητές της ήταν Βλάχοι. Αναφέρω, εντελώς ενδεικτικά τους αείμνηστους Γεώργιο Νιτσιώτα, πρώτο καθηγητή της Σχολής, και Βασίλη Δερμίσση, στη μνήμη του οποίου δίνονται κάθε χρόνο από την κόρη του 2 υποτροφίες σε φοιτητές του Τμήματος Πολιτικών Μηχανικών.
2. Πιστεύω ότι τέτοιες εκδηλώσεις με έντονο πολιτιστικό και εθνικό, τολμώ να πω, χαρακτήρα, πρέπει να αγκαλιάζονται από όλους μας, χωρίς περιχαρακώσεις σε επιστημονικά αντικείμενα.

Είμαι βέβαιος ότι οι ομιλίες που θα ακολουθήσουν θα κρατήσουν αμείωτο το ενδιαφέρον όλων, είτε έχουν σχέση με την ιστορία των Βλάχων του Ελληνικού χώρου και το έργο του Αστέριου Κουκούδη είτε όχι.

Χαιρετισμός της Διευθύντριας του Ιδρύματος Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα Φανής Τσατσαΐα

Εκ μέρους του Ιδρύματος Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα την επιστημονική επιτροπή της ημερίδας που προσκάλεσαν το Ίδρυμα να είναι ένας από τους διοργανωτές φορείς της ημερίδας για τη μνήμη του Αστέριου Κουκούδη. Είναι το ελάχιστο που μπορούμε να κάνουμε στη μνήμη ενός ερευνητή που υπήρξε μέλος του Σωματείου των Φίλων του Μουσείου, φιλοξενήθηκε ώρες πολλές στο Κέντρο Έρευνας Μακεδονικής Ιστορίας και Τεκμηρίωσης (Κ.Ε.Μ.Ι.Τ.) του Ιδρύματος Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα και ήταν τέτοια η αγάπη και η προσφορά του στην ιστορία και την έρευνα, που δώρισε το φωτογραφικό αρχείο του στο Κ.Ε.Μ.Ι.Τ. προς χρήση από τον ερευνητικό κόσμο και τη μαθητική κοινότητα. «Η κοινωνική ζωή στα βλαχοχώρια της Μακεδονίας στα 1900» ήταν μια έκθεση που επιμελήθηκε ο Αστέριος Κουκούδης, αναλαμβάνοντας το βάρος της προετοιμασίας και της επιμέλειας της έκθεσης, όπως και την επιστημονική τεκμηρίωση του υλικού. Σήμερα, το υλικό αυτό συνεχίζει να παρουσιάζεται στο κοινό με τελευταία παρουσίασή του στο Δήμο Θέρμης πριν από λίγο καιρό σε μία προσπάθεια του Ιδρύματος για αδιάκοπη έκθεση της έρευνας του Κουκούδη και διατήρησης τόσο της μνήμης του όσο και του πολυδιάστατου εκπαιδευτικού και ερευνητικού έργου του.

Χαιρετίζω την ημερίδα, εύχομαι καλή επιτυχία στις εργασίες της και επιστημονικά αποτελέσματα αντάξια της μνήμης του Αστέριου Κουκούδη.

Χαιρετισμός των εκπροσώπων της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Βέροιας του Αν. Διευθυντή Αντώνη Γκαλίτσιου & της Βιβλιοθηκονόμου Ασπασίας Τασιοπούλου

Μια αναντικατάστατη απουσία

Πέρασαν κιόλας δύο χρόνια από τότε που «έφυγε» αιφνίδια ο Αστέριος Κουκούδης. Σήμερα, θυμόμαστε το δάσκαλο και ιστορικό ερευνητή, αλλά και τον άνθρωπο Αστέριο.

Θυμόμαστε το αξιόλογο έργο που μας άφησε για τη συμβολή των Βλάχων του ελληνικού και ευρύτερου βαλκανικού χώρου. Κατ' ουσίαν, ο Αστέριος Κουκούδης αποτέλεσε τον πλοηγό μας στην Ιστορία των Βλάχων. Δεν είναι τυχαίο ότι το τετράτομο πόνημά του, για το οποίο ενδελεχώς εργάσθηκε και συνέγραψε, κέρδισε όχι μόνο το επιστημονικό, αλλά και το ευρύτερο αναγνωστικό κοινό.

Θυμόμαστε σήμερα τον άνθρωπο Αστέριο, που είχαμε τη σπάνια τύχη να γνωρίσουμε από κοντά, στην αρχή ως μέλος της Δημόσιας Βιβλιοθήκης Βέροιας και αργότερα ως βραβευμένο συγγραφέα. Καταδεχτικός και απλός, όπως όλοι οι αληθινά σπουδαίοι! Και είναι τούτη η γνωριμία μας, που μας άφησε αισθήματα σεβασμού και περηφάνιας για την κοινή μας καταγωγή.

Θυμόμαστε ακόμη τη δωρεά του προς τη Βιβλιοθήκη μας. Πέρα από τα 1.884 βιβλία, μάς κληροδότησε και το αρχειακό του υλικό, που περιλαμβάνει:

α. Φωτογραφικό υλικό, που προβάλλει τη γεωγραφική διασπορά, καθώς και την κοινωνική και οικονομική ζωή των Βλάχων.

β. Την αλληλογραφία του.

γ. Τις μελέτες του.

δ. Πρωτότυπο αρχειακό υλικό, που χρησιμοποίησε κατά τη συγγραφή του βραβευμένου του έργου «Μελέτες για τους Βλάχους».

Αξίζει να γίνει ιδιαίτερη μνεία στη βοήθεια που αφιλοκερδώς μας προσφέρει στην οργάνωση του αρχείου του, η κα Αναστασία Ταναμπάση, Διδάκτωρ Ιστορίας και φίλη του Αστέριου.

Η Δημόσια Βιβλιοθήκη Βέροιας και οι άνθρωποι της αισθανόμαστε διπλά υποχρεωμένοι απέναντι στον Αστέριο Κουκούδη. Θα προσπαθούμε να φανούμε αντάξιοι της εμπιστοσύνης του.

**Χαιρετισμός του Προέδρου της Παγκόσμιας Βλαχικής Αμφικτιονίας και
Προέδρου της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων
Μιχάλη Μαγειρία**

Τον Αστέρι Κουκούδη τον γνώρισα πριν πολλά χρόνια, όταν νεαρός ερευνητής με ενθουσιασμό και μεράκι, είχε έρθει για επιτόπια έρευνα στο χωριό μου, την Μηλιά Μετσόβου.

Μου είχε μιλήσει για την αγάπη του στην έρευνα για τα Βλαχοχώρια και την ζωή των Βλάχων, τα σχέδιά του και κυρίως την αγωνία του να βρει μοναδικές και σπάνιες πηγές, πριν αυτές χαθούν!

Τον βοήθησα σ' αυτή την έρευνα και τον στήριξα όπου αλλού μπόρεσα.

Με κόπους κατάφερε να ολοκληρώσει το ανθρωπογεωγραφικό του έργο, μοναδικό στο είδος του, διότι περιλαμβάνει μαρτυρίες για το σύνολο της διασποράς των Βλάχων και στον Ελληνικό χώρο, αλλά και στα Βαλκάνια και κατάφερε όχι μόνο να το εκδώσει, αλλά και να το προλογίσει ο τότε Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Στεφανόπουλος.

Το έργο του, μία μοναδική αναφορά στις Μητροπόλεις των Βλάχων, βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών και πέρασε στην Ιστορία.

Ο Αστέριος Κουκούδης ήταν ένας σεμνός άνθρωπος, μελίχιος και ευγενικός.

Τον ξαναβρήκα πολλά χρόνια αργότερα, όταν εκλέχτηκα Πρόεδρος της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων και αποφασίσαμε να παρουσιάσουμε το έργο του στην Θεσσαλονίκη, όπως και πραγματοποιήσαμε το 2011 στην αίθουσα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών.

Ήταν πάντα στο πλευρό της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων (Π.Ο.Π.Σ.Β.) και η Πανελλήνια Ομοσπονδία του το ανταπέδωσε, στηρίζοντας κάθε του προσπάθεια, μέχρι τον πρόωρο θάνατό του.

Στηρίξαμε αυτή την Ημερίδα και θα προσπαθήσουμε σε εύθετο χρόνο να διοργανώσουμε μία Εκδήλωση στην μνήμη του και στο σύνολο του μεγάλου έργου του για τους Βλάχους.

Επίσης, παρέστη και χαιρέτισε η βουλευτρια της Νέας Δημοκρατίας κα Άννα Ευθυμίου, ενώ απέστειλε ευχετήριο μήνυμα και η βουλευτρια του Συνασπισμού κα Κατερίνα Νοτοπούλου, με καταγωγή από το Λιβάδι Ολύμπου.

Ο Αστέριος Κουκούδης με το τότε προεδρείο της Π.Ο.Π.Σ.Β. (2015)

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ

1η θεματική ενότητα: ΒΛΑΧΟΦΩΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Προεδρείο: Σταυρούλα Μαυρογένη - Γιώργος Συνεφάκης

1^η εισήγηση:

ΒΛΑΧΟΙ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ

Του Μιχαήλ Γ. Τρίτου

Ομ. Καθηγητού Α.Π.Θ., πρώην Κοσμήτορος Θεολογικής Σχολής

(Την παρουσίαση έκανε ο Δρ. **Βάϊος Κυρίτσας**, λόγω κωλύματος του κ^{ου} Μ. Τρίτου)

Η Ορθοδοξία, ως γνήσια έκφραση της Εκκλησίας του Χριστού, αποτελεί βασικό και αναπόσπαστο στοιχείο της πολιτιστικής ταυτότητας και της πνευματικής αυτοσυνειδησίας των Βλάχων.

Η προσήλωση των Βλάχων στο ιστορικό και πνευματικό μέγεθος της Ορθοδοξίας υπήρξε αδιαμφισβήτητη και διαπιστωμένη πραγματικότητα, η οποία εκδηλώθηκε διαχρονικά με τη δυναμική αντίθεσή τους σε κάθε μορφή θρησκευτικής και εθνικής προπαγάνδας, με την ανάσχεση του εξισλαμισμού, με την ανάδειξη αγίων της Εκκλησίας και άλλων σημαντικών εκκλησιαστικών προσωπικοτήτων και κυρίως με τον πλούσιο λαϊκό τους πολιτισμό, ο οποίος είναι έντονα διαποτισμένος από την ορθόδοξη πίστη και ζωή.

Βλάχοι Νεομάρτυρες, Αρχιερείς και Διδάσκαλοι του Γένους

Η διαχρονικά σταθερή προσήλωση των Βλάχων στην Ορθόδοξη Εκκλησία εξηγεί το γεγονός ότι από αυτούς αναδείχθηκαν Νεομάρτυρες Άγιοι της Εκκλησίας μας, οι οποίοι στα δύσκολα χρόνια της τουρκοκρατίας, με τη μαρτυρική θυσία της ζωής τους, ανέκοψαν το κύμα του εξισλαμισμού και απέτρεψαν τον εκτουρκισμό. Αντιπροσωπευτικά αναφέρουμε τον εκ Μετσόβου Νεομάρτυρα Νικόλαο, τον εκ Σαμαρίνης Νεομάρτυρα Δημήτριο και τον εκ Βιθυκουκίου Κορυτσά Νεομάρτυρα Νικόδημο.

Από τους Διδασκάλους του Γένους, που αγωνίστηκαν για την πνευματική θωράκιση των ραγιαδών, αναφέρουμε τον εκ Μοσχοπόλεως ιερομόναχο Νεκτάριο Τέρπο, τον εκ Μετσόβου Νικόλαο Τζαρτζούλη, τον εκ Μοσχοπόλεως Θεόδωρο Καβαλλιώτη και τον εκ Καστανιάς Τρικάλων ιερομόναχο Διονύσιο Πύρρο τον Θεππαλό.

Από τον ανώτερο κλήρο μνημονεύουμε τους εκ Κλεινοβού Τρικάλων Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως Ματθαίο Α' και τον Αλεξανδρείας Ιερόθεο Α', τον εκ Μοσχοπόλεως Αρχιεπίσκοπο Αχριδών Ιωάσαφ, τον από Σωζοαγαθουπόλεως και Δημητριάδος Μητροπολίτη Λαρίσης Δωρόθεο Σχολάριο, τούς εκ Μετσόβου Μητροπολίτες Δρυϊνουπόλεως και Αργυροκάστρου Δοσίθεο και Κίτρος Παρθένιο, τον από Σταγών και Σηλυμβρίας Μητροπολίτη Φιλιππουπόλεως Παΐσιο, τούς Μητροπολίτες Γρεβενών Νεόφυτο και Γαβριήλ και άλλους.

Νεομάρτυς Νικόλαος εκ Μετσόβου (+1617)

Ο νεομάρτυς Νικόλαος Μπασδάνης ή Βλαχονικόλας ή Εξηνατρίχης, όπως αλλιώς ονομάζεται, γεννήθηκε στο Μέτσοβο της Ηπείρου¹. Σε νεαρή ηλικία μετέβη στα Τρίκαλα της Θεσσαλίας, όπου εργαζόταν σε τούρκικο αρτοποιείο².

¹ Μιχ. Γ. Τρίτου, Ο Μετσοβίτης Νεομάρτυς Νικόλαος, Ιωάννινα 2005, σ. 49.

² Νικοδήμου Αγιορείτου, Νέον Μαρτυρολόγιον, Αθήναι 1961, σ. 67.

Οι Τούρκοι, χρησιμοποιώντας τρομοκρατικές μεθόδους, τον ανάγκασαν να εξισλαμιστεί. Ο Νικόλαος συνειδητοποιώντας το πνευματικό του ολίσθημα, επέστρεψε στο Μέτσοβο, όπου ζούσε χριστιανικά³.

Οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης που επικρατούσαν αυτή την περίοδο στο Μέτσοβο, τον ανάγκασαν να ξαναπάει στα Τρίκαλα για να πουλήσει δαδί. Εκεί έγινε αντιληπτός από κάποιον Τούρκο κουρέα, ο οποίος για να μην τον παραδώσει στις τουρκικές αρχές τον ανάγκασε να του φέρνει κάθε χρόνο ένα φόρτωμα δαδί⁴.

Με την επιστροφή του στο Μέτσοβο ο Νικόλαος εξομολογήθηκε το αμάρτημά του στον πνευματικό του και πήρε την μεγάλη απόφαση⁵ να μην ξανασυμβιβαστεί σε θέματα πίστεως και, αν χρειαστεί, να θυσιάσει και τη ζωή του για την αγάπη του Χριστού.

Με την ευχή του πνευματικού του πήγε στα Τρίκαλα για να δώσει αυτή τη φορά την «καλήν μαρτυρίαν Ιησού Χριστού». Εκεί συνελήφθη από τους Τούρκους και οδηγήθηκε στο δικαστήριο με βασική κατηγορία την αλλοθροπιστία. Στις ερωτήσεις και απειλές των Τούρκων δικαστών ο Νικόλαος ομολογεί την χριστιανική του πίστη⁶.

Ο Νικόλαος υφίσταται διάφορα μαρτύρια και τελικά ρίχνεται στην πυρά στην κεντρική αγορά των Τρικάλων την 17ην Μαΐου 1617. Εκεί παρέδωσε το πνεύμα του στον Αρχηγό της ζωής και του θανάτου⁷.

Η κάρα του, που διασώθηκε με θαυμαστό τρόπο, βρίσκεται σήμερα στην Ιερά Μονή Βαρλαάμ των Μετεώρων, ευωδιάζουσα και θαυματουργούσα⁸. Εκτός από την αγία κάρα, σώζονται τεμάχια των χεριών του αγίου στην Ιερά Μονή Ελεούσης Ιωαννίνων, στο ναό Άγιου Νικολάου Σκαμνελίου Ιωαννίνων, καθώς και δόντι του αγίου στην Ιερά Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου Μετσόβου⁹.

Ασματικές ακολουθίες του αγίου συνέθεσαν ο Νικόλαος Τζαρτζούλης¹⁰ και ο υμνογράφος Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης¹¹. Ναοί του νεομάρτυρος ανεγέρθηκαν στα Τρίκαλα¹², στον Τύρναβο¹³, στην Οξύνεια Τρικάλων¹⁴, στην Κατοχή Αιτωλοακαρνανίας¹⁵, στην Πάρνηθα, στην Αχλαδέα, στον Βλαχάβα Καλαμπάκας και στο Μέτσοβο¹⁶.

Η κατάταξη του νεομάρτυρος Νικολάου του εκ Μετσόβου στο αγιολόγιο της Εκκλησίας μας έγινε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο την 28^{ην} Νοεμβρίου 1978, ύστερα από πρόταση του Μητροπολίτου Τρίκκης και Σταγών κ.κ. Αλεξίου¹⁷. Η μνήμη τού αγίου τιμάται την 17ην Μαΐου, ημέρα τού μαρτυρίου του.

Ο νεομάρτυς Δημήτριος ο εκ Σαμαρίνης

Ο νεομάρτυς Δημήτριος γεννήθηκε στη Σαμαρίνα της Πίνδου στα τέλη τού 1η' αιώ¹⁸. Σε νεαρή ηλικία εκάρη μοναχός στην Ιερά Μονή Αγίας Παρασκευής της γενέτειράς του¹⁹. Ως μοναχός ακολούθησε τον αρματολό των Χασίων Παπαθύμιο Βλαχάβα και πήρε μέρος στους αγώνες του. Περιόδευσε σε διάφορα μέρη της Ηπείρου

³ Χρυσ. Παπαδοπούλου, *Οι Νεομάρτυρες*, έκδ. «Τήνος», Αθήναι 1970, σ. 59.

⁴ Βικτ. Ματθαίου, *Ο Μέγας συναξαριστής της Ορθόδοξης Εκκλησίας*, εν Αθήναις 1950, τ. ε', σ.422.

⁵ Κων. Χ. Δουκάκη, *Μέγας συναξαριστής*, εν Αθήναις 1892, σ. 310.

⁶ Συναξαριστής Νεομαρτύρων (1400-1900 μ.Χ.), έκδ. Ορθόδοξος Κυψέλη, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 532.

⁷ Σωφρ. Ευστρατιάδου, *Αγιολόγιο της Ορθόδοξης Εκκλησίας*, έκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήναι 1960, σ. 359.

⁸ Νικ. Ι. Γιαννοπούλου, *Τα Μετέωρα*, Βόλος 1926, σ. 78.

⁹ Τρίτου, ό.π., σ. 55. Πρβλ. Θέκλας Μοναχής, *Η Παναγία τον Μετσόβου*, α. τ. 1985, σ. 52.

¹⁰ Νικ. Κύρκου, *Ακολουθία του Αγίου Νεομάρτυρος Νικολάου*, Ενετίησι 1757.

¹¹ Ιεράς Μητροπόλεως Ιωαννίνων, *Ηπειρωτικόν Λειμωνάριον*, εν Αθήναις 1968, σσ.54-61.

¹² Δημ. Καλούσιου, «Ο Μετσοβίτης νεομάρτυρας Νικόλαος», *Τρικαλινό Ημερολόγιο* 8 (1984), σ.85.

¹³ Αγγελικής Χατζημιχάλη, *Οι εν τω Ελληνοσχολείω Μετσόβου διδάξαντες και διδαχθέντες*, εν Ιωαννίνους 1940, σ. 67.

¹⁴ Δημ. Καλούσιου, «Το πανηγύρι του Μετσοβίτη νεομάρτυρα αγίου Νικολάου στην Οξύνεια Καλαμπάκας», *Εφημ. Πρωινός Λόγος Τρικάλων*, αριθμ. φύλλ. 5052/25-5-1986.

¹⁵ Κων. Ρόμπολα, *Ο «Κατοχιανός» Άγιος Νικόλαος ο Μετσοβίτης*, Κατοχή 2002, σ. 34.

¹⁶ Εύαγ. Αβέρωφ-Τοσίτσα, *Στο Μοναστήρι του Άη-Νικόλα*, Αθήνα 1978, σ. 10.

¹⁷ Τρίτου, ό.π., σσ. 77-94.

¹⁸ Μιχ. Γ. Τρίτου, *Ο νεομάρτυς Δημήτριος ο εκ Σαμαρίνης και εν Ιωαννίνους αθλήσας*, Βελλά Ιωαννίνων 2001, σ. 155.

¹⁹ Ιεράς Μητροπόλεως Γρεβενών, *Βίος και Ακολουθία τού αγίου Οσιομάρτυρος Δημητρίου του νέου τού εκ Σαμαρίνης*, Γρεβενά 1984, σ. 40.

και Θεσσαλίας, εμπυχώνοντας το λαό και ευαγγελιζόμενος το μήνυμα της εθνικής ελευθερίας²⁰. Ιδιαίτερα δραστηριοποιήθηκε μετά την αποτυχία τού κινήματος τού Παπα-Βλαχάβα, το οποίο ξέσπασε τον Μάιο του 1808. Έκανε μεγάλες περιοδείες στη Θεσσαλία, στηρίζοντας τούς καταπτοημένους ραγιάδες²¹.

Με εντολή του Αλή Πασά οδηγήθηκε δέσμιος στα Ιωάννινα. Πλήρη περιγραφή του μαρτυρίου του Δημητρίου μας δίδει ο τότε πρόξενος της Γαλλίας στα Ιωάννινα Ρουκουέιλλ²².

Λόγω της έμμονής του στην ορθόδοξη πίστη υπέστη φοβερά και επώδυνα μαρτύρια, με τελική φάση τον εντοχισμό του²³. Δέκα ημέρες κράτησε ο τραγικός και επώδυνος βασανισμός τού Δημητρίου. Εκοιμήθη εν Κυρίω την 18ην Αυγούστου 1808²⁴.

Από την πρώτη στιγμή τού μαρτυρίου του ο Δημήτριος αναγνωρίστηκε ως άγιος στη συνείδηση και την πίστη της Εκκλησίας. Ο Ρουκουέιλλ αναφέρει ότι ο οσιομάρτυς Δημήτριος δοξάσθηκε αμέσως ως άγιος και ότι έγιναν πολλά θαύματα σε πιστούς με την επίκληση τού ονόματος του²⁵.

Στη γενέτειρά του Σαμαρίνα το 1955 χτίστηκε μικρός ναός, με δαπάνη τού Ζήση Ι. Αγορογιάννη και στη θέση τού παλαιού το 1996 χτίστηκε μεγαλοπρεπής ναός. Τεμάχιο τού Ιερού του λειψάνου βρίσκεται στην Ιερά Μονή Ζάβορδας²⁶. Ασματική ακολουθία γιά τον άγιο Δημήτριο συνέταξε ο αείμνηστος υμνογράφος της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας μοναχός Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης, την οποία μελοποίησε ο πρωτοψάλτης Νικόλαος Καραβίδας. Η μνήμη του νεομάρτυρος τιμάται την 18ην Αύγουστου²⁷.

Ο οσιομάρτυς Νικόδημος

Κατήγετο από τη βλαχόφωνη κωμόπολη Βυθικόκι Κορυτσάς. Ήταν έγγαμος και πατήρ τέκνων. Σε μεγάλη ηλικία εγκαταστάθηκε στην πόλη τού Βερατίου, όπου ασκούσε το επάγγελμα τού ράπτη²⁸.

Δυστυχώς, η συναναστροφή του με τούς Μουσουλμάνους τού Βερατίου τον έκανε να αρνηθεί την ορθόδοξη πίστη, τόσον αυτός, όσον και η οικογένειά του. Μοναδική εξαίρεση ήταν το μικρότερο παιδί του, το οποίο οι Χριστιανοί φυγάδευσαν στο Άγιο Όρος²⁹.

Όταν πληροφορήθηκε ότι ο γιός του βρισκόταν στο Άγιο Όρος μετέβη εκεί με σκοπό να τον εξισλαμίσει. Ήρθε όμως σε μετάνοια και έγινε μοναχός, μετονομασθείς από Νικόλαος σε Νικόδημο³⁰. Στην αλλαγή της ζωής του αποφασιστικά συνέβαλε ο Γέρων Φιλόθεος της Καλύβης της Θείας Αναλήψεως της Σκήτης της Αγίας Άνης³¹.

Ύστερα από τη συγκλονιστική παρουσία της Θεοτόκου σε όνειρό του, ζήτησε την ευχή του Γέροντός του γιά να επιστρέψει στην πατρίδα του και να ξεπλύνει το όνειδος της αλλαξοπιστίας του με το μαρτύριο του αίματος. Πριν αναχωρήσει γιά το Μπεράτι επισκέφθηκε τον Γέροντα Ακάκιο της Σκήτης των Καυσοκαλυβίων, ο όποιος του έδωσε την ευχή να πορευτεί στο μαρτύριο και ως ευλογία του χάρισε μια ράβδο³².

Με τον ερχομό του στο Μπεράτι στις προκλήσεις των Μουσουλμάνων ομολόγησε τον αληθινό Θεό και ήλεγξε την πλάνη των Αγαρηνών. Αυτό είχε ως συνέπεια τη σύλληψή του από τις τουρκικές αρχές, την παρα-

²⁰ Βίκτ. Ματθαίου, *Ο Μέγας Συναξαριστής*, τ. η', Αθήναι 1956, σ. 275.

²¹ Ίωάν. Μ. Περαντώνη, *Λεξικόν των Νεομαρτύρων*, τ. Α', 1972, σ. 166.

²² Ε. Ρουκουέιλλ, *Histoire de la Réformation de la Grèce*, Paris 1824, I, σ. 295. Πρβλ. Κ. Σαρδέλης, *Πρόγονοι*, Αθήναι 1985, σσ. 144-146.

²³ Συναξαριστής Νεομαρτύρων, ό.π., σ. 728.

²⁴ Γεωργ. Αθ. Οικονόμου, *Οι είκοσι πέντε άγιοι της Ηπείρου*, Αθήναι 1938, σ. 179. Πρβλ. Τρίτου, ό.π., σ. 159.

²⁵ Ρουκουέιλλ, ό.π.

²⁶ Ιεράς Μητροπόλεως Γρεβενών, ό.π., σ. 43.

²⁷ Χρυσοστ. Παπαδοπούλου, *Οι Νεομάρτυρες*, Αθήναι 1970, σ. 112.

²⁸ Ιεράς Μητροπόλεως Βερατίου, Αυλάνος και Κανίνης, *Ημερολόγιον του έτους 2007*. Αφιερωμένο στον άγιο Οσιομάρτυρα Νικόδημο τον ράπτη του Βερατίου της Αλβανίας, σ. 5.

²⁹ Ίωαν. Μ. Περαντώνη, *Λεξικόν Νεομαρτύρων*, τ.γ', εν Αθήναις 1972, σ. 380.

³⁰ Νικόδ. Αγιορείτου, *Νέον Μαρτυρολόγιον*, εκδοτικός οίκος «Αστήρ», Αθήναι 1993, σ.11.

³¹ Ιεράς Μητροπόλεως Βερατίου, ό.π., σ. 8.

³² Συναξαριστής Νεομαρτύρων, ό.π., σ. 685.

πομπή του σε δίκη, τη φυλάκισή του και τελικά τον επώδυνο μαρτυρικό του θάνατο. Οι αντίχριστοι τον γκρέμισαν από το κάστρο του Βερατίου και, αφού τον μαστίγωσαν, τον αποκεφάλισαν την 10^{ην} Ιουλίου 1722³³.

Το λείψανό του ενταφιάστηκε στον Ιερό Ναό της Θεομήτορος, κάτω από το φρούριο της πόλεως του Βερατίου. Από το ιερό του Λείψανο σώζεται η αγία κάρα του, που φυλάσσεται ευλαβικά στην οικία της οικογένειας του Λαζάρου Κώτση. Ο πατέρας τού Λαζάρου Κώτση, Ηλίας, ήταν επίτροπος τού ναού και τη διεφύλαξε με κίνδυνο της ζωής του και της οικογένειάς του³⁴.

Ασματική ακολουθία του Αγίου Νικοδήμου εκδόθηκε στη Μοσχόπολη το 1742 από τον Γεώργιο Μοσχοπολίτη. Επανεκδόθηκε διορθωμένη το 1781 στη Βενετία. Στη σκήτη της Αγίας Άννης του Αγίου Όρους υπάρχει σε χειρόγραφο και άλλη ακολουθία, ποίημα τού Ιβηρίτου Μοναχού Νήφωνος. Εκδόθηκε το 1985 από τον ιερομόναχο Ματθαίο και τη συνοδεία του, μοναχών της Σκήτης της Αγίας Άννης³⁵.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ή χαλκογραφία πού φυλάσσεται στο παρεκκλήσιο τού νεομάρτυρος Γεωργίου της Κόνιτσας, στην οποία εικονίζονται στο επάνω μέρος η Κοίμηση της Θεοτόκου και κάτω ή προσωπογραφία τού νεομάρτυρος Νικοδήμου. Ο άγιος εικονίζεται φορώντας εξώρασο, πού μοιάζει με σιγκούνι. Με το δεξί του χέρι υψώνει σταυρό και στο αριστερό κρατεί κομποσχοίνι. Δεξιά του εικονίζεται η Σκήτη των Καυσοκαλυβίων του Αγίου Όρους³⁶.

Νεκτάριος Τέρπος

Γεννήθηκε το 1960 στη Μοσχόπολη της Βορείου Ηπείρου. Τα πρώτα γράμματα έμαθε στα ονομαστά σχολεία της γενέτειράς του και τα ολοκλήρωσε στην περίφημη Νέα Ακαδημία της Μοσχοπόλεως³⁷. Το 1709 μονάζει στη Σκήτη της Αγίας Άννης στο Άγιο Όρος³⁸ και μετά εγκαθίσταται στη Μονή του Όσιου Ναούμ Αχρίδος. Τελικά μεταβαίνει και εγκαθίστανται στη Μονή της Παναγίας Αρδενίτσας ή Αρδευούσης³⁹, η οποία δεσπόζει στην πεδιάδα της Μεγάλης Μουζακιάς. Εκεί δρα για μεγάλο χρονικό διάστημα ως μοναχός, πνευματικός και ηγούμενος.

Με ορμητήριο αυτό το μοναστήρι, ο Τέρπος άρχισε τη μεγάλη εθνικοθρησκευτική του δράση, η οποία τοποθετείται στο χρονικό διάστημα 1720-1730⁴⁰. Δραστηριοποιήθηκε στα Τρίκαλα, στην Άρτα και κυρίως στον ευρύτερο Ιστορικό χώρο της Ηπείρου, στα χωριά της Σπαθίας και το Μπεράτι⁴¹.

Το 1730 ο Νεκτάριος Τέρπος βρίσκεται στη Βενετία, όπου τυπώνει το 1732 με έξοδα τού Μοσχοπολίτη έμπορου Χατζή Μιχάλη Γκούστα το περίφημο βιβλίο του «Πίστις». Αυτό το πολύτιμο έργο κυκλοφόρησε σε πολλές εκδόσεις, από τις οποίες γνωρίζουμε εννέα, που εκδόθηκαν στο διάστημα 1732 μέχρι και τού 1818⁴². Ο Νεκτάριος Τέρπος συνέγραψε επίσης το έργο «Ζητήματα διάφορα θεολογικά κατ' ερωταπόκρισιν, συναθροισμένα από τα συγγράμματα του Μεγάλου Αθανασίου και από άλλους πατέρας, και εξηγημένα εις απλήν φράσιν με περίφραση, Ενετίησι 1732». Σε αντίθεση με το πρώτο του έργο που είναι ηθικοδιδασκτικό, αυτό το σύγγραμμα είναι δογματικό⁴³.

³³ Βίκτ. Ματθαίου, Ο Μέγας Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας, εν Αθήναις 1950, τ. Ε', σ.213. Πρβλ. Χρυσ. Παπαδοπούλου Οι Νεομάρτυρες, εκδ. «Τήνος», Αθήναι 1970³, σ. 43.

³⁴ Ίερας Μητροπόλεως Βερατίου, ό.π., σ. 19.

³⁵ Φωτ. Γ. Οικονόμου, Αγιολόγιον πάντων των εν Ηπειρώ Αγίων, Αθήναι α. χ., σ. 110. Πρβλ. του ίδιου, Η Εκκλησία εν Βορείω Ηπειρώ, Αθήναι 1969, σ. 109.

³⁶ Μιχ. Γαρίδη - Θαν. Παλιούρα, Συμβολή στην εικονογραφία Νεομαρτύρων, Ανάπτυπο από τα Ηπειρωτικά Χρονικά, Ιωάννινα 1980, σ. 201.

³⁷ Μιχ. Γ. Τρίτου, Νεκτάριος Τέρπος, ο Μοσχοπολίτης Διδάσκαλος τον Γένους, Ιωάννινα 1999, σ.85.

³⁸ Ευλ. Κουρίλα, «Γρηγόριος ό Άργυροκαστρίτης», Θεολογία 11 (1933), σ. 45.

³⁹ Μιχ. Γ. Τρίτου, «Ιερά Μονή Αρδενίτσας ή Αρδευούσης», Άγιος Νικήτας Ι. Μ. Σερρών και Νιγρίτης, Ιούλιος 1996, σ. 176.

⁴⁰ Ελευθερίας Ι. Νικολαΐδου, Οι Κρυπτοχριστιανοί της Σπαθίας (Αρχές 18^{ου} αί. -1912), εκδόσεις ΙΜΙΑΧ, Ιωάννινα 1979, σ. 25.

⁴¹ Αχιλ. Γ. Λαζάρου, Αλβανοί - Αρβανίτες, Βορειοηπειρώτες, Αθήναι 1992, σ. 18.

⁴² Γ. Βαλέτα, «Νεκτάριος Τέρπος, ό άγνοημένος μέγας φωτιστής, πρόδρομος τού Κοσμά Αιτωλού (1690-1740)», ΝΕ 89 (1971), σσ. 577-578.

⁴³ Τρίτου, ό.π., σ. 94.

Δεν έχουμε περισσότερες πληροφορίες για αυτή τη μεγάλη μορφή της Ορθοδοξίας και του Ελληνισμού. Αγνοούμε εάν επέστρεψε από τη Βενετία, τότε και πού πέθανε⁴⁴. Εκείνο πού γνωρίζουμε είναι ότι η σεβασμία μορφή του είχε ιστορηθεί στην εκκλησία των Αγίων Αποστόλων της Μοσχοπόλεως⁴⁵.

Ο Νεκτάριος Τέρπος ανήκει στους μεγάλους αγωνιστές των χρόνων της σκλαβιάς. Αναχαίτισε το κύμα του εξισλαμισμού, τόνωσε το εθνικό φρόνημα των καταπιεσμένων ραγιαδών, καυτηρίασε τις αθρόες αλλοξοπιστίες και ποτέ δεν συμβιβάστηκε με το φαινόμενο του κρυπτοχριστιανισμού, το οποίο θεωρούσε νόθο κατάσταση και αδυναμία ευθείας και πεπαρηρσιασμένης ομολογίας της αλήθειας. Πρόβαλε με πάθος την ορθόδοξη πίστη και την ιδέα της εθνικής ελευθερίας.

Νικόλαος Τζαρτζούλης

Γεννήθηκε στο Μέτσοβο μεταξύ των ετών 1706 και 1710. Τα πρώτα γράμματα έμαθε στη γενέτειρά του. Συνέχισε τις σπουδές του στα Γιάννινα μέχρι το 1736⁴⁶. Χρημάτισε διδάσκαλος στα Τρίκαλα για μια δωδεκαετία (1736-1748) για να καταλήξει στα Ιωάννινα, όπου υπηρέτησε ως υποδιδάσκαλος στη Σχολή Γκιούμα από το 1748-1750⁴⁷.

Στο διάστημα 1751-1755 μετέβη στην Ιταλία⁴⁸, όπου σπούδασε φυσικές επιστήμες, ανώτερα μαθηματικά, νεώτερη φιλοσοφία και ιατρική⁴⁹. Στη συνέχεια ο Τζαρτζούλης πήγε το 1758 στην Κωνσταντινούπολη, όπου προσελήφθη ως παιδαγωγός τού Κων/νου Βοεβόδα, για να αποσπασθεί πολύ γρήγορα στην Πατριαρχική Ακαδημία, όπου δίδαξε Μαθηματικά⁵⁰. Το 1759, με πρόσκληση του Πατριάρχου Σεραφείμ Β΄, ο Τζαρτζούλης ανέλαβε τη διεύθυνση της Αθωνιάδος Ακαδημίας, διαδεχθείς τον Ευγένιο Βούλγαρη⁵¹. Στην Αθωνιάδα Σχολή ο Τζαρτζούλης είχε μαθητή του τον Κοσμά τον Αίτωλό⁵².

Μετά το Άγιον Όρος, ο Τζαρτζούλης αναλαμβάνει σχολάρχης στο Ελληνοσχολείο του Μετσόβου, 1761-1764, όπου διδάσκει φυσικές επιστήμες με τη βοήθεια πειραματικών οργάνων⁵³.

Το 1765 διδάσκει στον Τύρναβο και μετά ένα έτος, το 1766, για δεύτερη φορά στα Τρίκαλα. Τέλος μεταβαίνει στη Ρουμανία, όπου αναλαμβάνει τη σχολαρχία της ηγεμονικής σχολής του Ιασίου, διαδεχθείς τον Νικηφόρο Θεοτόκη. Στη Σχολή του Ιασίου ο Τζαρτζούλης δίδαξε μέχρι τον θάνατό του (1772 ή 1773)⁵⁴.

Ο Νικόλαος Τζαρτζούλης υπήρξε αξιολογότερος και πολυγροφότερος συγγραφέας. Τα έργα του είναι ποικίλου περιεχομένου, όπως ερμηνευτικά, φιλοσοφικά, μεταφράσεις, λόγοι, επιστολές, καθώς και διάφορα άρθρα που αναφέρονται στις μαθηματικές και φυσικές επιστήμες⁵⁵. Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι

⁴⁴ Γ. Βαλέτα, Ο αρματωμένος λόγος. Οι αντιστασιακές διδαχές τον Νεκταρίου Τέρπου βγαλμένες στα 1730. Εισαγωγή - Εκλογές, Αθήνα 1971, σσ. 2-3.

⁴⁵ Θεοφ. Γεωργιάδου, Μοσχόπολις, Αθήναι 1975, σ. 69.

⁴⁶ Μιχ. Γ. Τρίτου, Η Πατριαρχική Εξαρχία Μετσόβου (1659-1924), Ιωάννινα 1991, σ.110.

⁴⁷ Ο.π.

⁴⁸ Γεωργ. Αινιάνος, Συλλογή ανεκδότων συγγραμμάτων του ασιδίου Ευγενίου του Βουλγάρους, εν Αθήναις 1838, σ. 13.

⁴⁹ Μαρίας Νυσταζοπούλου, Η Ήπειρος στα χρόνια της Τουρκοκρατίας και η εθνική αναγέννηση, Ιωάννινα 1982, σ. 20.

⁵⁰ Μαν. Γεδεών, Χρονικά τής Πατριαρχικής Ακαδημίας, εν Κωνσταντινουπόλει 1873, σ. 200. Πρβλ. Γ. Πρίντζιπα, Λογάδες του Γένους, έκδ. «Ακρίτας», Αθήνα 1985, σ. 192.

⁵¹ Κων. Σάθα, Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη, τ. γ', εν Βενετία 1872, σ. 229. Πρβλ. Άλκη Αγγέλου, «Το χρονικό της Αθωνιάδας», Νέα Εστία 37 (1963), σ. 100.

⁵² Σαπφείρου Χριστοδουλίδου, Ακολουθία και βίος του εν αγίοις πατρός ημών Κοσμά του Ιερομάρτυρος και Ισαποστόλου, Βενετία 1814, σ. 32. Πρβλ. Παντ. Πάσχου, Κοσμάς ό Αιτωλός, Αθήνα 1985, σ. 16 και Μιχ. Γ. Τρίτου, Κοσμάς ό Αιτωλός, ο Φωτιστής του Γένους - ο Προφήτης, Αθήναι, σ. 10.

⁵³ Αγγελικής Χατζημιχάλη, Οι εν τω Ελληνοσχολείω Μετσόβου διδάξαντες και διδαχθέντες, εν Ιωαννίνους 1940, σ. 112.

⁵⁴ Αθαν. Θεοδώρου, Περί των ελληνικών Σχολών εν Ρουμανία (1644-1821), Αθήνησιν 1898, σ.67.

⁵⁵ Florica T. Cîrpan, «Manuscrisul de aritmetica al lui Nico- lae Cercel», Anale le Universitatii «Al. I. Cuza», Iasi 1962, t. viii, p. 577. Πρβλ. Néstor Camariano, Catalogul manuscriselor precești, voll. II, București 1940, a. 12 και Κυρ. Μελιρρύτου, Χρονολογία ιστορική, εν Οδησσώ 1836, σ. 351.

φιλοσοφικές θέσεις του Τζαρτζούλη, όπου ασκεί κριτική της αριστοτελικής φιλοσοφίας⁵⁶. Δικαιολογημένα ο Ιώσηπος Μοισιόδας τον θεωρούσε ισάξιο του Ευγενίου Βουλγάρεως και του Νικηφόρου Θεοτόκη⁵⁷.

Ματθαίος ο Β΄, Οικουμενικός Πατριάρχης (1596, 1598-1602)

Γεννήθηκε το β΄ τέταρτο του 16ου αι. στο βλαχόφωνο χωριό Κλεινοβός Καλαμπάκας⁵⁸. Χειροτονήθηκε Μητροπολίτης Ιωαννίνων προ του 1582⁵⁹. Λόγω των μεγάλων πνευματικών του ικανοτήτων, ο Πατριάρχης Κων/λεως Ιερεμίας ο Β΄ του ανέθεσε διάφορες αποστολές για τη στήριξη των πατριαρχικών δικαιών⁶⁰.

Μετά τον θάνατο του Πατριάρχου Ιερεμίας Β΄, που συνέβη τα τέλη του 1595, τον Απρίλιο του 1598 εκλέγεται Οικουμενικός Πατριάρχης από ομάδα δέκα αρχιερέων. Η μη αναγνώριση της εκλογής του τον οδήγησε στο Άγιο Όρος. Το 1598 επανήλθε στον Πατριαρχικό Θρόνο⁶¹.

Το σημαντικότερο γεγονός της πατριαρχείας του υπήρξε η μεταφορά στο Φανάρι του πατριαρχικού οίκου και ναού από την Ξυλόπορτα. Ασχολήθηκε επίσης το 1601 με το αρχιεπισκοπικό ζήτημα της Κύπρου. Από τις άλλες δραστηριότητές του αναφέρουμε την καταπολέμηση της προπαγάνδας της Ουνίας στην Πολωνία και Λιθουανία, την επίλυση του σιναϊτικού ζητήματος στην πρώτη φάση του⁶², την αγιοκατάταξη της αγίας Φιλοθέης της Αθηναίας, την αναγόρευση σε σταυροπηγιακή της εν Σύμη Μονής του Ταξιάρχου και την επικύρωση των πατριαρχικών δικαίων της Μονής Αγίας Αναστασίας Θεσσαλονίκης⁶³.

Με διάκριση και σύνεση χειρίστηκε το πρόβλημα του Μητροπολίτου Λαρίσης Διονυσίου του Φιλοσόφου ή «Σκυλοσόφου»⁶⁴. Το 1602 αναγκάστηκε σε παραίτηση. Αποσύρθηκε στο Άγιο Όρος, όπου ζων ως απλός μοναχός, εκοιμήθη εν Κυρίω.

Διονύσιος Πύρρος, ο Θεπταλός (1774-1853)

Γεννήθηκε στο βλαχόφωνο χωριό Καστανιά Καλαμπάκας το 1774. Τα εγκύκλια γράμματα διδάχθηκε στη γενέτειρά του. Με τον αδελφό του Ιωακείμ χειροτονήθηκαν ιεροδιάκονοι στην Ιερά Μονή Μεταμορφώσεως Μετεώρων από τον πρώην Τρίκκης Αμβρόσιο, ο οποίος μόναζε εκεί⁶⁵.

Ο Διονύσιος φοίτησε αλληλοδιαδόχως στις Σχολές Τρίκκης και Τυρνάβου. Αρχικά μετέβη στο Άγιο Όρος και μετά στην Κωνσταντινούπολη, όπου προσελήφθη ως οικοδιδάσκαλος. Μετά την εις Ιερέα χειροτονία του ανεχώρησε για τα Ιεροσόλυμα. Με δίψα για γνώση συνέχισε τις σπουδές του στις Σχολές των Κυδωνιών και της Χίου⁶⁶.

Δίδαξε για μικρό διάστημα στη Σμύρνη και για ολοκλήρωση των σπουδών του μεταβαίνει στην Ιταλία. Τό 1807 εγγράφεται ως φοιτητής της Ιατρικής και φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Παβίας και το 1813 αναγορεύεται διδάκτωρ της Ιατρικής⁶⁷.

Ύστερα από πολυετή δράση στην Ευρώπη επέστρεψε στην Ελλάδα. Στην Αθήνα, παράλληλα με το διδακτικό έργο, άσκησε και το λειτούργημα του ιατρού. Εκεί δημιούργησε τον βοτανικό κήπο με 300 είδη βοτά-

⁵⁶ Λίνου Μπενάκη, «Ανέκδοτο κείμενο του Νικολάου Ζαρτζούλη», Δευκαλίων 21 (1978), σσ. 90-93. Πρβλ. του ίδιου, «Από την ιστορία του Μεταβυζαντινού Αριστοτελισμού στον ελληνικό χώρο», Φιλοσοφία 7 (1977), σσ. 433-450.

⁵⁷ Ariadna Camariano-Cioran, Les Académies Princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs, Thessalonici 1974, σ. 600.

⁵⁸ Θεοδ. Α. Νημά, Η εκπαίδευση στη Δυτική Θεσσαλία κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 215.

⁵⁹ Φωτ. Γ. Οικονόμου, Η Εκκλησία της Ηπείρου. Ίδρυσις, οργάνωσις και εξέλιξις αυτής, Αθήναι 1982, σ. 74.

⁶⁰ Μαν. Ι. Γεδεών, Πατριαρχικοί Πίνακες, Αθήναι 1996, σ. 413.

⁶¹ Βλασ. Φειδά, «Ματθαίος ο Β΄, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως», ΠΛΒ 41(1996), σ. 18.

⁶² Νημά, ό.π.

⁶³ Γεδεών, ό.π., σ. 417.

⁶⁴ Φειδά, ό.π.

⁶⁵ Θεοδ. Α. Νημά, Η Εκπαίδευση στη Δυτική Θεσσαλία κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 240.

⁶⁶ Βασ. Καντούνη, «Βίος Διονυσίου Πύρρου του Θεπταλού», εφημ. «Πρωινός Λόγος» (Τρικάλων), των 3,4,5 6 Μαΐου 1989.

⁶⁷ Ιωάν. Βοϊλα, «Ο Διονύσιος Πύρρος ο Θεπταλός και το έργο του», Τρικαλινά 9 (1989), σ. 201.

νων και ορυκτολογικό μουσείο με 300 είδη ορυκτών⁶⁸. Το 1820 ο Οικουμενικός Πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε΄ τον διόρισε αρχιμανδρίτη και ιεροκήρυκα του Οικουμενικού Θρόνου⁶⁹.

Με την κήρυξη της Επανάστασεως μεταβαίνει στην Πελοπόννησο, όπου αναπτύσσει αξιόλογο δράση. Με δική του δαπάνη σύστησε χαρτοποιεία στο Μυστρά το 1827, στο Άργος το 1829 και στην Αθήνα με την έλευση τού Όθωνος⁷⁰. Έγραψε πλήθος έργων, που αναφέρονται σε ιατρικά, γεωγραφικά και εκκλησιαστικά θέματα⁷¹. Εκοιμήθη εν Κυρίω την 12ην Φεβρουάριου 1853.

Ιωάσαφ, Αρχιεπίσκοπος Αχριδών (1718-1745)

Γεννήθηκε το 1660 στη Μοσχόπολη της Βορείου Ηπείρου και στα λαμπρά εκπαιδευτήριά της έκανε τις σπουδές του⁷². Το 1706 εκλέχθηκε Επίσκοπος Πρεσπών, το 1709 Μητροπολίτης Κορυτσάς⁷³ και την 6ην Ιουλίου 1718 έγινε Αρχιεπίσκοπος Αχριδών⁷⁴. Η ενθρόνισή του έγινε τον Φεβρουάριο τού 1719 στον ιστορικό ναό της τού Θεού Σοφίας Αχρίδος.

Ως Αρχιεπίσκοπος Αχριδών ο Ιωάσαφ περιφρούρησε το ορθόδοξο δόγμα, αγωνίστηκε για την ηθική εξύψωση τού κλήρου, περιέσωσε την Αρχιεπισκοπή Αχρίδος από τη δεινή οικονομική κρίση στην οποία είχε περιέλθει, δίδωσε το αγαθό της παιδείας σε όλη την περιοχή, χορήγησε υποτροφίες σε άξιους σπουδαστές και ανακαίνισε τούς περισσότερους ιερούς ναούς. Για την τόνωση τού θρησκευτικού φρονήματος του λαού, εξέδωσε πολλά ψυχωφελή έργα και κυρίως βίους Αγίων της περιοχής⁷⁵.

Δραστηριοποιήθηκε ιδιαίτερα για την εξάλειψη των εξωκλιματικών από την Αρχιεπισκοπή⁷⁶. Με δική του πρωτοβουλία ανεγέρθηκε τό μεγαλοπρεπές κτίριο της περίφημης Ακαδημίας της Μοσχοπόλεως.

Πλήρης ημερών εκοιμήθη εν Κυρίω την 22αν Οκτωβρίου 1745 και τάφηκε στην Αχρίδα.

Ο Αρχιεπίσκοπος Ιωάσαφ υπήρξε μεγάλη εκκλησιαστική φυσιογνωμία και ο τελευταίος άγιος λόγου Αρχιεπίσκοπος Αχριδών. Αγωνίστηκε με όλες του τις δυνάμεις για την ανεξαρτησία της Αρχιεπισκοπής, αλλά και την εξύψωση του γοήτρου και του κύρους της⁷⁷.

Μητροπολίτης Δρυϊνουπόλεως και Αργυρόκαστρου Δοσίθεος (1760-1810)

Γεννήθηκε στο Μέτσοβο και φοίτησε στο ελληνικό σχολείο του με διδάσκαλο τον Δημήτριο Βαρδάκα⁷⁸. Το 1759 κατέλαβε τη θέση του αρχιδιακόνου της Μητροπόλεως Ιωαννίνων⁷⁹, ενώ παράλληλα ασκούσε καθήκοντα Επιτρόπου της Πατριαρχικής Εξαρχίας Μετσόβου. Το 1760 εκλέχθηκε Επίσκοπος Δρυϊνουπόλεως και Αργυρόκαστρου⁸⁰.

Ως Μητροπολίτης Αργυροκάστρου εργάστηκε με ζήλο για την πνευματική προαγωγή του ποιμνίου του και ανέπτυξε μεγάλη εθνική και κοινωνική δράση⁸¹. Στο Αργυρόκαστρο ίδρυσε με δικές του δαπάνες και συ-

⁶⁸ Νίκου Α. Βέη, «Ο Διονύσιος Πύρρος ο Θεπαλός και το χρυσόβουλλον Κων. Παλαιολόγου», Θεσσαλική Εστία 1 (1973), σσ. 13-14.

⁶⁹ Ιωάν. Βοΐλα, ό.π., σ. 202.

⁷⁰ Νήμα, ό.π., σ. 242.

⁷¹ Στεφ. Ε. Μιστάρα, «Αναφορά στην προσφορά του Διονυσίου Πύρρου του Θεπαλού στις επιστήμες της πατρίδας μας και ιδιαίτερα τις φυσικές», Πρακτικά Συνεδρίου «Οι Φυσικές Επιστήμες στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στη Θεσσαλία πριν την Επανάσταση», σ. 70.

⁷² Θεοφρ. Γεωργιάδη, Μοσχόπολις, Αθήναι 1957, σ. 62.

⁷³ Ιωακείμ Μαρτινιανού, Συμβολαί εις την Ιστορίαν της Μοσχοπόλεως. Α΄. Η Ιερά Μονή τον Τίμιου Προδρόμου κατά τον εν αυτή κώδικα 1630-1875, Αθήναι 1939, σ. 61.

⁷⁴ Heinrich Geizer, Der Patriarchat von Achrida, Geschichte und Orkunden, Leipzig 1903, σσ. 6-7 και 10-13.

⁷⁵ Μιχ. Γ. Τρίτου, Στοιχεία για την προσωπικότητα τον Αχριδών Ιωάσαφ, Ιωάννινα 2003, σ. 135.

⁷⁶ Ivan Snegarov, Istorija na Ohridskata Arhiepiskopija- Patriarsija ot Padaneto i pod Turcite do nejnoto unistozenie (1394- 1767), τ. Ι, Sofija 1995, σ. 279.

⁷⁷ Τρίτου, ό.π., σ. 139.

⁷⁸ Μιχ. Γ. Τρίτου, Η Πατριαρχική Εξαρχία Μετσόβου (1659- 1924), Ιωάννινα 1991, σ. 85.

⁷⁹ Παν. Αραβαντινου, Βιογραφική Συλλογή Λογιών της Τουρκοκρατίας, εκδ. ΕΗΜ, Ιωάννινα 1960, σ. 55.

⁸⁰ Βασ. Μπάρα, «Η Επισκοπή Δρυϊνουπόλεως», ΗΕ 1(1952), σ. 563.

⁸¹ Παν. Πουλίτσα, «Σύνοψις τού κώδικος της Επισκοπής Δρυϊνουπόλεως και Αργυροκάστρου», ΗΧ 5(1930), σ. 76.

νηρούσε φροντιστήριο⁸², το οποίο διηύθυνε ο αδελφός του Κων/νος, διδάσκαλος, από τους αρίστους αποφοίτους της Μπαλαναίας Σχολής⁸³.

Στις δραστηριότητές του εντάσσονται η ανακαίνιση του Επισκοπικού Μεγάρου, το χτίσιμο εβδομήντα περίπου Εκκλησιών⁸⁴ και η σύνταξη το 1760 του Επισκοπικού Κώδικα Αργυροκάστρου, ο οποίος αποτελεί πολύ καλή ιστορική πηγή για την Εκκλησιαστική Ιστορία της Ηπείρου⁸⁵. Ποίμανε για σαράντα ολόκληρα χρόνια την ιστορική και νευραλγική Επισκοπή του.

Χαρακτηρίζεται ως τίμιος, θεοσεβής και πρᾶος ανήρ⁸⁶. Ήταν τόσο ενάρετος, ώστε απολάμβανε του σεβασμού και της τιμής και αυτών ακόμη των Μουσουλμάνων. Εκοιμήθη εν Κυρίω το 1810 σε προχωρημένη ηλικία.

Δωρόθεος Σχολάριος (1812-1889)

Γεννήθηκε στη Βεντίστα (Αμάραντος) Καλαμπάκας την 2α Φεβρουάριου 1812⁸⁷. Αρχικά σπούδασε στα Τρίκαλα⁸⁸ και μετά φοίτησε στην ελληνική σχολή των Καρυών του Αγίου Όρους. Το 1834 εκάρη μοναχός στη Μονή Κουτλουμουσίου του Αγίου Όρους και στη συνέχεια χειροτονήθηκε διάκονος. Το 1835 συνέχισε τις σπουδές του στη Θεσσαλονίκη, όπου παράλληλα υπηρετούσε ως Διάκονος στο ναό του Αγίου Δημητρίου. Με την επιστροφή του στο Άγιο Όρος χειροτονήθηκε ιερέυς⁸⁹.

Ως ελληνοδιδάσκαλο τον συναντούμε στο Καρλόβασι της Σάμου και μετά ως φοιτητή της Θεολογικής και Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το 1844 διδάσκει ως ελληνοδιδάσκαλος στο Ρέθυμνο και στη συνέχεια μεταβαίνει στην Κων/λη, όπου αρχικά διδάσκει στο Ελληνικό Παρθεναγωγείο. Από το 1849-1852 διετέλεσε Σχολάρχης της Μεγάλης του Γένους Σχολής⁹⁰.

Το 1852 εκλέχθηκε Μητροπολίτης Σωζοαγαθουπόλεως, το 1858 μετατέθηκε στη Δημητριάδος⁹¹ και το 1870 εκλέχθηκε Μητροπολίτης Λαρίσης. Από τις τουρκικές αρχές κατηγορήθηκε ως «λίαν φιλέλλην» και γι' αυτό τον Νοέμβριο του 1870 ακυρώθηκε η εκλογή του. Αρχικά έμεινε στην Κων/λη και από το 1875 εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, όπου εκοιμήθη εν Κυρίω την 29η Ιουνίου 1888⁹².

Ο Δωρόθεος Σχολάριος έγινε γνωστός στον θεολογικό κόσμο χάρη στα έργα του «Κλείς Πατρολογίας και Βυζαντινών συγγραφέων...», Αθήναι 1879 (β' έκδ. Αθήναι 1980) και «Ταμείον Πατρολογίας», τ. Α', εν Αθήναις 1883. τόμ. Β' και Γ'-Θ', εν Αθήναις 1887⁹³. Άλλο έργο του Δωροθέου είναι το «Έργα και ημέραι», Αθήναι 1887.

Ανεδείχθη ευεργέτης του Γένους για τις πολλαπλές του δωρεές και Μέγας Ευεργέτης τού Πανεπιστημίου Αθηνών για την προαγωγή της θεολογικής επιστήμης⁹⁴. Ιδιαίτερη υπήρξε η μέριμνά του για τα Τρίκαλα και τη Βεντίστα⁹⁵. Τέλος μεγάλη σημασία έδωσε στην εκπαίδευση των Βλάχων⁹⁶.

⁸² Παν. Αραβαντινού, Ιστορία της Ελληνικής Παιδείας παρ' Έλλησεν, έκδ. ΕΗΜ, Ιωάννινα 1986, σ. 131.

⁸³ Φωτ. Οικονόμου, Η Εκκλησία εν Βορείω Ηπείρω, Αθήναι 1969, σ. 39.

⁸⁴ Τρίτου, ό. π., σ. 86.

⁸⁵ Παντελεήμονος, Μητροπολίτου Αργυροκάστρου, «Δοσίθεος Μητροπολίτης Δρυϊνουπόλεως και Αργυροκάστρου», ΘΗΕ 5 (1964), σ. 197.

⁸⁶ Δημ. Παπαζήση, Το Μέτσοβο, Αθήναι 1980, σ. 33.

⁸⁷ Θεοδ. Α. Νήμα, Η Εκπαίδευση στη Δυτική Θεσσαλία κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, έκδ. Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 247.

⁸⁸ Αχιλ. Λαζάρου, «Ο Δωρόθεος Σχολάριος και η συμβολή του στην ελληνική εκπαίδευση», Ελληνοχριστιανική Αγωγή, τευχ. 366 (1989), σ. 263.

⁸⁹ Νίκου Γιαννούλη, «Σχολείο στα Τρίκαλα στην Τουρκοκρατία και ο Δωρόθεος Σχολάριος», ΘΗ 5 (1983), σ. 4.

⁹⁰ Φωτ. Δημητράκοπούλου, «Δωρόθεος Σχολάριος: Ο ποιήσας και διδάξας», Τρικαλινά 9 (1989), σσ.109-110.

⁹¹ Δωρ. Σχολαρίου, Έργα και Ημέραι, εν Αθήναις 1877, σ.112.

⁹² Χριστ. Μουστάκα, Σκιαγραφία μιας μορφής (Δωρόθεος Σχολάριος ο Θεπαλός), Αθήνα 1988, σ.12.

⁹³ Δημητράκοπούλου, ό. π., σ.110.

⁹⁴ Ιω. Χ. Κωνσταντινίδη, «Δωρόθεος ο Σχολάριος, ο Θεσσαλός», ΘΗΕ 5 (1964), στ.277.

⁹⁵ Αχιλ. Καρανάσιου, Μεγάλοι ευεργέτες Τρικάλων, Τρίκαλα 1978, σ. 11.

⁹⁶ Νημά, ό. π., σ. 251.

Παΐσιος Μητροπολίτης Σταγών, Σηλυμβρίας και Φιλιππουπόλεως (; -1822)

Γεννήθηκε το β' μισό τού 17^{ου} αι. στο βλαχόφωνο χωριό Κλεινοβός, σήμερα Κλεινός Καλαμπάκας. Αρχικά φοίτησε στη Σχολή Τρίκκης και αργότερα στην Πατριαρχική Ακαδημία Κων/πόλεως⁹⁷.

Υπηρέτησε ως Διάκονος του Λαρίσης Μελετίου. Το 1784 χειροτονήθηκε Επίσκοπος Σταγών. Παραιτήθηκε από αυτή την Επισκοπή το 1808⁹⁸.

Η παραίτησή του οφείλεται στην πρόσκλησή του από την Πατριαρχική Σύνοδο να συστήσει Ελληνικό Σχολείο στις Καρυές του Αγίου Όρους. Το 1816 εκλέχθηκε Επίσκοπος Σηλυμβρίας και το 1818 εξελέγη Μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως, όπου παρέμεινε μέχρι τον θάνατό του, τον Ιανουάριο τού 1822⁹⁹.

Ο Παΐσιος ανήκει στη χορεία των πογίων Ιεραρχών. Υπήρξε φίλος των γραμμάτων και της επιστημονικής έρευνας, γι' αυτό και ως Μητροπολίτης Σταγών επανίδρυσε τη Σχολή των Μετεώρων, καθώς και το σχολείο της γενέτειράς του¹⁰⁰. Η κοινωνική ευαισθησία του εκδηλώθηκε με τη δημιουργία πολλών κληροδοτημάτων στην Επαρχία της Καλαμπάκας, σε σχολεία και μοναστήρια. Την πλούσια βιβλιοθήκη του δώρισε στη Μονή της Αγίας Τριάδος Μετεώρων¹⁰¹. Ιδιαίτερη μέριμνα έδειξε για την ιδιαίτερη πατρίδα του τον Κλεινοβό, όπου με τη βοήθειά του κατασκευάστηκε το τέμπλο και ιστορήθηκαν οι τοιχογραφίες του καθολικού της Μονής των Αγίων Αποστόλων. Στη Μονή αυτή σώζεται εκτενής αυτοβιογραφία του¹⁰².

Ιερόθεος Α', Πατριάρχης Αλεξανδρείας (1825 – 1845)

Γεννήθηκε στο βλαχόφωνο χωριό Κλεινοβός (σημ. Κλεινός) Καλαμπάκας το 1757. Το 1802 εκλέχθηκε Επίσκοπος Ζητουίνου (Λαμίας), το 1819 Παροναξίας και το 1820 Νικαίας¹⁰³. Την 29ην Οκτωβρίου 1825 με βία και απειλές του Σουλτάνου, αλλά και με την επίμονη παράκληση όλης της Εκκλησίας, δέχθηκε την εκλογή του στον Πατριαρχικό Θρόνο Αλεξανδρείας¹⁰⁴.

Η διακονία του ως Πατριάρχου του δευτέρου τη τάξει ορθοδόξου πρεσβυγενούς Πατριαρχείου, υπήρξε γόνιμη και δημιουργική. Το έργο του υπήρξε ποιμαντικό, εθνικό και κοινωνικό. Από την πρώτη ημέρα της πατριαρχείας του επιδόθηκε στην αναδιοργάνωση του Πατριαρχείου και την ανακαίνιση ναών και μονών.

Ανακαίνισε το ναό αγίου Νικολάου Καΐρου, την Ιερά Μονή αγίου Σάββα Αλεξανδρείας, τον ιερό ναό Θεοτόκου Παλαιού Καΐρου¹⁰⁵, τα μετόχια τού Πατριαρχείου Αλεξανδρείας στο Βουκουρέστι και το Ιάσι. Ίδρυσε στην Αλεξάνδρεια Ξενοδοχείο και περιόρισε την ένταση στις σχέσεις των αραβοφώνων με το Πατριαρχείο. Ίδρυσε στο Κάιρο το 1842 ελληνοαραβική σχολή και με τη βοήθεια τού Μιχαήλ Τσοτίτσα εξαγόρασε πολλούς Έλληνες αιχμαλώτους¹⁰⁶.

⁹⁷ Θεοδ. Νήμα, Η εκπαίδευση στη Δυτική Θεσσαλία κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Συμβολή στη μελέτη του Θεσσαλικού Διαφωτισμού, έκδ. Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 238.

⁹⁸ Μίλτου Γαρίδη, «Ο Μητροπολίτης Παΐσιος και η βλάχικη επιγραφή τού Κλεινοβού: αλφάβητο και εθνικό πρόβλημα», Ιστορικά 2 (1985), σσ. 185.

⁹⁹ Μυρτ. Κ. Αποστολίδου, «Ο από Σηλυμβρίας Φιλιππουπόλεως Μητροπολίτης Παΐσιος», Θρακικά 3 (1932), σ. 35.

¹⁰⁰ Νημά, ό.π., σ. 239.

¹⁰¹ Γαρίδη, ό.π., σσ.185-186.

¹⁰² Κων. Γώγου, «Αυτόγραφος βιογραφία Παΐσιου Επισκόπου Σταγών, Σηλυμβρίας, Μητροπολίτου Φιλιππουπόλεως», Μετέωρα 10-14 (1960), σσ.42-44. Πρβλ. Κων. Μανζάνα, «Επιγραφές από τον Κλεινό της Καλαμπάκας», ΘΗ 7(1984), σσ. 84-89.

¹⁰³ Νημά, ό.π., σ. 240.

¹⁰⁴ Με επιστολή του την 29ην Σεπτεμβρίου 1826, προς τους Διονύσιο Ρώτα, Φραντζέσκο Καρβελά, Παναγιώτη Στεφάνου και Νικόλα Καλύβα, περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο εκλέχθηκε Πατριάρχης. «Βία ανακτορική, εξορίας απειλή, αποφάσει απόσης της Εκκλησίας και του λαού θρηνούντος καταρώνμενοι και δυσφορούντες αθελήτι, πέρυσι κατά τα τέλη του Οκτωβρίου ενιδρύθηκεν επί τον γεραρόν τούτον και αγιώτατον Αποστολικόν και Πατριαρχικόν Θρόνον της Αλεξανδρείας, κατελάβομεν την Αλεξάνδρειαν κατά τον παρελθόντα Μάϊον, εκείνην την πολυθρύλλητον, την καθέδραν ποτέ της σοφίας και των επιστημών, τον θρόνον τον λαμπρόν και πλούσιον από τόσας επαρχίας δηλαδή και σοφούς, γυμνήν και ολίγους πτωχούς έχουσαν χριστιανούς ελλεινόν θέαμα...». Βλ. Ευαγ. Σαβράμη, Συμπληρωματικά του Αλεξανδρείας Ιεροθέου Α', εν Αλεξανδρεία 1933, σ. 5

¹⁰⁵ Αρχ. Πατρ. Αλεξανδρείας, Χειρόγραφο, αριθμ. 495: Κ. Κηπιάδου, Μελέται επί της αλεξανδρινής εκκλησίας, σσ. 256-257.

¹⁰⁶ Χρυσ. Παπαδοπούλου, Ιστορία της Εκκλησίας Αλεξανδρείας (61-1934), Αθήναι 1985, σ. 811.

Μεγάλης σημασίας έργο ήταν η καταπολέμηση των ενεργειών των Σύρων Ουνιτών, που υποστηρίζονταν από τούς γάλλους πρεσβευτές και προξένους του οθωμανικού κράτους. Κατόρθωσε να το επιτύχει με τη γενναιοδωρή συνδρομή των Μεγάλων εκ Μετσόβου Εθνικών Ευεργετών Μιχ. Τσιτίσα και Νικ. Στουρνάρη, καθώς και με την εύνοια τού μεγάλου αναμορφωτού της Αίγυπτου Μωχάμετ Αλή¹⁰⁷.

Ο Αλεξανδρείας Ιερόθεος συνεργάστηκε στην έκδοση εγκυκλίου των τεσσάρων πατριαρχών της Ανατολής εναντίον της λατινικής προπαγάνδας (1839) και συνεισέφερε για τη συντήρηση ορθόδοξου Επισκόπου στο Χαλέπι της Συρίας¹⁰⁸. Εκοιμήθη εν Κυρίω την 8ην Σεπτεμβρίου 1845 σε ηλικία 87 ετών. Η σορός του μεταφέρθηκε με βασιλική πομπή στο Κάιρο, όπου ετάφη στον εκεί ναό του αγίου Νικολάου¹⁰⁹.

Μητροπολίτης Κίτρους Παρθένιος

Γεννήθηκε το 1867 στα Ιωάννινα¹¹⁰. Ή καταγωγή του πατέρα του ήταν από το Μέτσοβο¹¹¹. Γράφτηκε αρχικά στο Σχολαρχείο της Ζωσιμαίας Σχολής και στη συνέχεια φοίτησε στην Ιερατική Σχολή της Νήσου Ιωαννίνων. Μετά το πέρας των σπουδών του σ' αυτήν συνέχισε τις σπουδές του στη Ριζάρειο Σχολή και ακολούθως στη Θεολογική Σχολή τού Πανεπιστημίου Αθηνών¹¹².

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Άνθιμος Ζ' ό Τσάτσος τον διόρισε Δευτερεύοντα Διάκονο των Πατριαρχείων. Από τη θέση αυτή πρόσφερε μεγάλες υπηρεσίες στη Μητέρα Εκκλησία. Λόγω των ικανοτήτων του και κυρίως της διπλωματικής του ευστροφίας, χρησιμοποιήθηκε σε εξαρχικές αποστολές, μία από τις οποίες ήταν στην πατρίδα του το Μέτσοβο, για την επίλυση κοινοτικών διαφορών¹¹³.

Το 1904 από την Επισκοπική Σύνοδο Θεσσαλονίκης εκλέχθηκε Επίσκοπος Κίτρους. Η ενθρόνισή του στην Κατερίνη έγινε την 25ην Μαρτίου 1904¹¹⁴. Το έργο του ως Μητροπολίτου Κίτρους υπήρξε ποιμαντικό, εθνικό και κοινωνικό. Πρωτοστάτησε στην ανέγερση ναών, την ανάπτυξη τού μοναχισμού και την προστασία τού ποιμνίου του από τις αυθαιρεσίες των οθωμανικών αρχών.

Αντιμετώπισε με επιτυχία την λαίλαπα της ρουμανικής προπαγάνδας, η οποία λυμαίνονταν τη Μητρόπολή του και προσπαθούσε να αλώσει την ελληνική εθνική συνείδηση των Βλάχων της Επαρχίας του¹¹⁵. Ιδιαίτερη έμφαση έδωσε στη λειτουργία ελληνικών σχολείων στην Κατερίνη και σε όλα τα χωριά της Μητροπόλεώς του.

Μεγάλη υπήρξε η προσφορά του στον Μακεδονικό Αγώνα, ο οποίος στα χρόνια της επισκοπικής του διακονίας στη Μητρόπολη Κίτρους έφθασε στο αποκορύφωμά του. Η μεγάλη του δραστηριότητα στη στήριξη των εθνικών μας θεμάτων ήταν ή αφορμή της πολεμικής εναντίον του από τούς ρουμανίζοντες, τους Βουλγάρους και τις οθωμανικές αρχές, οι οποίες τρεις φορές οργάνωσαν τη δολοφονία του¹¹⁶.

Μετά την απελευθέρωση της Κατερίνης από τον τουρκικό ζυγό, περιέθαλψε τούς μουσουλμανικούς πληθυσμούς της Επαρχίας του και τους προστάτευσε από τυχόν αντίποινα των ελληνικών στρατευμάτων.

¹⁰⁷ Γερ. Μαζαράκη, Συμβολή εις την Ιστορία της εν Αιγύπτω Ορθοδόξου Εκκλησίας, Αλεξάνδρεια 1932, σ. 669.

¹⁰⁸ Βλ.σ. Φειδά, «Ιερόθεος ό Α', Πατριάρχης Αλεξανδρείας (1825-1845), ΠΛΒ 29(1996), σ. 96.

¹⁰⁹ Στόν τάφο του υπάρχει ή έξης επιγραφή:

Τί, άρα, τύμβε, συ γε εν σεαυτώ κρύπτεις; αυτόν εκείνον των πατριαρχών κλέος Ιερόθεον, κόσμον της Εκκλησίας, εκ δυτικής ορμόμενον Θεοταλίας, Επισκοπής λαχόντα της εν τη πατρίδι Νάξου, δ' είτα και τρίτης Νικαέων-τέως δ' αρθέντα κάπτι τον κλεινόν θρόνον Αλεξανδρείας, όν δεξίως τ' εύκλεών ίθυενεν ετών δεκάδι διπλή όλη. Προς δε άλλοις τε πρόσθετο ευσεβεί πόθω, ίδρυς τε όφθεις ιερών ναών δύο. Τω γουν ελέει κατ' ίχνος Ιωάννου τού πατριάρχου, πατριάρχης πλησίον. Εληλακώς σ' εις βαθ' ώριμον βίον ζώήν ενυλον καταλιπών ήδέως, προς την αύλον και νοεράν κατέβη. Νυν ουν κασικών της Εδέμ το χωρίον ευχάς ιλασμού, μάκαρ σοις τέκνοις ίδιου. Ως κούφον γαίης βάρος ην ζων, ενθάδε, μάκαρ. Ούτως εις ούρανίων χορόν ένθεν κουφος απέπτης. ,αωμε', Σεπτ. η'. 'Βλ. Παπαδοπούλου, ό.π., σ. 812.

¹¹⁰ Παν. Τζουμέρκα, Ο επίσκοπος Κίτρους Παρθένιος Βαρδάκας 1904-1933. Ο βίος και η δράση του, Κατερίνη 2005, σ.43.

¹¹¹ Γ. Πλατάρη, Το σημειωματάριο ενός Μετσοβίτη (1871- 1943), Αθήναι 1972, σ. 45 και υποσ. 69.

¹¹² Τζουμέρκα, ό. π., σ. 57.

¹¹³ Μιχ. Γ. Τρίτου, Η Πατριαρχική Εξαρχία Μετσόβου (1659- 1924), Ιωάννινα 1991, σ. 55.

¹¹⁴ Τζουμέρκα, ό. π., σ. 95.

¹¹⁵ Για τη ρουμανική προπαγάνδα βλ. Ελευθερίας Ι. Νικολαΐδου, Η ρουμανική προπαγάνδα στο βιλαέτι Ιωαννίνων και τα βλαχόφωνα χωριά της Πίνδου, Ιωάννινα 1995.

¹¹⁶ Ν. Βλάχου, Το Μακεδονικόν ως φάσις του Ανατολικού Ζητήματος, εν Αθήναις 1935, σ.233.

Μετά την ανύψωση της Επισκοπής Κίτρους σε Μητρόπολη την 7ην Οκτωβρίου 1924, ο Παρθένιος εκλέχθηκε Μητροπολίτης Κίτρους¹¹⁷.

Ο Παρθένιος, εκτός των άλλων, διακρίθηκε και ως συγγραφέας. Τα έργα του είναι απολογητικά, φιλοσοφικά και ιστορικά. Ενδεικτικά αναφέρουμε το έργο «Περιγραφή κυρίως εννέα ετών Τουρκοκρατίας της περιφέρειας Επισκοπής Κίτρους από του 1903-1912, τοπογραφική και ηθικοθρησκευτική μετά ιστορικογεωγραφικών παρατηρήσεων», εν Αθήναις 1918¹¹⁸.

Εκοιμήθη εν Κυρίω την 25ην Φεβρουαρίου 1933. Άφησε ολόκληρη την περιουσία του στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή και στο Εθνικό και Καπποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών¹¹⁹.

Στιγμιότυπο από την ημερίδα

¹¹⁷ Τζουμέρκα, ό.π., σ. 191.

¹¹⁸ Τζουμέρκα, ό.π., σσ. 349-350.

¹¹⁹ Αθαν. Αγγελοπούλου, «Ο Κίτρους Παρθένιος Βαρδάκας και το κληροδότημα αυτού», στον τόμο Ριζάρειος Εκκλησιαστική Παιδεία, τ. Β΄, Αθήναι 1981, σ. 369.

2^η εισήγηση:
**ΞΕΝΕΣ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΕΣ ΣΤΗ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟ ΤΟΥ ΑΙΜΟΥ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΑΡΩΜΟΥΝΩΝ ΚΑΙ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΤΗΣ ΔΙΑΣΤΑΣΗ (1800-1913)**

Του Κωνσταντίνου Π. Χρήστου
Καθηγητού Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Οι Αρωμούνοι έζησαν πάντοτε εντός των πλαισίων του Ελληνισμού, τόσο κατά την Βυζαντινή Περίοδο όσο και κατά την Τουρκοκρατία. Εν τούτοις, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και εξής, μία προπαγανδιστική κίνηση με ισχυρά ερείσματα στη Ρουμανία και την Αυστρία θέλησε να τους αποσπάσει από αυτόν. Το ότι δεν πρόκειται για μία αυτοφυή κίνηση εθνικής αφύπνισης, όπως εκείνες που εμφανίζονταν στην Ευρώπη εκείνης της εποχής, αλλά προϊόν πολιτικής, η οποία σχεδιάστηκε και εφαρμόστηκε αρχικώς στην Αυτοκρατορία των Αψβούργων, προκύπτει από την ίδια την ιστορία της¹²⁰.

Ο αυτοκράτορας Ιωσήφ ΙΙ (1765-1790), οπαδός της πεφωτισμένης δεσποτείας και μεταρρυθμιστής, επιχειρώντας να δημιουργήσει ένα συγκεντρωτικό και με ενιαία διοίκηση και φορολογία κράτος, κατήργησε τις συνελεύσεις και τα ιδιαίτερα διοικητικά προνόμια των Ούγγρων και των Σαξώνων της Τρανσυλβανίας, ενώ παράλληλα κατήργησε την δουλοπαροικία. Αυτό σήμαινε ότι οι Ρουμάνοι της περιοχής, οι οποίοι και αποτελούσαν την πλειοψηφία στη χώρα, αγρότες οι περισσότεροι, οι οποίοι ως δουλοπάροικοι καλλιεργούσαν τα κτήματα των Ούγγρων γαιοκτημόνων, απέκτησαν πλέον πολιτική σημασία, την οποία έως τότε στερούνταν. Θεωρώντας τους ως ένα δυνητικά φιλικό προς αυτούς στοιχείο, οι Αυστριακοί τους ενθάρρυναν να επιδοθούν σε μία προσπάθεια απαλλαγής της γλώσσας τους από τα πολλά σλαβικά και ελληνικά της στοιχεία. Στην κίνηση πρωτοστάτησαν Ρουμάνοι υπάλληλοι του κράτους των Αψβούργων, όπως ο Μαιογ.

Λίγα χρόνια αργότερα, ξεκίνησε η προσπάθεια να εκρουμανισθεί η αρωμουνική και να δημιουργηθεί η φυλετική αρωμουνική κίνηση. Όλοι όσοι συνέβαλαν στην κίνηση κατά την περίοδο αυτή δραστηριοποιούνταν στην Αυστρία και εξυπηρετούσαν, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, αυστριακά συμφέροντα¹²¹: ο μοσχοπολίτης ιατρός Γεώργιος Ρόζας, ο οποίος δημοσιεύει το 1808 έργο για τους λατινόφωνους που κατοικούσαν νοτίως του Δούναβη, ο Μπογιατζής, ο οποίος το 1813 εξέδωσε στην Βιέννη την γραμματική της αρωμουνικής¹²², ο Γεώργιος Μοντάν, ο οποίος δημοσίευσε το 1819 στην Πέστη το έργο του «Kurzgefasste Geschichte der Wlachischen Nation in Dacien und Macedonien», ο Καζακόβιτσι, που αργότερα έγινε πρόεδρος της Μακεδονορουμανικής επιτροπής στο Βουκουρέστι και ο Ουρέκια που εξέδωσε περιοδικό και υπήρξε πρόεδρος της αλβανικής εταιρείας «Ντρίτα».

Τα παραπάνω δεν θα ήταν δυνατόν να συμβούν κατά τα πρώτα έτη του 19^{ου} αιώνα στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, καθώς εκεί ο Ελληνισμός κατείχε ηγετική θέση, τόσο πολιτικά όσο και πολιτιστικά. Μετά το 1821 τα πράγματα διαφοροποιούνται. Οι ηγεμόνες οι οποίοι διορίζονται από την Υψηλή Πύλη είναι πλέον εντόπιοι, συχνά γόννοι φαναριωτικών οικογενειών, οι οποίες έχουν αποκτήσει ρίζες στην χώρα. Οι Ρουμάνοι αρχίζουν να προσανατολίζονται προς τη Γαλλία, ως χώρα λατινικού πολιτισμού, προκειμένου να προσλάβουν τον ευρωπαϊκό πολιτισμό αδιαμεσολάβητα πλέον, και όχι δια μέσου των Ελλήνων. Οι ελληνικές κοινότητες θα συνεχίσουν να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο, κυρίως στην οικονομία, έως και τον μεσοπόλεμο, βαθμιαία ό-

¹²⁰ Max Demeter Peyfuss, *Die Aromunische Frage. Ihre Entwicklung von den Ursprüngen bis zum Frieden von Bukarest (1913) und die Haltung Österreich-Ungarns.* (= *Wiener Archiv für Geschichte des Slawentums und Osteuropas* 8), Böhlau, Köln 1974, (στο εξής: Peyfuss), 21 ε. Ο ίδιος, 24, κάνει λόγο για δραστηριότητες διανοουμένων με αρωμουνική εθνική συνείδηση, οι οποίες, μετά την καταστροφή της Μοσχόπολης, μεταφέρθηκαν στην Κεντρική Ευρώπη. Στην πραγματικότητα, οι μόνες αναφορές του είναι στον Θεόδωρο Αναστασίου Καβαλιώτη, συντάκτη τρίγλωσσου λεξικού, και στον μαθητή του Δανιήλ Μοσχόπολη, του οποίου το «Λεξικόν Τετράγλωσσον», όπως άλλωστε ο ίδιος ο Peyfuss αναφέρει, διακηρυγμένα αποσκοπούσε στον γλωσσικό εξελληνισμό των μη ελληνοφώνων πληθυσμών της Χερσονήσου του Αίμου. Αμφότεροι ήταν σαφώς ελληνικής συνείδησης.

¹²¹ Η στενή σύνδεση με την πολιτική της Αυστριακής Αυτοκρατορίας καθίσταται φανερή και από την αφήγηση του Peyfuss, 24-32· Κ.Π. Χρήστου, *Άρωμοῦνοι. Μελέτες γιά τήν καταγωγή και τήν ιστορία τους* (στο εξής: Χρήστου), 82 ε.

¹²² Peyfuss, 26 ε.

μως, κατά την πορεία της ρουμανικής εθνικής ολοκλήρωσης θα δημιουργηθεί και μια εχθρική τάση εναντίον των Ελλήνων. Η φαναριωτική περίοδος θα δυσφημισθεί ως περίοδος εθνικής παρακμής και οικονομικής εκμετάλλευσης. Όσοι από τους Έλληνες της χώρας ήθελαν να εξακολουθήσουν να συμμετέχουν στα πολιτικά πράγματα ήταν υποχρεωμένοι να εκρουμανισθούν. Αυτοί απετέλεσαν ένα μεγάλο μέρος της πολιτικής και πολιτιστικής ελίτ της Ρουμανίας και πολλοί από αυτούς πρωτοστάτησαν σε κινήσεις και δημοσιεύσεις εναντίον της Ελλάδος.

Ουσιαστικώς η ανάμιξη των Ρουμάνων στην υπόθεση ξεκινά από την επανάσταση του 1848. Ηγέτες της υπήρξαν νεότερα μέλη των οικογενειών των βογιάρων, με ιδεολογική προμετωπίδα τον φιλελευθερισμό και διακηρυγμένο στόχο την ένωση της χώρας. Κάποιοι από αυτούς έπαιξαν ρόλο στην δημιουργία του αρωμουνικού ζητήματος. Ένας από αυτούς ο Ίων Γκίκα, γόνος της μεγάλης ηγεμονικής οικογένειας, υπήρξε εκπρόσωπος της προσωρινής επαναστατικής κυβέρνησης στην Υψηλή Πύλη. Μετά την καταστολή της επανάστασης από ρωσικά στρατεύματα, πολλοί από τους επαναστάτες βρήκαν καταφύγιο στην Τουρκία, όπου έτυχαν ευμενούς υποδοχής και διορισμών σε προσοδοφόρες θέσεις από την κυβέρνηση¹²³, η οποία θεωρούσε ότι η δράση τους αποτελούσε παράγοντα μείωσης της ρωσικής επιρροής στις ηγεμονίες. Ο Γκίκα διορίστηκε ηγεμόνας της Σάμου (1854-1859). Ήδη το 1848 ο Νικολάε Μπαλτσέσκου του είχε επιστήσει την προσοχή στην ανάγκη να ξετασθεί η κατάσταση των Αρωμούνων, διότι θα μπορούσαν αυτοί να αποβούν πολιτικά χρήσιμοι¹²⁴. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1854, ο Γκίκα αποστέλλει τον λογοτέχνη Δημ. Μπολιντινιάνου στη Μακεδονία, προκειμένου αυτός, έχοντας εξασφαλίσει την έκδοση εντολής της οθωμανικής κυβέρνησης προς τις τοπικές αρχές για την διευκόλυνσή του, να ερευνήσει την κατάσταση των Αρωμούνων. Αυτός θα δημοσιεύσει λίγα χρόνια αργότερα στην Ρουμανία την ταξιδιωτική του περιήγηση, η οποία και θα ασκήσει επίδραση στο όλο ζήτημα. Ένας άλλος, συνδεδεμένος και αυτός με τον Γκίκα, ο γεωπόνος Ίων Ιονέσκου, διορίζεται από τον μεγάλο βεζίρη Μουσταφά Ρεσίτ πασά διαχειριστής των τσιφλικιών του στην Θεσσαλία, όπου και θα έχει την ευκαιρία να μελετήσει τους Αρωμούνους της περιοχής¹²⁵. Εύλογα μπορεί να υποθέσει κανείς ότι κάποιοι υψηλά ιστάμενοι Οθωμανοί αξιωματούχοι κυβέρνηση είχαν ήδη εξετάσει μια πολιτική που θα αποσκοπούσε στην απόσπαση των Αρωμούνων από τον Ελληνισμό.

Μετά την ένωση των δύο παραδουναβίων ηγεμονιών υπό τον Αλέξανδρο Κούζα το 1859, οπότε και οι εξόριστοι του 1848 επέστρεψαν, η κίνηση έλαβε νέα ώθηση. Το επόμενο έτος ιδρύθηκε το Μακεδονορουμανικό Κομιτάτο, του οποίου οι σκοποί εμφανίζονται κυρίως πολιτιστικοί, καθώς ιδρύει σχολεία και επιδιώκει την εκκλησιαστική αυτονομία. Συγχρόνως, γίνεται από τον ηγεμόνα Κούζα κατάσχεση της μεγάλης περιουσίας των πατριαρχείων και των μονών του Αγίου Όρους, ενώ αργότερα το ρουμανικό κράτος αρνείται να εκτελέσει την διαθήκη του Κωνσταντίνου Ζάππα που αφήνει την περιουσία της οικογενείας του σε φορείς του ελληνικού κράτους και, με τον τρόπο αυτό, η περιουσία των Ζαππαίων ουσιαστικώς δημεύεται. Όπως διακηρύσσεται, τα έσοδα από τις πηγές αυτές επρόκειτο να χρησιμοποιηθούν για τη χρηματοδότηση της προπαγάνδας μεταξύ των Αρωμούνων¹²⁶.

Εντός του πλαισίου αυτού ανήκει και μια έντονη συγγραφική και λαοπαιδευτική δραστηριότητα. Ο προαναφερθείς Μπολιντινιάνου και ο Γ. Ηλιάδης - Ραντουλέσκου άρχισαν, ευθύς μετά το 1860, την δημοσίευση φλογερών άρθρων σε ρουμανικές εφημερίδες για τους «αδελφούς πέρα από το Δούναβη», τους οποίους ανέβαζαν στον φανταστικό αριθμό του 1.200.000. Από την πένα τους όλοι οι ήρωες της Επανάστασης του 1821 γίνονται Βλάχοι. Κυρίως βέβαια διατυπώθηκε και η θεωρία περί της καταγωγής των Αρωμούνων από την Ρουμανία. Τους λατινόφωνους νοτίως του Δουνάβεως τους ονόμασαν «αυρηλιανούς Δάκες», από τον αυτοκράτορα, ο οποίος, αφού εγκατέλειψε την ρωμαϊκή επαρχία της Δακίας, ίδρυσε, περίπου στο έδαφος της σημερινής Σερβίας, την επαρχία της Αυρηλιανής Δακίας. Η θεωρία αυτή δεν λαμβάνει βέβαια υπόψιν της ότι η

¹²³ Peyfuss, 33.

¹²⁴ Peyfuss, 33.

¹²⁵ Peyfuss, 34 ε.

¹²⁶ Χρήστου, 69 ε.

ρωμαϊκή κυριαρχία ήταν καθεαυτήν ένας παράγοντας εκλατινισμού για ολόκληρη την αυτοκρατορία, ο οποίος ασκήθηκε με μεγάλη επιτυχία στην Δ. Ευρώπη (Γαλατία, Ιβηρική Χερσόνησος, Βρετανία κ.α.), όπως και στην Β. Αφρική, αλλά επίσης, αν και με μικρότερη επιτυχία, στην Χερσόνησο του Αίμου. Θα ήταν παράλογο να υποθέσουμε ότι οι ευρωπαϊκοί πληθυσμοί που μιλούν λατινογενείς γλώσσες έχουν κοινή καταγωγή, είτε πρόκειται για συμπαγείς εθνότητες (π.χ. Γάλλοι, Ισπανοί κ.ά.), είτε για μικρότερους πληθυσμούς όπως είναι οι λατινόφωνοι της Ιστρίας και της Δαλματίας, οι Ραιτορωμάνοι της Ελβετίας και βεβαίως οι Αρωμόνοι του ελληνικού χώρου. Η κοιτίδα των τελευταίων, που είναι ο ευρύτερος χώρος της Ηπείρου και της Πίνδου¹²⁷, υποδεικνύει την καταγωγή τους από ελληνικά φύλα¹²⁸, τα οποία κατά την διάρκεια της ρωμαϊκής κυριαρχίας υπέκυψαν στον εκλατινισμό¹²⁹, παρέμειναν όμως, ως δίγλωσσοι, ανέκαθεν στενά συνδεδεμένοι με τον Ελληνισμό.

Το ζήτημα αυτό όμως δεν αφορούσε μόνο την προπαγάνδα των Ρουμάνων μεταξύ των Αρωμόνων, αλλά και την ίδια την ιστορική αυτοσυνειδησία των Ρουμάνων, η οποία έπρεπε να αντιμετωπίσει το σοβαρό ζήτημα της ιστορικότητας και της συνέχειας του ρουμανικού έθνους. Οι Ρουμάνοι ιστορικοί θεωρούσαν βέβαια ότι ο λαός τους προερχόταν από την κατάκτηση της Δακίας (δηλαδή της κατοπινης Τρασυλβανίας και του δυτικού τμήματος της Βλαχίας) από τον αυτοκράτορα Τραϊανό μεταξύ 101-106 μ.Χ. Όμως η επαρχία εγκαταλείφθηκε από τους Ρωμαίους το 270 μ.Χ. επί αυτοκράτορος Αυρηλιανού, ο οποίος, σύμφωνα με τις ιστορικές πηγές, μετόικησε τους εκρωμαϊσμένους κατοίκους νοτίως του Δουνάβειου. Έκτοτε, οι μνείες των λατινοφώνων στην χώρα είναι ελάχιστες, έως και τον 12^ο αιώνα. Αυτό σήμαινε δύο πράγματα: πρώτον, ότι οι Ρουμάνοι στερούνταν ουσιαστικώς ιστορίας κατά το μεγαλύτερο τμήμα του Μεσαίωνα και, δεύτερον, ότι η συνέχεια της παρουσίας τους στην χώρα για αιώνες ήταν συζητήσιμη¹³⁰. Τουλάχιστον ως προς το πρώτο, οι Αρωμόνοι, σύμφωνα με τους Ρουμάνους ιστορικούς εκείνης της εποχής, μπορούσαν να βοηθήσουν: έτσι, ένας Ρουμάνος ελληνικής καταγωγής, ο Χεποροί, με τον φανατισμό του προσήλυτου, ανακάλυψε στον Μεσαίωνα ολόκληρη βλαχορουμανική αυτοκρατορία, προσπαθώντας να ικανοποιήσει την ανάγκη του έθνους για ένδοξη ιστορία.

Ένα ρομαντικό στοιχείο δεν έλειπε οπωσδήποτε από την υπόθεση. Οι λόγιοι που δημιούργησαν το ζήτημα, αλλά και ο ρουμανικός λαός, συγκινήθηκαν από τις διαβεβαιώσεις ότι κάτω από τον Δούναβη ζούσαν «αδελφοί», λησμονημένοι έως πρόσφατα, οι οποίοι ανέμεναν την βοήθειά τους, καθώς μάλιστα μερικοί από αυτούς διακήρυσσαν την ρουμανικότητά τους¹³¹.

Σύντομα, διαφάνηκε ότι η κίνηση θα μπορούσε να υπηρετήσει και άλλους, πρακτικότερους σκοπούς. Η προπαγάνδα, με τα πενιχρά έστω αποτελέσματά της, αποτελούσε ένα διπλωματικό όπλο στα χέρια της ρουμανικής εξωτερικής πολιτικής προκειμένου αυτή να το χρησιμοποιήσει για αποκόμιση κέρδους σε άλλα γειτονικά προς τη Ρουμανία σημεία, όπως η Δοβρουσά και το Τιμόκ, όπου κατοικούσαν σοβαρά ποσοστά ρου-

¹²⁷ Σημειώνουμε εδώ την σημαντική συμβολή του έργου του Αστέριου Κουκούδη στον καθορισμό των εστιών αυτών.

¹²⁸ Επισημαίνουμε ότι ο N. Hammond, ο συστηματικότερος ερευνητής της ιστορίας των βόρειων ελληνικών φύλων, σε ένα σχετικό χάρτη του εμφανίζει ως αναμφισβητήτως ελληνοφώνους όλους τους κατοίκους της περιοχής από τη βόρεια Αλβανία έως την νότια Ήπειρο, *Migrations and Invasions in Greece and adjacent areas*, New Jersey 1976, 14, χάρτης 24a.

¹²⁹ Χρήστου, 13-42.

¹³⁰ Το ζήτημα ενεπλάκη στην διαμάχη μεταξύ Ούγγρων και Ρουμάνων για την Τρανσυλβανία, που είχε κατακτηθεί από τους πρώτους στο τέλος του 9^{ου} αιώνα, αλλά, τουλάχιστον από τους νεότερους χρόνους και εξής κατοικούνταν από μια πλειοψηφία Ρουμάνων. Κατά τον 19^ο και τον 20^ο αιώνα Ούγγροι και Γερμανοί ιστορικοί διατύπωσαν την θεωρία ότι οι λατινόφωνοι εξέλιπαν πλήρως από την περιοχή βορείως του Δουνάβειου, η οποία κατοικήθηκε από Γερμανούς, Σλάβους και Ούγγρους. Σύμφωνα με τον διαπρεπέστερο Γερμανό ειδικό για την Νοτιοανατολική Ευρώπη, τον Georg Stadtmüller (1909-1985), οι λατινόφωνοι επεβίωσαν στην Χερσόνησο του Αίμου, και συγκεκριμένα στην ομώνυμη οροσειρά καθώς και σε εκείνη της Πίνδου. Από τις αρχές του 11^{ου} αιώνα, πιθανώς επειδή απέκτησαν ελευθερία κινήσεων μετά την κατάλυση του πρώτου βουλγαρικού κράτους από τον Βασίλειο Β', άρχισαν να κινούνται προς τα βόρεια και, κυρίως δια μέσου της κοιλάδας του ποταμού Τιμόκ, στην ανατολική Σερβία, πέρασαν τον Δούναβη και βαθμιαία αποίκησαν την σημερινή Ρουμανία, αιώνες μετά την εγκατάσταση των Ούγγρων στην Τρανσυλβανία. Εννοείται ότι η θεωρία αυτή, η οποία αρνείται την συνεχή παρουσία των Ρουμάνων στην εθνική τους κοιτίδα, αντικρούστηκε από τους Ρουμάνους ιστορικούς, με την αξιοποίηση των λίγων έστω ιστορικών πηγών που κάνουν λόγο για την παρουσία λατινοφώνων στην σημερινή Ρουμανία από τον 4^ο έως τον 12^ο αιώνα. Άλλωστε, σε σκοτεινές περιόδους, η έλλειψη πηγών για κάποιον λαό δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι πράγματι αυτός απουσίαζε.

¹³¹ Ευ. Αβέρωφ, *Η πολιτική πλευρά του κουτσοβλαχικού ζητήματος*, 4^η εκδ., Θεσσαλονίκη 2016, (στο εξής: Αβέρωφ).

μανοφώνων. Το διαπραγματευτικό αυτό χαρτί χρησιμοποιήθηκε πρώτα έναντι των Τούρκων και έπειτα έναντι των Βουλγάρων.

Γενικότερα, η κίνηση εξυπηρετούσε την ανάγκη της κοινής γνώμης στη Ρουμανία να ικανοποιηθεί ως προς την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της χώρας, αλλά σε ένα τομέα ο οποίος δεν εγκυμονούσε ιδιαίτερους κινδύνους. Στην πραγματικότητα, το κύριο ζήτημα της εξωτερικής πολιτικής της Ρουμανίας ήταν η εθνική της ολοκλήρωση, με την προσάρτηση της εκτεταμένης περιοχής της Τρανσυλβανίας, η οποία συνιστά περίπου το ένα τρίτο της σημερινής Ρουμανίας. Η περιοχή κατά τον Μεσαίωνα αποτελούσε ένα αυτόνομο πριγκιπάτο του ουγγρικού βασιλείου, καταλήφθηκε από τους Αυστριακούς μετά την δεύτερη πολιορκία της Βιέννης από τους Οθωμανούς (1687/8), ενώ από το 1868 και εξής αποτέλεσε τμήμα του Ουγγρικού Βασιλείου εντός της δυαδικής μοναρχίας της Αυστροουγγαρίας. Η ρουμανική ηγεσία όμως, δεν επιθυμούσε να αποδωθεί, παρασυρόμενη από το κοινό αίσθημα, σε περιπέτειες εναντίον μιας μεγάλης δύναμης. Εξαιτίας του συσχετισμού δυνάμεων στην κεντρική και την ανατολική Ευρώπη, η Ρουμανία, καθ' όλη την διάρκεια της περιόδου αυτής και έως την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ακολουθούσε την πολιτική των Κεντρικών Δυνάμεων, έχοντας συνδεθεί από το 1883 και με την Τριπλή Συμμαχία, Γερμανικής Αυτοκρατορίας, Αυστροουγγαρίας και Ιταλίας¹³². Εξαιρεση αποτέλεσε το διάστημα 1877/8, όταν, κατά την διάρκεια του ρωσοτουρκικού πολέμου, η χώρα συμμάχησε με την Ρωσία, η οποία άλλωστε διατηρούσε καλές σχέσεις με τις κεντρικές δυνάμεις. Αμέσως μετά όμως, η Ρουμανία δυσανεκτήθηκε από την προσάρτηση εκ μέρους της Ρωσίας του τμήματος της Μολδαβίας, το οποίο η ίδια κατείχε βάσει της συνθήκης των Παρισίων, και επαναπροσέγγισε την Γερμανία. Κατά τις επόμενες δεκαετίες, θα επανέρχεται, στην εξωτερική πολιτική της χώρας, το ζήτημα της αντιμετώπισης του πανσλαβισμού και της ρωσικής επέκτασης.

Από το 1860 και εξής, τα θεμέλια έχουν τεθεί και ήδη γίνονται τα πρώτα βήματα υλοποίησης των επιδιώξεων. Το 1864 άνοιξε στο Τύρνοβο, χωριό κοντά στο Μοναστήρι, το πρώτο ρουμανικό σχολείο στον χώρο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ήδη από το 1862 έχει εμφανισθεί ο Απόστολος Μαργαρίτης, ο οποίος το 1866 ιδρύει σχολείο στην Αβδέλλα και σύντομα αναδεικνύεται σε ηγέτη της κίνησης για τα επόμενα 40 χρόνια. Για την αποτελεσματικότερη κατάρτιση διδασκάλων και πρακτόρων ιδρύεται στο Βουκουρέστι ειδικό οικοτροφείο, όπου οδηγούνται φτωχά παιδιά από την Πίνδο και τη Μακεδονία.

Έως το 1877, η δραστηριότητα των Ρουμάνων και των ρουμανιζόντων, κυρίως του Μαργαρίτη, είχε δημιουργήσει 11 σχολεία στοιχειώδους εκπαίδευσης τα οποία έως το 1880 αυξήθηκαν σε 24. Έπειτα από λίγο, άνοιξαν γυμνάσια στο Μοναστήρι και στα Ιωάννινα, ημιγυμνάσιο στο Κρούσοβο και εμπορική σχολή στην Θεσσαλονίκη. Παρά τις άφθονες διακηρύξεις και δημοσιεύσεις, τα μέσα προσέλευσης ήταν κυρίως υλικά. Στις οικογένειες που προσχωρούσαν δινόταν μία χρυσή λίρα μηνιαίως, ποσό που εξασφάλιζε στοιχειώδη συντήρηση. Στους μαθητές δίνονταν στέγη, διατροφή, ένδυση, υγειονομική περίθαλψη και υποτροφίες για ανώτατες σπουδές στη Ρουμανία. Με τα μέσα αυτά κατόρθωσαν να προσελκύσουν περί το 10% του συνόλου των μαθητών, από τα φτωχότερα στρώματα. Αλλά και από το ποσοστό αυτό, κάποιοι εγκατέλειπαν την προπαγάνδα, όταν εξέλειπαν οι λόγοι που τους είχαν οδηγήσει εκεί. Το 1892 τα σχολεία είχαν γίνει 63 με επίσημο αριθμό μαθητών 3400. Απ' ό,τι φαίνεται και ο αριθμός αυτός είναι διογκωμένος. Πολλά σχολεία είχαν ελάχιστους μαθητές, ενώ άλλα είχαν μόνο τους δασκάλους. Ακόμη και επίσημοι Ρουμάνοι ομολογούσαν την πραγματικότητα αυτή, όπως ο υπουργός παιδείας Σπ. Χάρετ και ο διευθυντής του ρουμανικού γυμνασίου στα Ιωάννινα Λαζαρέσκου Λεκάντα, ο οποίος δολοφονήθηκε στο καφενείο του Βουκουρεστίου «Μακεδονία» από τον επιθεωρητή των ρουμανικών σχολείων της Ηπείρου Νούση Τούλλιου, διότι είχε δηλώσει ότι πολλά σχολεία υφίστανται μόνο στα χαρτιά και ότι η προπαγάνδα δεν κάνει προόδους, διότι η πλειοψηφία των Αρωμούνων τρέφει ελληνικά αισθήματα.

¹³² Άλλωστε, ο βασιλιάς Κάρολος Α΄, ο οποίος επιλέχθηκε για τον θρόνο με την υποστήριξη του αυτοκράτορα της Γαλλίας Ναπολέοντα Γ΄ (1866), έχαιρε επίσης της υποστήριξης της Πρωσίας, καθώς ήταν συγγενής της βασιλικής της δυναστείας, ως πρίγκιπας του Χοεντσόλλερν – Σινγκμαρίνγκεν, και αξιωματικός του πρωσικού στρατού.

Παράλληλα, η προσπάθεια εκδηλώθηκε και στον εκκλησιαστικό τομέα. Η πρώτη κίνηση έγινε από τον αγιορείτη ιερομόναχο Αβέρκιο, ο οποίος στάλθηκε στην Ρουμανία προκειμένου να επιθεωρήσει την διαχείριση των εκεί μετοχίων του Αγίου Όρους. Προσεχώρησε όμως στον ρουμανισμό και, με χρήματα τα οποία του έδωσε ο ηγεμών Κούζα, επέστρεψε στην Μακεδονία και την Ήπειρο, όπου και στρατολόγησε μερικούς μαθητές, τους οποίους απέστειλε στο Βουκουρέστι στο εκεί σχολείο της προπαγάνδας. Με τον Αβέρκιο, όπως άλλωστε και με τον Απόστολο Μαργαρίτη, συνδέεται και ο μητροπολίτης Γρεβενών Γεννάδιος Παπαρούσης (1864-1873). Αυτός έγινε όργανο της προπαγάνδας και χειροτονούσε ρουμανίζοντες ιερείς, οι οποίοι τελούσαν την λειτουργία στην ρουμανική γλώσσα. Φαίνεται όμως ότι τελικά απομακρύνθηκε από την στράτευση του αυτή¹³³. Στόχος των Ρουμάνων στον εκκλησιαστικό τομέα ήταν η απόκτηση ναών, οι οποίοι θα λειτουργούσαν στην ρουμανική, και η ίδρυση δικών τους επισκοπών με μία μητρόπολη επικεφαλής. Μετά από μία πρώτη απόπειρα το 1881, η προσπάθεια επαναλήφθηκε από το 1892 και εξής. Ως υποψήφιος για την θέση του μητροπολίτη προβλήθηκε το 1896 ο πρώην Πρεσπών και Αχριδών Άνθιμος Γκέτσης. Η προσπάθεια, αν και πλησίασε στην επιτυχία, τελικώς, παρά τις πιέσεις της ρουμανικής κυβέρνησης, ναυάγησε εξ αιτίας της αντίστασης του Οικουμενικού Πατριαρχείου και λόγω της αντίθεσης της Ρωσίας, η οποία δεν επιθυμούσε την δημιουργία μιας ακόμη διάσπασης στην ορθόδοξη Εκκλησία. Το 1901 ο Άνθιμος επέστρεψε στους κόλπους της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας¹³⁴.

Κατά την διάρκεια των τριών πρώτων δεκαετιών από την έναρξη της ρουμανικής προπαγάνδας η ελληνορουμανικές σχέσεις δεν επηρεάστηκαν ιδιαίτερα. Αντίθετα κατά την διάρκεια της κρητικής επανάστασης (1866-1869) οι δύο χώρες συζήτησαν το ενδεχόμενο πολέμου από κοινού κατά της Τουρκίας¹³⁵. Η πρώτη κρίση σημειώθηκε με την διακοπή των διπλωματικών σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών το 1892, εξ αιτίας της ουσιαστικής κατάσχεσης από το ρουμανικό δημόσιο της περιουσίας των Ζαππαίων. Οι σχέσεις αποκαταστάθηκαν κατά τα επόμενα έτη και το 1901 οι βασιλείς των δύο χωρών συναντήθηκαν στην Δαλματία, με την διπλωματική παρότρυνση της Αυστροουγγαρίας, προκειμένου να προωθηθεί η συνεργασία κατά της Βουλγαρίας. Τα διμερή θέματα όμως, και συγκεκριμένα το ζήτημα της περιουσίας των Ζαππαίων και η πρόθεση των Ρουμάνων να εγκαθιδρύσουν ξεχωριστή εκκλησιαστική ιεραρχία στο έδαφος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, δεν μπορούσαν να επιλυθούν¹³⁶.

Η Ρουμανία έριξε όλο το βάρος της στην προσπάθεια να αναγνωρισθεί η εκκλησιαστική αυτονομία. Η Τουρκία προσέβλεπε στην συνεργασία της σε περίπτωση βουλγαροτουρκικού πολέμου. Έτσι, μετά από διπλωματική ενέργεια των εκπροσώπων της Γερμανίας, της Αυστροουγγαρίας, της Ιταλίας και της Ρωσίας, τον Μάιο του 1905 ο σουλτάνος υπέγραψε ένα ιραδέ ο οποίος έδινε στους ρουμανίζοντες εθνικά δικαιώματα στους τομείς της εκπαίδευσης και στην τέλεση της λατρείας στην ρουμανική, χωρίς όμως να τους αποσπάζει από την εκκλησιαστική τους υπαγωγή υπό το Οικουμενικό Πατριαρχείο¹³⁷. Το τελευταίο ουδέποτε αποδέχθηκε τον ιραδέ. Κάθε μία από τις ξένες δυνάμεις είχε τις δικές της επιδιώξεις. Η Γερμανία επεδίωκε να προσδέσει στενότερα στην πολιτική της την Ρουμανία, εν όψει της διαφαινόμενης μεγάλης σύρραξης. Η Αυστροουγγαρία είχε την πρόθεση να προσελκύσει τους ρουμανίζοντες με το μέρος της, με απώτερο στόχο να βοηθηθεί στην σχεδιαζόμενη προσπάθειά της να αποκτήσει διέξοδο προς τη Μακεδονία και το Αιγαίο. Η Ιταλία έτρεφε παρόμοιες φιλοδοξίες για τις ακτές της Ηπείρου, την Πίνδο και την Αλβανία, επομένως υποστήριζε οποιαδήποτε ενέργεια μείωνε την επιρροή του Ελληνισμού. Η Ρωσία απέβλεπε και αυτή στην υποστήριξη της Ρουμανίας σε περίπτωση πολέμου, ενώ δεν ήθελε και να αποξενώσει τους Βουλγάρους. Οι άλλες δυνάμεις ελάχιστα ασχολήθηκαν με το θέμα.

¹³³ Μ.Γ. Τρίτος, *Βλάχοι τῶν Βαλκανίων καὶ Ὀρθοδοξία*, Θεσσαλονίκη 2017, (στο εξής: Τρίτος), 170-172.

¹³⁴ Τρίτος, 160-168.

¹³⁵ Σπ. Σφέτας, το ιστορικό πλαίσιο των ελληνο-ρουμανικών σχέσεων (1866-1913), *Μακεδονικά* 33 (2001-2002) 23-48, (στο εξής: Σφέτας), 25 εε.

¹³⁶ Σφέτας, 31-36.

¹³⁷ Τρίτος, 176 εε., Σφέτας, 38 εε., Χρήστου, 73 ε.

Κατά την διάρκεια της ένοπλης φάσης του Μακεδονικού Αγώνος (1904-1908) οι ένοπλες ομάδες των ρουμανιζόντων τάχθηκαν με το μέρος των Βουλγάρων. Οι συγκρούσεις και οι φόννοι που έγιναν από όλες τις πλευρές ώξυναν σε μεγάλο βαθμό τις σχέσεις μεταξύ Ελλάδος και Ρουμανίας.

Η λύση στο πρόβλημα δόθηκε ουσιαστικώς με τον πρώτο Βαλκανικό Πόλεμο και την διανομή των εδαφών που επήλθε στην πράξη. Κατά την υπογραφή της Συνθήκης του Βουκουρεστίου (1913), μετά τον δεύτερο Βαλκανικό Πόλεμο, η οποία και καθόρισε συμβατικά τα σύνορα των βαλκανικών κρατών, η Ρουμανία, Η Βουλγαρία, η Ελλάδα και η Σερβία αντάλλαξαν διακοινωνίες με τις οποίες αναλάμβαναν υποχρεώσεις να χορηγήσουν εκπαιδευτική αυτονομία και ναούς στην ρουμανική γλώσσα, σε όσους από τους αρωμούνους το επιθυμούσαν. Τα ρουμανικά σχολεία δεν λειτούργησαν, όπως φαίνεται, ποτέ στην Βουλγαρία, στην Σερβία μόνο έως το 1918, ενώ στην Ελλάδα έως το 1949. Τότε έκλεισαν, γιά τον λόγο ότι είχαν ήδη κλείσει τα ελληνικά σχολεία στη Ρουμανία. Είναι χαρακτηριστική η ανεκτικότητα της ελληνικής πλευράς, εναντίον της οποίας αποκλειστικά στρεφόταν η ρουμανική προπαγάνδα.

Στιγμιότυπο από παρουσίαση εισήγησης

3^η εισήγηση:
Η ΛΕΓΕΩΝΑ ΤΗΣ ΠΙΝΔΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΣΕΣΚΛΟ ΣΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ

Του Ευάγγελου Αυδίκου
Ομ. καθηγητού Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Το Σέσκλο έχει γίνει γνωστό γιά τον προϊστορικό οικισμό του. Πρόκειται όμως γιά έναν σημαντικό οικισμό, 14 χιλιόμετρα μακριά από τον Βόλο. Ο πληθυσμός αποτελείται από Βλάχους και Γκρέκους. Ως τον Παγκόσμιο Πόλεμο, την τοπική εξουσία διέθεταν οι Γκρέκοι, οι ντόπιοι κάτοικοι. Οι Βλάχοι ήταν νομάδες, κατά κύριο λόγο, γιδοτρόφοι, που κατάφεραν να αποκτήσουν γιά πρώτη φορά δική τους ιδιοκτησία στο χωριό στις αρχές του 20ού αιώνα, κάτι που σταδιακά τους έστρεψε και στη γεωργική παραγωγή¹³⁸.

Το Σέσκλο είναι κτισμένο σε λόφο ύψους 220 μέτρων. Η πρώτη εγκατάσταση έγινε περιμετρικά της πλατείας και της εκκλησίας του αγίου Ταξιάρχη. Αργότερα ο οικισμός επεκτάθηκε προς τα νοτιοανατολικά, στο λόφο *Μεριάς*, όπου μοιράστηκαν οικόπεδα στους φτωχούς Βλάχους.

Οι Γκρέκοι και οι Βλάχοι ήταν σε μια συνεχή σύγκρουση. Το οικονομικό, κατά βάση, υπόστρωμα γιά τις τριβές συνοδεύεται παράλληλα από διαφορετικό πολιτισμικό κεφάλαιο. Οι Βλάχοι είναι νομάδες, στην αρχή, και διατηρούν όλες τις πολιτισμικές συμπεριφορές που συνοδεύουν τη μετακινούμενη κτηνοτροφία: αυστηρή πατριαρχική δομή, ενδογαμία, κτηνοτροφία, ελαχιστοποίηση των δαπανών, διατροφή, ενδυμασία. Σ' όλα αυτά προστίθεται και η γλώσσα (βλάχικα).

Ως εκ τούτου, διαμορφώνεται ένας διπολισμός που συγκροτείται από στερεοτυπικές αναπαραστάσεις. Οι Βλάχοι κατηγορούν τους Γκράικους γιά αυταρχισμό, μην επιτρέποντας στις γυναίκες τους να μαζέψουν πουρνάρια. Ακόμη πιστεύουν πως είναι υπεύθυνοι γιά τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν. Ακόμη, θεωρούν πως δεν ήταν της προόδου. Αυτό το τελευταίο αποδέχονται και κάποιοι Γκράικοι πληροφορητές τονίζοντας πως οι δικοί τους ενδιαφέρονταν περισσότερο γιά την καλοπέρασή τους. «Ήταν τεμπέληδες. Ό, τι έβγαζαν το έπιναν», διευκρινίζει ένας απ' αυτούς.

Οι Γκράικοι, με τη σειρά τους, θεωρούν τους Βλάχους άξεστους, βίαιους, εσωστρεφείς, πονηρούς. «Οι Βλάχοι ήταν ο τύπος του παλικαρά», είναι το μοτίβο που επαναλαμβάνεται από κάποιους Γκράικους. Αυτή η εντύπωση είναι διάχυτη ακόμη και στους Βλάχους. Επιπλέον, το προσωνύμιό τους «Γκράικος» το αποδίδουν στους Βλάχους και αποτέλεσμα της πληθυσμιακής συρρίκνωσης τους στη μεταπολεμική περίοδο. Οι ίδιοι παλιότερα αυτοσυστήνονταν ως Καραγκούνηδες¹³⁹. Θεωρούν το χαρακτηρισμό «Γκράικος» υποτιμητικό. Πάντως, είναι αληθές πως, ακόμη και οι παλιότεροι Βλάχοι, γεννημένοι στην προπολεμική περίοδο, ουδέποτε χρησιμοποίησαν το συγκεκριμένα προσωνύμιο. Όλοι ανεξαιρέτως αναφέρονταν στους Καραγκούνηδες. Αντίθετα, οι νεώτεροι, Βλάχοι και μη, χρησιμοποιούν το όνομα «Γκράικος», παρόλο που έχει αρχίσει να χάνεται η παλιά διάκριση.

Το στερεότυπο όμως αλλά και τα πραγματικά περιστατικά αποτέλεσαν και το λόγο που η Κοινότητα Σέσκλου ζητάει τη σύσταση αστυνομικού σταθμού (1933). Προκειμένου να είναι αποτελεσματική η προσπάθειά της περιγράφει ως εξής την επικρατούσα κατάσταση. «Το Κοινοτικό Συμβουλιον (...) λαβόν υπόψιν ότι το χωρίον Σέσκουλον έχει περί τους 800 κατοίκους, ότι εις την περιφέρειαν Σεσκούλου παραχειμάζουν περί τας 14 χιλιάδες αιγοπρόβατα και πολλοί σκηνίται Σαρακατσαναίοι, ότι το χωρίον από του 1920 και εντεύθεν επανειλημμένως κατεπατήθη υπό ληστών, ότι εκ Σεσκούλου διέρχεται παλαιά οδός συνδέουσα τον Βόλον μετά των περιφερειών Φαρσάλων και όλης της Δυτικής Θεσσαλίας δια της οποίας οδού διέρχονται όλα τα κατοποιά στοιχεία, ότι εις το χωρίον Σέσκουλον εκ των κατοίκων Αρβανιτόβλαχοί τινες είναι μη νομοταγείς και

¹³⁸ Το κείμενο στηρίζεται στο βιβλίο μου «Σέσκλο Μαγνησίας. Οικονομικές, Κοινωνικές και Πολιτισμικές αντιθέσεις και αλλαγές. Εκδόσεις Δήμου Αισωνίας, Βόλος 2010.

¹³⁹ Οι Βλάχοι θεωρούσαν ως Καραγκούνηδες όλους τους ντόπιους κατοίκους της Θεσσαλίας διαφοροποιώντας τους από τους ορεινούς Θεσσαλούς, ιδιαίτερα εκείνους που μετακινούνταν, ή προέρχονταν- στη νοτιοανατολική Πίνδο. Αυτούς τους αποκαλούσαν Παλιοχωρίσους.

πάντοτε και ιδίως κατά τας εορτάς προκαλούσι ταραχάς, τινές δε εκ τούτων διενεργούσι λαθρεμπόριον (...)»¹⁴⁰.

Η απόφαση-αίτημα του Κοινοτικού Συμβουλίου περιγράφει τα προβλήματα από τη μετακινούμενη κτηνοτροφία που υπέθαλψε, στο Μεσοπόλεμο, τη ληστεία. Αυτά είναι πραγματικά περιστατικά¹⁴¹. Όμως, παρουσιάζει ενδιαφέρων ο τρόπος που αναφέρεται σε κάποιους από τους αρβανιτόβλαχους κατοίκους. Η απόφαση υπογράφεται από τον Γκράικο πρόεδρο Ν. Μπουντούρη αλλά και τους Βλάχους κοινοτικούς συμβούλους Φ. Μόσιο και Σπ. Γκάγκα. Έτσι, δεν τίθεται θέμα για την αξιοπιστία της. Κάποιοι βέβαια από τους Βλάχους δεν είναι νομοταγείς. Πρόκειται για μια ιδιότητα που ήταν συμβατή με τον ως πρόσφατα νομαδικό τους βίο αλλά και το συνεχιζόμενο ημινομαδισμό. Οι πληροφορητές επιβεβαιώνουν ότι η φτώχεια τούς έκανε να μην αφήνουν σε χλωρό κλαρί τους μπαχτσέδες αλλά και να παραβιάζουν τους κανόνες για την απαγόρευση βόσκησης¹⁴². Αποδίδεται ακόμη σ' αυτούς μια διαρκής τάση για συγκρούσεις που οξύνεται στην περίοδο των εορτών. Προφανώς, η απόφαση υπαινίσσεται το πανηγύρι του Άη Ταξιάρχη και τους πασχαλινούς χορούς στην πλατεία, οι οποίοι κατέληγαν σε συρράξεις για τη σειρά, καθώς και για τη διάρκεια του χορού. Τέλος, η απόφαση τούς αποδίδει την κατηγορία της λαθρεμπορίας. Κάποιοι πληροφορητές πράγματι αναφέρονται σε δικούς τους ανθρώπους που έκαναν λαθρεμπόριο με τα κάρβουνα και τον καπνό.

Η Λεγεώνα

Όμως, η σύγκρουση δεν εκτονώνεται. Στη διάρκεια της Κατοχής αποκτά μάλιστα πολιτικά χαρακτηριστικά, γεγονός που δημιουργεί ένα άλλο πεδίο διπολισμού. Το 1945 το Κοινοτικό Συμβούλιο αποφασίζει (πρόεδρος ο Γκράικος Θεόδωρος Τσουρτσούλης και μέλη οι Κωνσταντίνος Αζιώτης, Γκράικος, και Κωνσταντίνος Στύλας, Βλάχος), να ξαναζητήσει την τοποθέτηση σταθμού ή φυλακίου χωροφυλακής. Το σκεπτικό του αιτήματός τους είναι ιδιαίτερα αξιοπρόσεκτο.

«Το χωρίον μας και προπολεμικώς ήτο από απόψεως αναρχίας και τάξεως το πλέον επικίνδυνον από όλα τα του Θεσσαλικού κάμπου. Έδρα ζωοκλεπτών, ληστών, λαθρεμπόρων και εν γένει παντός κακοποιού στοιχείου. Ήδη επί πλέον επιβάλλεται η τοποθέτησις σταθμού ή φυλακίου και δι' άλλον ακόμη λόγον, καθ' ότι εις το χωρίον μας υπάρχει και το φυλετικόν μένος μεταξύ Κουτσοβλάχων και γηγενών κατοίκων, όπερ κατά τα έτη της κατοχής έφθαναν εις το ζενίθ και δη αφ' ότου οι Κουτσόβλαχοι ηθέλησαν να ιδρύσωσιν ανεξάρτητον βασίλειον, το αισχρόν βασίλειον της Πίνδου υπό την αρχηγίαν των αρχιλεγεωναρίων Διαμάντη - Μουτούση - Ραποτικά. Κατά την παρελθούσαν εαρινήν περίοδον συνέβησαν πλείστα όσα μεταξύ γηγενών και Κουτσοβλάχων, που εκ θαύματος απεφύγαμεν εγκλήματα κατά της ζωής, ουχί όμως και κατά της ακεραιότητος του σώματος. Αι διαμάχαι μεταξύ των δύο μερίδων έφθαναν εις τοιοούτον βαθμόν που απησχόλησαν όλας τας Αρχάς, Νομαρχία, Εισαγγελία, Εθνοφυλακήν, κ.λ.π. αι δια να επαναφέρωσι την τάξιν και την ασφάλειαν και τούτο το δια τοποθετήσεως φυλακίου εξ ανδρών της Εθνοφυλακής. Μέχρι τώρα δε εάν ετηρήθη, τούτο οφείλεται εις την απουσίαν της μερίδος των Κουτσοβλάχων καθ' όλην την θερινήν περίοδον εκ του χωρίου (...)

Επειδή δε τα φυλετικά πάθη είναι κατά πολύ εξημμένα και θέλουσι ωξυνθή έτι περισσότερον με την επιστροφήν τούτων εις το χωρίον και με την τιμωρίαν τούτων παρά της Δικαιοσύνης, πολύ φοβούμεθα μη και πάλιν διασαλευθή η τάξις και η ασφάλεια με πολύ δυσμενή αποτελέσματα. Φόβοι δε υπάρχουσι μήπως οι

¹⁴⁰ Πρακτικόν Κοινοτικού Συμβουλίου, 28/9 Δεκεμβρίου 1933.

¹⁴¹ Ο Θεοφάνης Δημούλας που διετέλεσε Γραμματέας της ΕΠΟΝ στην περιοχή αφηγείται πως η περιοχή του Σέσκλου αποτελούσε πέρασμα των ανταρτών στην Κατοχή που μετακινούνταν από το Πήλιο προς την Κεντρική Ελλάδα. Στη θέση «Λατομείο» η απέναντι βουνοπλαγιά σμίγει σχεδόν με το δρόμο του Σέσκλου. Έτσι οι αντάρτες του Σέσκλου αναλαμβάναν την επιτήρηση της στενής λωρίδας ώστε να γίνει με επιτυχία το πέρασμα των ενόπλων τμημάτων. «Ένα βράδυ πέρασαν 400 ζώα με εφόδια».

¹⁴² Οι Βλάχοι δεν διστάζουν να ομολογήσουν ότι η δική τους συμπεριφορά προκαλούσε προβλήματα στη σχέση τους με τους Γκράικους: φθορές στις ιδιοκτησίες, κλοπές φρούτων, ξερίζωμα νεοφυτεμένων δέντρων, κυρίως όμως σχεδόν ασυδοσία των ζώων. Αυτό αυξήθηκε στην περίοδο 1946-1950, κατά την οποία απαγορεύτηκε, λόγω του Εμφυλίου, η άνοδος τους στο Πήλιο στην καλοκαιρινή περίοδο οπότε η κτηνοτροφία ασφυκτιούσε στα στενά όρια των σεσκιλιώτικων λιβαδιών. Τότε ήταν που δυσκόλεψε ο έλεγχος των ζώων, γεγονός που προκάλεσε πολλές ζημιές στη γεωργική παραγωγή.

φυγόδοκοι ανθώσιν ή έχουσιν ενωθή μετά φυγοποιών εαμοκομμουνιστών μελών της ΟΠΛΑ του χωρίου Κερασιάς και εις βοήθεια τούτων προβώσιν εις εγκληματικές πράξεις στρεφόμενας κατά της ζωής πλείστων φιλησύχων πολιτών»¹⁴³.

Η απόφαση της Διοικούσας Επιτροπής της Κοινότητας θέτει το πρόβλημα των σχέσεων των δύο πληθυσμιακών ομάδων στο πλαίσιο του ευρύτερου πολιτικού ζητήματος που ανέκυψε με τη δημιουργία της «Ρωμαϊκής Λεγεώνας» το 1941 από τον Ρουμανίζοντα Αλκιβιάδη Διαμάντη.

Η παλιά οικονομική και πολιτισμική αντίθεση εξελίσσεται σε «φυλετικό μένος», αναβιώνοντας με μεγάλη ένταση το παλιό δίπολο. Πρόκειται για δυο διαφορετικές φυλετικές ομάδες, σύμφωνα με την άστοχη διατύπωση των εμφόβων μελών της Διοικούσας Επιτροπής, δηλαδή μεταξύ «Κουτσοβλάχων και γηγενών κατοίκων». Διαπράττουν κατ' αρχάς ένα λάθος ορισμού της ομάδας των Βλάχων. Τους αποκαλούν Κουτσοβλάχους ενώ είναι Αρβανιτόβλαχοι, γεγονός που αναφέρεται στην αίτηση του 1933 για τον αστυνομικό σταθμό. Ενδεχομένως χρησιμοποιούν αυτό τον όρο λόγω της κουτσοβλάχικης καταγωγής του Διαμάντη και του Ματούση, των κορυφαίων στελεχών της Λεγεώνας. Επιπλέον επαναφέρουν, σαράντα χρόνια (40) μετά, τη διεκδίκηση της αποκλειστικής διαχείρισης της εντοπιότητας. Είναι οι γηγενείς και οι άλλοι είναι οι Βλάχοι. Η ανάδειξη του διπόλου ενδεχομένως υπαινίσσεται έναν υποβόσκοντα διπολισμό που αποκτά εξπρεσιονιστικές διαστάσεις στο συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο.

Όμως, η απόφαση αυτή αποτέλεσε ένα γνώμονα στην εξέλιξη της επιτόπιας έρευνας. Τα προβλήματα στη σχέση των δύο ομάδων στην Κατοχή εντοπίστηκαν κατά τη διάρκεια συστηματικής έρευνας στα Βιβλία Πρακτικών του Κοινοτικού Συμβουλίου Σέσκλου, στο κτήριο όπου στεγαζόταν η τέως Κοινότητα Σέσκλου. Ως τότε, κάθε απόπειρα να επεκταθεί η συζήτηση με τους πληροφορητές και στην κρίσιμη περίοδο της Κατοχής, για την οποία ακούγονταν αποσπασματικές φράσεις και όχι ολοκληρωμένη αφήγηση, οδηγούσε σε αδιέξοδο. Κάθε φορά που επιχειρούσα να φέρω τη συζήτηση στις σχέσεις Γκραίκων και Αρβανιτόβλαχων ερχόμουν αντιμέτωπος με τη σιωπή. Τα στόματα σφράγιζαν και φράσεις του τύπου «ας μην τα σκαλίζουμε αυτά» δημιουργούσαν μια βαριά ατμόσφαιρα. Αμήχανη σιωπή ακολουθούσε την ερώτηση. Ήταν φανερό πως οι περισσότεροι ήθελαν να μη θυμούνται. Οι Αρβανιτόβλαχοι είχαν επιλέξει τη σιωπή, ενδεχομένως γιατί ένιωθαν να ξύνουν μια παλιά πληγή.

Τα βιβλία που γράφουν για τη δράση της Λεγεώνας δεν αναφέρονται στο Σέσκλο. Μόνη εξαίρεση αποτελεί ο τότε Μητροπολίτης Δημητριάδος Ιωακείμ, ο οποίος συνέγραψε βιβλίο για την περίοδο 1940-45 αντλώντας υλικό από τη βιωματική του σχέση με τα γεγονότα. Γράφει. «Οι Ιταλοί αποβλέποντες να περιορίσωσι την Ελλάδα εις τα πρώτα όρια αυτής επί της Όρθρου της Σούρπης και του Αμβρακικού κόλπου (...) εδημιούργησαν το Κουτσοβλαχικόν κίνημα επί τη προφάσει ότι οι Κουτσόβλαχοι προθύμως υπήκουον εις αυτούς και παρέδιδον τα όπλα των, εν αντιθέσει προς τους Έλληνας δυστροπώντας και αποκρύπτοντας ταύτα. Ούτως κατά το 1941-2, εν συνεργασία μετά των αρχικουτσοβλάχων Διαμάντη, του Μουτούση, δικηγόρου εν Λαρίση, και άλλων στελεχών του κινήματος εκ Τρικάλων, Λαρίσης, Αλμυρού Τσαριτσάνης, Ελασσώνος κ.λπ. παρασύραντες και τινα χωρία μέχρι του Σεσκούλου, παρά τον Βόλον, του οποίου οι αγαθοί κάτοικοι (ως και οι πολλαχού της πεδινής και ορεινής Θεσσαλίας) παραπεισθέντες υπέγραψαν δήλωσιν ότι προσχωρούσιν εις την Κουτσοβλαχικήν ιδέαν, απεφάσισαν να ιδρύσωσι το 'Κράτος της Πίνδου'».

Πράγματι, το Σέσκλο αποτέλεσε πεδίο δράσης των «λεγεωναρίων». Συμπεριλαμβανόταν στο πεδίο δράσης του Βασιλείου Ραποτίκα. Η πρώτη περιγραφή για τον διοικητή του ενόπλου τμήματος της «Ρωμαϊκής Λεγεώνας» ανήκει στον γραμμουστιάνο Αγαθοκλή Πισιώτη, ο οποίος έχει μνήμες από ομιλία στη Νέα Αγχίαλο όπου ξεχείμαζαν οι Πισιωταίοι. «Παρουσιάστηκε κάποτε ο Ραποτίκας, Αρβανιτόβλαχος, υποδιοικητής της 6^{ης} Ρωμαϊκής Λεγεώνας. Είχε δημιουργήσει μια ομάδα με 2000 πρόβατα και κάποτε, προπολεμικά, ήρθε στη Γράμμουστα το καλοκαίρι χωρίς να ρωτήσει κανέναν. Κατά σύμπτωση, πρόεδρος ήταν ο πατέρας μου, Αρι-

¹⁴³ Πρακτικόν Κοινοτικού Συμβουλίου, 27/24 Σεπτεμβρίου 1945.

στείδης Πισιώτης, που έφτιαξε την Κοινότητα. Μπορούσε να τον κυνηγήσει. Τελικά τον άφησαν να κάνει κανάκια στην Γκούβα.

Δεν ξαναπάτησε αλλά ήρθε μια μέρα στην Κατοχή με άλλους λεγεωνάριους (Χαντζάρας, Κουρδίστας) και ήθελε να 'ρθει στα σπίτια μας μια επίσκεψη. Πήραν όλοι απόφαση να τον καλέσουμε γιατί όταν ακούμε λεγεωνάριος καταλαβαίνεις. Και τον καλέσαμε. Τον κέρασαμε καφέ, γλυκό, 'και τ' απόγευμα, στις 6, κάτω στην αγορά όλοι. Ειδοποιήστε όλους στο χωριό να κατεβούν στην αγορά. Θα μιλήσουμε'. Πράγματι κατεβήκαμε στις έξι. Κατέβηκα κι εγώ, ήμουν μικρός. Στην πλατεία. Ανέβηκε ο Ραποτικός σε καρέκλα. Μπότες καφέ μέχρι πάνω, το καπέλο κι ένα ύφος στρατηγού. Ξυρισμένος. Προς το κοντό, μέτριο. Ανεβαίνει λοιπόν με ένα ύφος, 'τι, εγώ είμαι ο υποδιοικητής της 6^{ης} Ρωμαϊκής Λεγεώνας και ήρθα εδώ να μιλήσω για τη φτώχεια. Να έχει ο φτωχός γκάτζι, ρύζι, πολλά πράματα'.

Ένα πράγμα που θυμάμαι και δεν θα ξεχάσω όταν ήρθε η άνοιξη για να φύγουν τα πρόβατα για το Γράμμο. Ζήτησαν για να μας δώσουν την άδεια που την παίρναμε από το στρατηγείο που είχε έδρα στην Πορταριά¹⁴⁴, μας ζήτησαν όλα τα μαλλιά για να πάρουμε την άδεια».

Η αφήγηση του Πισιώτη προσφέρει στοιχεία της εποχής, τα οποία όμως συμβάλλουν στην κατανόηση των γεγονότων στο Σέσκλο. Οι υπεύθυνοι της Λεγεώνας χρησιμοποιούσαν τα υπαρκτά προβλήματα του ημινομαδισμού και του νομαδισμού: μη επαρκές για επιβίωση ζωικό κεφάλαιο για τη μεγάλη πλειοψηφία, δυσκολία στην εξεύρεση λιβαδιών, αντιπαλότητα με τους ντόπιους. Ο Ραποτικός χρησιμοποίησε αυτά τα συγκεκριμένα επιχειρήματα στην ομιλία του στη Νέα Αγχίαλο, που αποτελούσαν και συστατικό στοιχείο του «υπομνήματος των Βλάχων της Κάτω Βαλκανικής» προς τον Τσολάκογλου. Παράλληλα όμως άσκησαν πίεση αλλά και εκμεταλλεύτηκαν τις ανάγκες των Βλάχων.

Έχοντας στα χέρια μου λεπτομέρειες για τον Ραποτικά και τη δράση του διευκολύνθηκε η δημιουργία της κατάλληλης ατμόσφαιρας ώστε οι πληροφορητές μου να μιλήσουν για τα γεγονότα της περιόδου αυτής.

Οι βασικές λέξεις που διατρέχουν τη συζήτηση είναι: Ραποτικός, караμπινιέροι, ομάδες, αντάρτες. Ο Ραποτικός, διοικητής του ενόπλου τμήματος της Λεγεώνας, είχε ως συνεργάτες, στην προσπάθειά του να εγγράψει τους Βλάχους του Σέσκλου μέλη της Λεγεώνας του, τον Κουρδίστα από τον Αλμυρό, τον Σπύρο Χαντζάρα¹⁴⁵ και τον Χρήστο Σιτούνα¹⁴⁶ που είχαν παντρευτεί Αρβανιτόβλαχες του Σέσκλου και τον Σπύρο Νούσια, γνωστό σε όλους με το παρατσούκλι Φορφόλιας (ήταν πολύ κοντός). Για το λόγο αυτό στηρίχτηκε στις υποσχέσεις για προσφορά τροφής για την επιβίωσή τους. Ένας από τους πληροφορητές μου εκείνο το πρωινό μου μίλησε για την εμπειρία του πατέρα του (Χρήστος Καπουράνης). «Ο Ραποτικός τούς έδινε 700 οκάδες καλαμπόκι. Σταμάτησαν τον πατέρα μου, τον έπιασαν στη Σουβάλα. Και ο πατέρας μου γύρισε από τον δρόμο γιατί του 'ταξαν τόσες οκάδες¹⁴⁷. Τον είδε η μάνα μου, 'γιατί γύρισες;', 'θα γραφτώ στην Λεγεώνα, αντάμωσα τον Κώστα Καπουράνη και τον Σπύρο Φορφόλια'. Του λέει, 'γύρνα και σύρε στη δουλειά σου, μην μπλέξεις, θα αφήσεις ορφανά τα παιδιά σου. Μην παίρνεις τα μυαλά του Φορφόλια'. Αυτός ήταν ο καπετάνιος, 1.10 ύψος. Γυρνάει πίσω. Βγαίνει μπροστά ο Καπουράνης, 'γιατί γύρισες πίσω;' 'Εμπλεξα με τη γυναίκα μου'. 'Α, ρε άνανδρε', του λέει ο Φορφόλιας».

Ο πληροφορητής μιλάει με σχετική άνεση, γιατί ο πατέρας του τελικά δε γράφτηκε μέλος της Λεγεώνας. Ωστόσο, είναι βέβαιο πως η υποσχέσιολογία έπιασε τόπο στους φτωχούς Βλάχους, παρά τη διαφωνία και τη σύσταση αρκετών άλλων να μην προχωρήσουν σε προσχώρηση. Όλοι συμφωνούν πως κάποιοι Σεσκιώτες Αρβανιτόβλαχοι έγιναν μέλη. Το αποδίδουν δε στην αφέλεια και, κυρίως, στην ανέχεια «'Ηρθε ο Ραποτικός μ'

¹⁴⁴ Εκεί εγκαταστάθηκε το 44^ο τάγμα πεζικού, στο ξενοδοχείο Θεοξένια

¹⁴⁵ Ο Χαντζάρας, πιθανότατα Αρβανιτόβλαχος από την Κρύα Βρύση Πέλλας, είχε παντρευτεί την ωραιότερη γυναίκα, κατά τους πληροφορητές, του Σέσκλου, την Αποστολία (στα βλάχικα Αποστόλα), κόρη του Σπύρου Τάσιου. Μετά την Κατοχή εγκαταστάθηκε στην Κρύα Βρύση, όπου άλλαξε και το επώνυμό του.

¹⁴⁶ Δεν γνωρίζει κανείς την τόπο προέλευσης. Θα ήταν πιθανότατα Αρβανιτόβλαχος αν λάβουμε υπόψη ότι εκείνα τα χρόνια ήταν αυστηρότατη η ενδογαμία στα όρια της ομάδας τους. Παντρεύτηκε κι αυτός Αρβανιτόβλαχα του Σέσκλου, την αδελφή του Θανάση Μόσιου (Κορέλου).

¹⁴⁷ Σε άλλη αφήγηση η υπόσχεση ανερχόταν σε τρία φορτώματα.

ένα χιόνι κι άρχισε να γράφει στο μαγαζί του Χρήστου Πίννα¹⁴⁸. Ήταν εκεί ο πατέρας μου με τον μπάρμπα μου. 'πάμε σπίτι», του λέει. Τον φοβόταν. Όταν άνοιξε η πόρτα στο σπίτι το μαλλióτου του πατέρα μου ήταν άσπρο από το χιόνι»¹⁴⁹.

Συνήθως, ανεβάζουν τον αριθμό των εγγεγραμμένων στη Λεγεώνα σε 20-30. Ωστόσο, όταν αναφέρονται σε προγραφές Αρβανιτοβλάχων από τους Γκραιίκους, μετά την απελευθέρωση, υπολογίζουν τον αριθμό σε 40-80. Ο Απόστολος Καπουράνη (1943), γιος του Κώστα που είχε πρωταγωνιστικό ρόλο στην υπόθεση των Λεγεωναρίων, μεταφέρει όσα συζήτησε αργότερα με τον πατέρα του· υποστηρίζει πως οι περισσότεροι Αρβανιτόβλαχοι παρασύρθηκαν από την αρχή. Ως επιχείρημα φέρνει το παράδειγμα του πατέρα του που δεν προχώρησε σε κάποια ενέργεια. Ακόμη, προσθέτει και το γεγονός πως από τους εγγραφέντες στη λίστα της Λεγεώνας ενεργοί υπήρξαν πολλοί λίγοι¹⁵⁰. Ανεξάρτητα πάντως από τον αριθμό, το βέβαιο είναι πως οι Αρβανιτόβλαχοι στιγματίστηκαν ως 'προδότες' και αυτός είναι ο λόγος που αποφεύγουν να αναφερθούν σ' αυτή την περίοδο. «Το χωριό το 'χανε σαν προδότες. Μας είχανε γιά καθάρισμα», σχολιάζει άλλος πληροφορητής.

Η προσχώρηση λοιπόν κάποιων Αρβανιτόβλαχων στη Λεγεώνα στιγμάτισε όλη την ομάδα¹⁵¹. Τους εξώθησε όλους στο χώρο του εθνικά «μιαρού». Ως εκ τούτου, στόχος τους ήταν να επιτύχουν την κάθαρση μετά από μια περίοδο στοχοποίησης και παντός είδους επιθέσεων. Οι «ομάδες», μια άλλη λέξη που ανιχνεύεται τακτικά στο λόγο τους, είναι τα ένοπλα σώματα (ο Καρακίσιος από το Ριζόμυλο, ο Μπίσδας από τον Αλμυρό, Πρίντζος, Γρηγόρης Σούρας από τα Φάρσαλα, ο Άγγελος Τσέλιος από τα Μελισσιάτικα) που ενεργοποιήθηκαν στην περίοδο του Εμφυλίου. Επισκέπτονται το χωριό τη νύχτα και χτυπάνε όποιους υποψιάζονται πως έχουν σχέσεις με τους αντάρτες (αυτή η λέξη χρησιμοποιείται γιά όσους ήταν στον περίγυρο του ΕΑΜ). «Ο Καρακίσιος πήρε δέκα (10) παιδιά. Τους ξεβράκωσε, τους χτύπησε με τα ρόπαλα, μέχρι που τους πήραν με τις βελόντζες». Και το συμπέρασμα έρχεται αβίαστο: «Το κάνανε οι Καραγκούνηδες (Γκραιίκοι) από προσωπικά». Τελικά, ένα φαινόμενο που είχε ευρύτερες διαστάσεις οι αφηγητές, όπως και η απόφαση της Διοικούσας Επιτροπής του χωριού, προσπαθούν να το στρογγυλέψουν ώστε να χωρέσει στον τοπικό διπολισμό. Αναμφίβολα, υπήρχε ο διπολισμός και κάποιες ενέργειες οφείλονται σε αντιπαλότητες. Όμως, είναι ανεπαρκές εργαλείο γιά την κατανόηση αυτού που συνέβη στην Κατοχή και αμέσως μετά στο Σέσκλο. Παρά το γεγονός πως οι Βλάχοι αποδίδουν τα δεινά τους, ιδιαίτερα στο μεσοδιάστημα 1944-1946 και στον Εμφύλιο, στη διάθεση των Γκραιίκων να τους εκδικηθούν γιά πολλά, όμως οι πληροφορητές αναγνωρίζουν το ρόλο κάποιων επιφανών Γκραιίκων του χωριού στην εξομάλυνση των εντάσεων. Ένας απ' αυτούς ήταν ο Θεόδωρος Τσουρτσούλης, πρόεδρος του χωριού στην κρίσιμη αυτή περίοδο (1945-49). Ανήκε στη συντηρητική παράταξη, αρχηγός των Μάηδων (ΜΕΑ) στο Σέσκλο. Ωστόσο, σύμφωνα με πληροφορητές μου, κατέβαλε προσπάθειες ώστε να μην υπάρξουν φαινόμενα εκδίκησης και εξορίας των Αρβανιτόβλαχων που είχαν φιλοεαμική στάση. Ό,τι δυσάρεστο συνέβη οφείλεται στην ομάδα του Καρακίσιου από τον Ριζόμυλο που ευθύνεται γιά άγριο ξυλοδαρμό περίπου δεκαπέντε νέων του χωριού(αρχές του 1947)¹⁵².

Ένα κομμάτι των Αρβανιτοβλάχων «ερωτοτρόπησε» με τη Λεγεώνα, γεγονός που δημιούργησε ένα άλλο δίπολο. Οι Αρβανιτόβλαχοι κατηγορούνται ως «προδότες», ως σύμμαχοι αυτών που αμφισβητούσαν την εδαφική ακεραιότητα της Ελλάδας. Κάποιοι από αυτούς εγκαταλείπουν το χωριό όταν οι δυνάμεις κατοχής αποχωρούν. Άλλων η δράση προκαλεί την εκδίκηση του ΕΛΑΣ. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των α-

¹⁴⁸ Υπάρχει και μια ολιγομελής ομάδα Βλάχων που κατηγορούνται ως επιθετικοί χαρακτήρες και ευεπίφοροι στην αδικία. Ως τέτοιοι αναφέρονται οι τρεις Ζηντραίοι (Κώστας, Πάντος,) που προκαλούσαν ζημιές, «αμόλαγαν τα πρόβατα και δεν άφηναν τίποτε», ενώ χρησιμοποίησαν την ένταξή τους στη Λεγεώνα γιά άλλες αυθαιρεσίες (απαιτούσαν από άλλους χωριανούς να τους χορηγήσουν μερτικό της παραγωγής). Οι δύο από αυτούς εκτελέστηκαν στο Νεκροταφείο Βόλου από τους Γερμανούς, ενώ ο τρίτος που κατάφερε και γλίτωσε πηδώντας τη μάντρα σκοτώθηκε στον Εμφύλιο.

¹⁴⁹ Ο Ραποτίκας, ανάμεσα σ' άλλα, έλεγε πως θα γίνει πρωτεύουσα η Σαμαρίνα. Εκτός από τον Ραποτίκα, το Σέσκλο επισκέφτηκε γιά εγγραφές νέων μελών και ο Κουρδίστας από τον Αλμυρό (Απόστολος Καπουράνης του Κώστα).

¹⁵⁰ Συμπεριλαμβάνει σ' αυτούς τον Κωνσταντίνο Παπούλια, τα αδελφια Ζήντρα, τον Ντούλα Μπέα.

¹⁵¹ «Γράφθηκαν στους Καραμπινιέροι», είναι το μονολεκτικό σχόλιο της Στεργιάνας Μόσιου. Προφανώς αυτό υπογραμμίζει την ταύτιση της Λεγεώνας με την ιταλική δύναμη κατοχής στην περιοχή του Βόλου.

¹⁵² Μερίδιο στη βιαιότητα αυτή αποδίδεται σε δυο τρία άτομα, Αρβανιτόβλαχους, που συμμετείχαν στην ομάδα του. Αυτοί, κατά τους πληροφορητές είχαν προσωπικές διαφορές με άλλους Σεσκλιώτες.

δελφών Σπύρου και Δημητρίου Καραλή, που είχαν γίνει μέλη της «Λεγεώνας». Ο Θεοφάνης Δημουλάς έχει την άποψη πως η συνεργασία του Καραλή με τη «Λεγεώνα» οφείλεται στην αναληγσία του ελληνικού κράτους, που ουσιαστικά εξώθησε τα αδέρφια Καραλή στη δράση τους. «Κάποτε η αδερφή των Καραλαίων, η Μαριγώ, έκανε απαγωγή με τον Γκάγκα κι αυτοί είχαν βγει κλέφτες για να τους εκδικηθούν. Το θεωρούσαν προσβολή, ήταν πλούσια οικογένεια. Με το νόμο όμως του Μεταξά όποιος παραδινόταν αμνηστεύταν. Παραδόθηκαν. Με την κατάρρευση όμως του Μεταξά είπαν όποιοι είναι επικίνδυνοι να εκτοπιστούν. Και τότε η τοπική επιτροπή υπέδειξε τους Καραλαίους και τον Νούσια (Φορφόλια) κι έναν Ντίκα. Αυτοί κατέβηκαν στον Βόλο να ανακαλέσουν την εκτόπιση. Όταν ήρθαν στον Βόλο βρήκαν έναν δικό μας στα Παλιά, «χαζοί είστε, αφού φτιάχνουμε δικό μας κράτος. Θα στείλουμε εμείς αυτούς εξορία». Την άλλη μέρα γύρισαν στο χωριό και έφεραν και τους Ιταλούς και κίνησαν να μάσουν τα όπλα στο χωριό. Αυτό τους επιβάρυνε ως συνεργάτες των Ιταλών.

Η Ανδρομάχη, κόρη του Σπύρου και σύζυγος του Νίκου Πασσιά, διαφωνεί με την άποψη Δημουλά. Η απαγωγή «της θείας Μαργίτσας» έγινε, παρά την προσπάθεια της οικογένειας Καραλή να την αποτρέψει. Η εκτέλεση του Σπύρου αποδίδεται στην εμπλοκή του στη Λεγεώνα. Η Ανδρομάχη μάλιστα προσθέτει πως θα μπορούσαν να αποφευχθούν οι θάνατοι των δύο αδελφών αν έπαιρναν σοβαρά υπόψη τα μηνύματα που τους εστάλησαν. Ο Σπύρος είχε προειδοποιηθεί από τον Παναγιώτη Οικονόμου, αξιωματικό του ΕΛΑΣ με το ψευδώνυμο Διάκος που ήταν παντρεμένος με βλάχα Σεσκλιώτισσα (κόρη του Μιχάλη Ντίκα), να φυλάγεται από την αντάρτικη ομάδα του Καρανάου. Ο Σπύρος όμως αδιαφόρησε για την προειδοποίηση. Το ίδιο έκανε και αργότερα όταν οι αντάρτες τον κάλεσαν στο καφενείο του Χρήστου Πίννα (Απρίλιος 1943), μια πρόσκληση που οδήγησε στο θάνατό του.

Μια άλλη περίπτωση Αρβανιτόβλαχου που έγινε μέλος της Λεγεώνας είναι ο Κώστας Καπουράνης του οποίου όμως η τύχη ήταν διαφορετική. Το ίδιο έτος που εκτελούνται τα αδέρφια Καραλή, ο Καπουράνης καλείται σε ανάκριση από το 54^ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ στην Άνω Κερασιά Πηλίου. Ο γιος του Απόστολος αφηγείται. «Ο πατέρας μου ήταν στην Κάπουρνα. Κουβαλούσαν με τα μουλάρια ψάρια από την Κάρλα στο Βόλο. Οι αντάρτες τον πήραν για ανάκριση από κει (1943). Είχε γραφτεί στη Λεγεώνα αλλά δεν είχε λάβει μέρος πουθενά. Στο δρόμο, στην Γκόμα, συνάντησαν και Αθανάσιο Γκάγκα του Γεωργίου που τον πήραν κι αυτόν για ανάκριση. Στην Επάνω Κερασιά τους ξεχώρισαν. Στον πατέρα μου απαγόρεψαν να κατεβαίνει στο Βόλο, μάλλον για να μην συναντήσει ανθρώπους των λεγεωναρίων».

Ο στιγματισμός τους έκανε κάποιους Αρβανιτόβλαχους που διέθεταν επιρροή επιχειρήσουν ένα στρατηγικό ελιγμό (1943) ώστε να αποστιγματοποιηθούν. Ο μόνος τρόπος ήταν να γραφτούν κάποιοι νέοι Αρβανιτόβλαχοι στην εαμική αντίσταση¹⁵³. Ο ελιγμός αυτός αποδίδεται στον Θανάση Τσιαμήτα του Χρήστου (Μπασδάνη), που είχε φιλοεαμικά αισθήματα και ασκούσε επιρροή στους Βλάχους¹⁵⁴. Αυτός έπεισε καμιά δεκαπενταριά νέους Αρβανιτόβλαχους (16-17 ετών) να στρατευθούν με το ΕΑΜ. Γι' αυτό καμιά δεκαριά απ' αυτούς ανέβηκαν στο βουνό κι έτσι το χωριό μπορούσε να επικαλεστεί περγαμηνές αντίστασης κατά των κατακτητών. Προς το σκοπό αυτό εξάλλου αξιοποιείται η εκτέλεση μιας ομάδας Αρβανιτόβλαχων στη Δράκεια από τις κατοχικές δυνάμεις¹⁵⁵.

Οι φόβοι της Διοικούσας Επιτροπής για ανεξέλεγκτες καταστάσεις είχαν ως αφετηρία τα επεισόδια που συνέβησαν μεταξύ γηγενών και Αρβανιτόβλαχων, «που εκ θαύματος απεφύγαμεν εγκλήματα κατά της ζωής,

¹⁵³ Στην εαμική αντίσταση ήταν και ο Χρήστος Γκόντας που εξαφανίστηκε στα δεκαοχτώ του και, παρά τις ανακοινώσεις του Ερυθρού Σταυρού, δεν κατάφεραν οι συγγενείς του να τον εντοπίσουν. Ο πατέρας του Βαγγέλης πέθανε νωρίς και έτσι η μάνα του πήγε σ'οιν Αλμυρό μαζί με τα δύο αγόρια της, προκειμένου να είναι υπό την προστασία του αδελφού της Βασίλη Αντωνίου που ζούσε στον Αλμυρό.

¹⁵⁴ Φιλικές σχέσεις με πρόσωπα της αριστεράς τότε διατηρούσε και ο Σπύρος Χρήστου Τσιαμήτας, ο οποίος συνελήφθη για προσφορά προμηθειών στους αντάρτες, κρατήθηκε στο Βελεστίνο όπου και βασανίστηκε, όπως εξιστορεί η γυναίκα του Όλγα σε συζήτηση που είχαμε. Επισκέφτηκε τον άνδρα της στο Βελεστίνο και θυμάται τη σύσταση ενός χωροφύλακα να περιποιηθεί τα πόδια του με τσίπουρο και οινόπνευμα, γιατί είχαν πληγιάσει από τον φάλαγγα. Η Όλγα απέδωσε τη σύλληψη του άνδρα της, όπως της εξήγησαν άλλοι, σε «λόγια» από το χωριό. Ήταν έντονη χροιά παραπόνου για τον σύζυγό της που πολέμησε στο αλβανικό μέτωπο και χρειάστηκε να καλύψει την απόσταση από το μέτωπο ως το Σέσκλο με τα πόδια.

¹⁵⁵ Ήταν όλοι τους αγωγιάτες που έκαναν το δρομολόγιο «Δράκεια-Βόλος» μεταφέροντας μήλα.

ουχί όμως και κατά της ακεραιότητας του σώματος». Πρόκειται κυρίως για τον τραυματισμό του Βάιου Γιαννακόπουλου από τον Κώστα Καπουράνη που συνέβη στο κοινοτικό γραφείο¹⁵⁶. Παρών ήταν και ο Νομάρχης Μαγνησίας, προκειμένου να εξομαλυνθούν οι διαφορές ανάμεσα στις δύο πληθυσμιακές ομάδες. «Πες ο ένας πες ο άλλος ο πατέρας μου χτύπησε τον Βάιο με μαχαίρι» (Απόστολος Καπουράνης). Στο επεισόδιο ήταν παρόντες και οι βλάχοι Αθανάσιος Τσιαμήτας του Δημητρίου και Δημήτριος Μάρκος που συνελήφθησαν παραμένοντας προφυλακισμένοι για μισό περίπου χρόνο (στη δίκη αθώωθηκαν). Ο Καπουράνης ξέφυγε και καταδικάστηκε ερήμην σε πέντε χρόνια φυλάκιση.

Οι Γκραικοί λοιπόν εμφανίζονται, στη διάρκεια αυτής της κρίσιμης περιόδου, ως εγγυητές της εντοπιότητας και της εθνικής συνείδησης. Κάποιοι απ' αυτούς -τους έτσι κι αλλιώς λίγους- που είχαν ασχοληθεί ενεργά με τις εαμικές οργανώσεις το πλήρωσαν με τη ζωή τους¹⁵⁷, ενώ άλλοι εγκαταστάθηκαν οριστικά στο Βόλο (Θεοφάνης Δημουλάς, μέλος της ΕΠΟΝ).

Εκείνο όμως που προκύπτει από την έρευνα και τις εξαντλητικές συζητήσεις, με Γκραικούς και Βλάχους, είναι πως η εγγραφή ενός ικανού αριθμού Αρβανιτόβλαχων στη Λεγεώνα είναι γεγονός. Όλοι το αποδέχονται. Είναι προφανές πως οι ηγέτες της Λεγεώνας αξιοποίησαν την οικονομική εξαθλίωση των περισσότερων Αρβανιτόβλαχων υποσχόμενοι καλαμπόκι για την επιβίωσή τους (δεν υπάρχει μαρτυρία ότι κάποιος απ' αυτούς πήρε το καλαμπόκι). «Ουδέποτε ήρθα αντιμέτωπος, έστω και με κάποιον υπαινιγμό, για πλουτισμό κάποιου Αρβανιτόβλαχου εξαιτίας της συμμετοχής του στη Λεγεώνα». Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία, γιατί η αρχική αποτελεσματικότητα της Λεγεώνας στη στρατολόγησή τους αποδίδεται στη φτώχεια τους, με άλλα λόγια στην αδυναμία της Κοινότητας του Σέσκλου, των Γκραικών και της κρατικής μέριμνας να τους εντάξουν πλήρως στην τοπική κοινωνία. Αποτελούσαν μια κοινότητα, Γκραικοί και Βλάχοι, κι αυτό αποτυπώνεται στη διοικητική επικράτηση των Αρβανιτόβλαχων στις εκλογές για την προεδρία του χωριού. Ωστόσο, άργησαν να γίνουν χωριό, δηλαδή να αποτελέσουν μια ενιαία κοινωνία, έστω και με τις αντιθέσεις τους.

Το Προεδρείο της ημερίδας και μέλη της Οργανωτικής Επιτροπής

¹⁵⁶ Εμπορευόμενο στο Βόλο, με κτήματα στο χωριό(ο ένας αδελφός του, Γαρούφαλλος, ήταν γραμματέας στην Κοινότητα και ο άλλος, ο Νίκος, ήταν γραμματέας στα δικαστήρια). Στον καυγά έλαβαν μέρος, εκτός από τον Καπουράνη, και οι Θανάσης Τσιαμήτας του Δημητρίου και Δημήτριος Μάρκος.

¹⁵⁷ Ο Ευριπίδης Δημουλάς σκοτώθηκε μέρα μεσημέρι στην πλατεία (στη θέση που βρίσκεται σήμερα το περίπτερο). Διαγράφεται από την οικογενειακή μερίδα του πατέρα του Δημουλά Αποστόλου (1880), γιου του Θεμιστοκλή και της Ευγενίας, στις 14/8/1946 με τη σημείωση ότι «εφονεύθη παρ' αναρχικών». Ο Σπύρος Μπαρμπάκος εκτελέστηκε κάτω από τη γέφυρα του Μπαμπίνη, αφού τον πήραν μέσα στη νύχτα από το σπίτι του (1^η Μαρτίου 1946). Ειδικά για τον ξάδερφό του Ευριπίδη ο Θεοφάνης Δημουλάς θυμάται. «Μου λέει, 'θα πάω στο χωριό να κοιτάξω τα χωράφια'. Είχε ανοίξει μαγαζί εδώ στο Βόλο. Μ' έναν άλλο. 'Θα πάω στο χωριό το Δεκαπενταύγουστο να φροντίσω τα κτήματα'. Και πάει εκεί και την παραμονή της Παναγίας τον σκότωσε ο Μπίσδας. Φώναξαν καμιά δεκαριά άτομα, αυτόν βρήκανε. Του ρίξαν ξύλο και μετά με το όπλο. Τον σκότωσαν στην πλατεία του χωριού».

ΤΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ

Του Αντωνίου Μπουσμπούκη

Ομ. Καθηγητού Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Κτηνοτρόφοι και κираτζήδες, βιοτέχνες μάλλινων ειδών κι έμποροι, ξυλουργοί και ξυλογλύπτες, αργυροχρυσοχόοι και αγιογράφοι, σπλουργοί και μαχαιράδες, ράφτες και σαμαράδες, χασάπηδες και τυροκόμοι, κατρανάροι και καρβουνιάροι, υλοτόμοι και χτίστες, μικρογεωργοί και τσαρουχάδες και άλλοι συγκροτούσαν κάποτε τον επαγγελματικό αστερισμό των Αρμάνων - Βλάχων.

Έτσι, με τα πολλά επαγγέλματα που εξασκούσαν ήταν πολύτροποι, ενώ με την ημιομαδική κτηνοτροφία, το εμπόριο και το κираτζηλίκι ήταν ευκίνητοι. Γιαυτό, ο βυζαντινολόγος και ακαδημαϊκός Κων/νος Άμαντος χαρακτήρισε τους Βλάχους ως τον πιο πολύτροπο και ευκίνητο κόσμο των Βαλκανίων (Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, τ. Β', έκδοση Β', σελ. 391).

Τον ευκίνητο χαρακτήρα των Βλάχων ανέδειξε με επιτόπου έρευνα, σύστημα κι ευσυνειδησία ο αείμνηστος Αστέριος του Γιάννη Κουκούδης. Αν κι ερασιτέχνης ιστορικός στο ξεκίνημά του, αναδείχτηκε εξαρχής άριστος στο θέμα «Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων».

Η επαγγελματική επίδοση των Βλάχων ήταν τόσο σημαντική ώστε κυριαρχούσαν στην καρδιά της Ευρώπης, όπου στα χέρια τους είχε περάσει το μεγαλύτερο μέρος από την οικονομική ζωή της Αυστρο-Ουγγαρίας. Αυτό, ακριβώς, τρώμαζε τον αυστριακό Μέτερνιχ και τον έκανε να στρέφεται ενάντια στην επανένσταση των Ελλήνων του 1821. «Φανταστείτε – έλεγε – τί θα μπορούσαν να πετύχουν οι Έλληνες που, αν και υπόδουλοι στο Σουλτάνο σήμερα, έχουν στα χέρια τους την αγορά μας, όταν αύριο συγκροτηθούν σ' ελεύθερο κράτος».

Ανάμεσα στους Ρωμιούς, που δραστηριοποιούνταν εκεί, ξεχώριζαν οι Βλάχοι της Μοσχόπολης με τα 18 καλά οργανωμένα επαγγελματικά-τους συνάφια, τα ρουφέτια, όπως τα έλεγαν τότε.

Στη βάση του οικονομικού θαύματος με την κάθετη ανάπτυξη, ο πρώτος κρίκος της αλυσίδας ήταν η κτηνοτροφία. Το μαλλί έντυνε με ζεστά ρούχα τον κόσμο, και ήταν τόσο πολύτιμο προϊόν, που μαλλί στα νεοελληνικά σημαίνει και «χρήμα».

Η κτηνοτροφία, κυρίως, πρόβατα και γίδια, είχε χαρακτήρα ημιομαδικό. Ωστόσο, δεν ήταν ημινομάδες όλοι οι Βλάχοι. Υπήρχαν και χωριά που δεν άδειαζαν τον χειμώνα από τον πληθυσμό τους, όπως τ' αστικά χωριά Καστανιά Τρικάλων, Νυμφαίο, Κλεισούρα, Πισοδέρι κ.ά. Κάποια από αυτά, όπως τα χωριά της ορεινής Καλαμπάκας, είχαν κατοίκους μικρογεωργούς και μικροκτηνοτρόφους. Στην Κουτσούφλιανη (τώρα Παναγιά) μου είπαν: «Εμείς ήμασταν περισσότερο γεωργοί παρά κτηνοτρόφοι». Άλλωστε, από έρευνά μου στη γεωργική τους ορολογία βρήκα ότι οι περισσότερες σχετικές λέξεις έχουν λατινική καταγωγή. Αυτό μαρτυράει πως οι Βλάχοι ουδέποτε ξέκοψαν εντελώς από την καλλιέργεια της γης.

Η ανάπτυξη της κτηνοτροφίας ευνοήθηκε όταν, μετά την κατάκτηση πεδινών περιοχών από τους Τούρκους, έμειναν ακαλλιέργητες και μεταβλήθηκαν σε λιβάδια μεγάλες εκτάσεις. Τα φορολογικά έσοδα του «προβατονόμιου», καθώς συνέρρεαν στα κρατικά ταμεία και στα ταμεία των τοπικών αρχόντων, οδήγησαν σε μια πιο ευμενή αντιμετώπιση των κτηνοτρόφων. Με τέτοιες ευνοϊκές συνθήκες, πλήθυναν τα κοπάδια, αυξήθηκαν τα έσοδα και σφυρηλατήθηκε εντονότερα το πνεύμα συνοχής ανάμεσα στους σμιγότερους των φαλακάρων ή αλλιώς τσελιγκάτων, τα οποία τσελιγκάτα γιά την εποχή τους ήταν άτυποι κτηνοτροφικοί συνεταιρισμοί.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα μεγάλης κτηνοτροφικής παραγωγής μας προσφέρεται με την περίπτωση του τσελιγκάτου των Πατσηουραίων από τη Γράμμουστα, απ' όπου έλκει την καταγωγή της η οικογένεια Κουκούδη. Γράφει σχετικά ο αλησμόνητος Αστέργιος: «Οι Πατσηουραίοι φέρονται να είχαν τόσο μεγάλη παραγωγή γάλακτος, ώστε είχαν κάνει ολόκληρες εγκαταστάσεις πήλινων σωληνώσεων πολλών χιλιομέ-

τρων, γιά να διοχετεύσουν το γάλα από τις στάνες στο τυροκομείο τους δίπλα στη Γράμμουστα. Λείψανα αυτών των εγκαταστάσεων, γνωστών ως «Κιούγκια», εξακολουθούν να υπάρχουν μέχρι σήμερα στις πλαγιές του Γράμμου» (Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων, σσ. 401-402).

Κτηνοτροφικόν όγκο κοπαδιών – μεταξύ άλλων Βλάχων – παρουσίαζαν και οι Μπλατσιώτες, οι οποίοι έτρεφαν γίδια. Αυτά, όταν ξεκινούσαν γιά τα χειμαδιά, σχημάτιζαν ατέλειωτο συρμό, καθώς το ένα κοπάδι στοιχιζόταν πίσω από το άλλο. Έτσι, ενώ το πρώτο έφτανε στην περιοχή της Τσαριτσάνης, το τελευταίο βρισκόταν ακόμα στο Μπλάτσι. Γιαυτό, εδώ στην Τσαριτσάνη, ο Μουχτάρ πασάς, γιος του Αλή των Ιωαννίνων, έστηνε τον φοροεισπραχτικό του μηχανισμό. Με την ευκαιρία να σας πω ότι κτηνοτρόφοι της Βλάστης, εννοείται οι πιο εύποροι, δε μετακινούσαν την οικογένειά τους, καθώς με τα γρήγορα άλογά τους, τα λεγόμενα μπινέκια, έκαναν συχνά το δρομολόγιο Μπλάτσι – Τσαριτσάνη και αντίστροφα. Αυτό μας επιτρέπει να μιλάμε γιά Βλάχους – αστούς κτηνοτρόφους.

Την εικόνα των μετακινούμενων ημινομάδων Βλάχων της Πίνδου μας την περιγράφει πολύ παραστατικά ο Γάλλος Rouquerville, όταν στις αρχές του 19^{ου} αιώνα τους αντίκρισε να ροβολάνε γιά τα χειμαδιά της Θεσσαλίας: «Τα κοπάδια – γράφει – κατεβαίνουν, κυματιστές φάλαγγες στις πλαγιές των βουνών. Ο ήχος από τα κουδούνια των τράγων και των κριαριών, τα βελάσματα, ανακατεύονται με τις φωνές των τσομπαναραίων. Γέροντες, έφηβοι, άντρες, κορίτσια, μανάδες φορτωμένες το λίκνο του μωρού, βαδίζουν ανάμεσα στα οικιακά ζώα, σε άλογα ρωμαλέα και μουλάρια φορτωμένα με τις αποσκευές. Πάνω στα φορτώματα λαλούν οι πετεινοί, τα ρολόγια των χωρικών. Όλοι αστράφτουν από υγεία, στα μάτια τους λάμπει η ελπίδα γιά αφθονία και καλοχρονιά στα χειμαδιά τους. Αν δεν είχαν τόσο ειρηνική όψη, θα νόμιζες πως βρίσκεσαι μπροστά σε φυλές που ξεχύθηκαν κάποιον καιρό από το Βορρά, σαρώνοντας κάθετί στο δρόμο-τους (F. Rouquerville, [Κ. Σιμόπουλος, Ξένοι περιηγητές, 3², σσ. 347-349].

Η ανάπτυξη της κτηνοτροφικής παραγωγής οδήγησε στη βιοτεχνική εκμετάλλευσή της. Έτσι, από απλή οικοβιοτεχνία μετατρέπεται προοδευτικά σε μαζική παραγωγή, που αρχίζει και διοχετεύεται συστηματικά πλέον στο εμπόριο.

Στον αργαλειό δεν κάθονταν μονάχα γυναίκες αλλά και άντρες, καθώς από τη βιοτεχνική τούτη δραστηριότητα βιοπορούσε ολάκερη η οικογένειά τους. Όλη η παραγωγή μάλλινων προϊόντων, όπως: τάπητες, βελέντζες, φλοκάτες, κουβέρτες, ταλαγάνια, κάπες, τσιπούνια, φανέλες, τα λεγόμενα καταράσκια, σπάργανα και άλλα βάζονταν και στέλνονταν ύστερα στις νεροτριβές, τα γνωστά μπατάνια.

Γιά να γίνουν, όμως, χρήμα μεσολαβούσαν – εννοείται – οι έμποροι και οι αγωγιάτες ή κираτζήδες. Αυτοί τα μετέφεραν σε κοντινές ή και μακρινές αγορές. Έτσι, οι κάπες του Σιράκου έφταναν μέχρι το λιμάνι του Κάδικα της Ισπανίας στα παράλια του Ατλαντικού.

Κοντά στον κираτζή ζούσε και ο σαμαράς. Ο Κώστας Κρυστάλλης μας πληροφορεί ότι την εποχή του οι καλύτεροι σαμαράδες ήταν οι Μετσοβίτες και οι Σαμαριναίοι.

Κοντά στον κτηνοτρόφο δε ζούσε μόνον ο βιοτέχνης μάλλινων ειδών, ο έμπορος και ο κираτζής, ζούσε και ο ράφτης, καθώς και άλλοι επαγγελματίες. Βλαχοράφτης λεγόταν ο παραδοσιακός ράφτης, ενώ ο ράφτης ευρωπαϊκών ενδυμάτων λεγόταν φραγκοράφτης. Η παράδοση λέει πως η ωραία φορεσιά των γυναικών από τα Μέγαρα της Αττικής ήταν ραμμένη από χέρια ραφτάδων από τη Φούρκα της Πίνδου.

Από χέρια Βλάχων αργυροχρυσόχων βγήκαν ακόμα και θαυμάσια κοσμήματα κι έργα μοναδικής αξίας. Στους Καλαρίτες και το Νυμφαίο έχουμε σήμερα μουσειά – μάρτυρες μιας τέχνης που με τ' αριστουργήματά της δόξασε τη βλάχικη ευαισθησία στην καλλιτεχνική επεξεργασία του χρυσού και του ασημιού μ' έναν π.χ. Θανάση Τσιμούρη, ένα Γιώργη Διαμαντή Μπάφα παλιά και σήμερα μ' ένα Bulgari στη via Condotti κι ένα Nessi στη via Sistina της Ρώμης. Στη βλάχικη διασπορά ανήκουν πολλοί χρυσοχόοι, που τους βρίσκουμε στα Γιάννενα, τη Λάρισα και σε άλλες πόλεις.

Η μονοκαλλιέργεια με την κτηνοτροφία και την υλοτομία δημιουργούσε ελλείματα στη συντήρηση και τη διατροφή των ορεσίβιων βλάχικων πληθυσμών και κατά συνέπεια την ανάγκη ανταλλαγής προϊόντων. Γιαυτό, η παρουσία Βλάχων στις αγορές έδινε παλιά την εντύπωση ότι αρκούσαν λίγοι μονάχα Βλάχοι, γιά να

στηθεί ολόκληρο παζάρι, καθώς κατέβαζαν για να πουλήσουν ζώα πολλά: γιδοπρόβατα και αλογομούλαρα, τυροκομικά προϊόντα, μαλλί και μάλλινα υφαντά, κερεστέ, δηλ. ξυλεία, και είδη ξυλουργικής βιοτεχνίας, όπως σκάφες, πινακωτές, κλειδοπίνακες κ.τ.λ.π., όλα σε μεγάλη ποσότητα.

Από την εικόνα τούτη με την πλούσια παράθεση προϊόντων για πώληση βγήκε το παροιμιώδες «πέντε Βλάχοι ένα παζάρι».

Το επάγγελμα του κираτζί, ιδιαίτερα όσων εκτελούσαν μακρινά δρομολόγια, ήταν πολύ σκληρό, επικίνδυνο και δύσκολο. Γιαυτό, απαιτούσε καλούς κι έμπειρους γνώστες των δρομολογιών, δυνατούς, φιλόδοξους, πολυμήχανους κι έξυπνους άντρες και ταυτόχρονα γερά ζώα σαν τα σκληρόνυχα μουλάρια.

Τα μουλάρια στα βλαχοχώρια της Πίνδου ήταν πολλά. Γιαυτό ο Κ. Κρυστάλλης γράφει πως, κατά τις δυνατότητες κάθε κираτζί, αριθμούσαν από 10 έως 200 και πλέον και πως οι εύποροι καρβανάροι είχαν υπηρετές στη δούλεψη-τους. Στην Αβδέλλα – γιά παράδειγμα – υπήρχαν 1.500 μουλάρια δημόσιας χρήσης, δηλ. κираτζίδικα, ενώ ίσο αριθμό βιομηχανικών ίππων διέθετε η Ελλάδα πριν το 1912, όταν έφθανε μέχρι τη Μελούνα. Στο διπλανό Περιβόλι οι περισσότεροι ήταν κираτζίδες κι επέβαλαν τη μαύρη φορεσιά-τους και στην τάξη των κτηνοτρόφων, που – κατά παράδοση – φορούσαν *alibili*, δηλ. «τ' άσπρα».

Οι συντροφίες των κираτζίδων την άνοιξη, που άρχιζαν τα μακρινά δρομολόγια, συγκροτούνταν με βάση τον κοινό μεταξύ-τους προορισμό. Έτσι, γιά παράδειγμα, ξεκινούσαν κираτζίδες από τη Βωβούσα και, καθώς περνούσαν από Περιβόλι, Αβδέλλα, Σμίξη και Σαμαρίνα, από κάθε χωριό προσχωρούσαν αγωγιάτες. Με τον τρόπο αυτό προέκυπτε ο μεγάλος σχηματισμός, που τους έδινε την αυτοπεποίθηση γιά ασφαλή πορεία μέσα από την αλληλεγγύη των πολλών μελών-του.

Τα караβάνια είχαν επικεφαλής τον κираτζί – μπαση που με το μπινέκι του επέβλεπε την πορεία. Μπροστά στο караβάνι τραβούσε η μούλα - κολαούζος με το μεγάλο κυπρί γιά να ακούγεται. Και ύστερα από μέρες έφταναν σε λιμάνια της Αδριατικής. Προορισμός, όμως, γιά τα περισσότερα караβάνια ήταν το Ζεμούν, το Σεμλίνο στα ελληνικά, που βρίσκεται στη συμβολή του Σάβου με τον Δούναβη, απέναντι από το Βελιγράδι. Το Σεμλίνο ανήκε τότε στους Αυστριακούς και ήταν το κομβικό σημείο ανάμεσα στην Οθωμανική αυτοκρατορία και την Αυστρο-Ουγγαρία. Εκεί, μέσα από τους δύο πλωτούς ποταμούς, έφταναν προϊόντα από την Ουγγαρία, τη Γερμανία, την Ολλανδία ακόμα και από την Αγγλία. Εκεί τα караβάνια παρέδιδαν τ' αγαθά της Ανατολής και παραλάμβαναν τ' αγαθά της Δύσης.

Τα караβάνια των Αρμάνων έφταναν μέχρι τη Λειψία, το Νόβγκοροντ ανάμεσα στη Μόσχα και την Αγία Πετρούπολη, καθώς και σε άλλες πόλεις του Βορρά και της Δύσης.

Στην Κλεισούρα η παράδοση κάνει λόγο γιά πυκνή επικοινωνία με τη Βιέννη, από την οποία μέσα σ' ένα μήνα επέστρεφε ένα Караβάνι, ενώ τον ίδιο μήνα έφτανε εκεί ένα άλλο. Από Βλάχους ξυλογλύπτες της Βιέννης είναι και το περίφημο τέμπλο στον Άγιο Δημήτριο της λαμπρής κάποτε Κωμόπολης.

Κι ενώ το τραγούδι μας λέει το παράδοξο: «ποιος είδε στο Μέτσοβο βαπόρι», η πραγματικότητα το διαψεύδει, γιάτί στο Μέτσοβο παλιά κατασκευάζονταν και πλεούμενα, που οι αγωγιάτες τα μετέφεραν λυμένα στην Πρέβεζα, όπου και τα συναρμολογούσαν. Πλοία, φορτηγά κι επιβατηγά, είχαν κάποιοι Αρμάνοι και στον Δούναβη, τους οποίους ο Γιάννης Παπαδριανός, ιστορικός ερευνητής, χαρακτήρισε με πολύ θαυμασμό «μικρούς Ωνάσηδες».

Να τί γράφουν σχετικά με την εκπληκτική οικονομική εξάπλωση και ισχύ των Αρμάνων – Βλάχων οι ερευνητές Κάνιτς και Σβάρτνερ: «Οι Τσίντσαροι – πάντα οι Αρμάνοι – αμέσως μετά την ειρήνη του Ποζάρεβιτς (1718), κρατούσαν στα χέρια τους ολόκληρο σχεδόν το εμπόριο Εγγύς Ανατολής – Κεντρικής Ευρώπης. Πολλοί τσιντσαρικοί οίκοι είχαν άμεση συνεργασία με τα κυριότερα λιμάνια και τις βιομηχανικές πόλεις της Ευρώπης. Το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου και των χρημάτων της Ουγγαρίας ήταν στα χέρια τους. Μέσω των εμπορικών-τους εταιρειών, ήλεγχαν το εμπόριο από την Αθήνα μέχρι την Πέστη και τη Βιέννη» (Kanits, σελ. 336, Schwaztner, Statistick, σελ. 138).

Οι Βλάχοι της Κεντρικής Ευρώπης απέχτησαν μυθικά πλούτη, ισχυρές τράπεζες, περίλαμπρα μέγα και τίτλους ευγενείας στον οίκο των Αψβούργων. «Κυριάρχησαν – μας λέει ο Νίκος Μέρτζος – στη Βούδα, την

Πέστη και τη Βιέννη, όπου έχτισαν μνημειώδεις ελληνικούς Ναούς και θεόρατα караβάν σαράι για τα караβάνια-τους, ανέπτυξαν ισχυρότατες επιχειρήσεις, έγιναν μεγάλοι τραπεζίτες, βαρόνοι και μυστικοσύμβουλοι του Αυτοκράτορος» (Η Βλαχόφωνη Ρωμιοσύνη, σελ. 17).

Στην ανάδειξη του παραπάνω μεγαλείου οι καρβουνάροι πρωταγωνίστησαν. Έγιναν το δυνατό νεύρο της Ρωμιοσύνης και η αρτηρία της, όπου το κिरατζηλίκι σε ρόλο συγκοινωνούντων αγγείων επέτρεπε να κυκλοφορούν αγαθά και ιδέες και να μεταγγίζονταν από την καθ' ημάς Ανατολή στην καρδιά της Ευρώπης και αντίστροφα.

Η υλική και πνευματική ανάπτυξη πάνε χέρι – χέρι και τότε «ο άνθρωπος – γράφει ο Μαρξ – παράγει επίσης σύμφωνα με τους νόμους της ομορφιάς».

Τέτοια ομορφιά – μεταξύ των πολλών άλλων – είναι το Μέγαρο Φίλων της Μουσικής του Νικόλα Δούμπα από τη Βλάστη στην πρωτεύουσα της ευγένειας και της κλασικής μουσικής, τη Βιέννη, και η Ακαδημία Αθηνών του Σίμωνα Σίνα από τη Μοσχόπολη, που είναι το ανώτατο πνευματικό ίδρυμα της χώρας και το πιο ωραίο νεοκλασικό κτήριο, κατά την UNESCO, όλου του κόσμου στην πάλαι ποτέ πρωτεύουσα του πνεύματος και του κλασικού κάλλους.

Οι Αρμάνοι – Βλάχοι, μέσα από την ανάπτυξη της οικονομίας και του πολιτισμού, πέτυχαν με την εθνική ευεργεσία το ά ρ ι σ τ α, καθώς η προσφορά είναι η ανώτερη πράξη του ανθρώπου κατά το σύντομο πέρασμά-του από τη ζωή.

Γιά τον κόσμο αυτόν της προκοπής και της προσφοράς ο Αστέργιος Κουκούδης μας άφησε πολύτιμο κληροδότημα το συγγραφικό-του έργο, για το οποίο οι γενεές των Αρμάνων – Βλάχων θα του είναι ευγνώμονες για πάντα.

Στιγμιότυπο από την ημερίδα. Διακρίνεται ο Κοσμήτορας της Πολυτεχνικής Σχολής Α.Π.Θ. (ο 1^{ος} αριστερά)

2η θεματική ενότητα: Ο ΑΣΤΕΡΙΟΣ ΚΟΥΚΟΥΔΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΒΛΑΧΟΙ

Προεδρείο: Σταυρούλα. Μαυρογένη - Γιώργος. Συνεφάκης

5^η εισήγηση:

ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΑΣΤΕΡΗ ΚΟΥΚΟΥΔΗ

Του Γεωργίου Τσότσου

Αγρονόμου Τοπογράφου Μηχανικού

Δρ Πολεοδομίας - Χωροταξίας, Μεταδρ Ιστορικής Γεωγραφίας, τ. Σχολικού Συμβούλου

Η επιστήμη της γεωγραφίας περιλαμβάνει δύο διακριτούς κλάδους: Τη φυσική και την ανθρώπινη γεωγραφία ή ανθρωπογεωγραφία (human geography) (Johnston κ.ά. 1981: 134). Οι ανθρώπινες εγκαταστάσεις (οικισμοί και οικιστικές εγκαταστάσεις) είναι ένα από τα κυριότερα θέματα με τα οποία ασχολείται η ανθρωπογεωγραφία (Garner 1967: 303). Ιδιαίτερα στον ελληνικό χώρο, έχει διαπιστωθεί από παλαιότερα ότι οι οικισμοί είναι το συνηθέστερο αντικείμενο των ασχολουμένων με την ανθρωπογεωγραφία (Ε. Π. Δημητριάδης 1985: 18). Ιδιαίτερος κλάδος της ανθρωπογεωγραφίας είναι η γεωγραφία του πολιτισμού ή πολιτισμική γεωγραφία (cultural geography), που ασχολείται με τις πολιτιστικές δραστηριότητες και τις επιδράσεις τους στον χώρο. Η πολιτισμική γεωγραφία ασχολείται και με θέματα που σχετίζονται με τους οικισμούς, όπως ο εποικισμός, δηλαδή η συνοίκηση του γεωγραφικού χώρου (Johnston κ.ά. 1981: 63). Όταν τα παραπάνω γνωστικά αντικείμενα ερευνώνται σε χρονική περίοδο του παρελθόντος, αφορούν ιδιαίτερο υπο-πεδίο της ανθρωπογεωγραφίας, αυτό της ιστορικής ανθρωπογεωγραφίας (Λαγόπουλος 2012: 13), ή, όπως έχει καθιερωθεί απλούστερα, της ιστορικής γεωγραφίας (Johnston κ.ά. 1981: 146-150).

Τα παραπάνω γνωστικά αντικείμενα συνιστούν το κύριο επιστημονικό πλαίσιο στο οποίο κινήθηκε ο αείμνηστος τιμώμενος ερευνητής και συγγραφέας Αστέριος Κουκούδης. Τα άλλα αντικείμενα τα οποία προσεγγίζονται στο συγγραφικό του έργο είναι η ιστορία, η κοινωνική ανθρωπολογία και η λαογραφία, πάντοτε μέσα από την οπτική του χώρου. Στην παρούσα εργασία παρουσιάζουμε στοιχεία από το ανθρωπογεωγραφικό του έργο, κυρίως μέσα από τους χάρτες του.

Ο Αστέριος Κουκούδης, αν και αρχικά σπούδασε παιδαγωγικά και γεμολογία - χρυσοχοΐα, εν τούτοις πολύ νωρίς, και παράλληλα προς το βιοποριστικό του επάγγελμα του εκπαιδευτικού, στράφηκε προς την ιστορική έρευνα, η οποία πάντα τον ενδιέφερε. Ειδικότερα κατά το χρονικό διάστημα 1994-1997, οπότε εργάστηκε στο Ερευνητικό Τμήμα του Μουσείου του Μακεδονικού Αγώνα Θεσσαλονίκης, «μπήκε στα βαθιά νερά» της ανθρωπογεωγραφίας, εφόσον άρχισε να ασχολείται με τη συστηματική καταγραφή και μελέτη των βλάχικων οικισμών και εγκαταστάσεων στη Βαλκανική. Παράλληλα, πραγματοποίησε ερευνητικά ταξίδια στις γειτονικές προς την Ελλάδα βαλκανικές χώρες, διερευνώντας τη γεωγραφική διασπορά των βλάχικων οικισμών στον νοτιοβαλκανικό χώρο.

Πριν από τη δημοσίευση του έργου του Αστέριου Κουκούδη, η γνώση στο ζήτημα ποιοι ακριβώς είναι οι οικισμοί στους οποίους κατοικούν ή κατοικούσαν ή εγκαταστάθηκαν Βλάχοι, τόσο στον ελληνικό όσο και στον ευρύτερο νοτιοβαλκανικό χώρο, ήταν ελλιπής και οι έρευνες αποσπασματικές. Παρά την ύπαρξη μεγάλης, ελληνικής και διεθνούς, βιβλιογραφίας για τους Βλάχους του ελληνικού χώρου, αλλά και της Βαλκανικής χερσονήσου (βλ. ενδεικτικά για τη σχετική βαλκανική βιβλιογραφία στο Α. Λαζάρου 1993 και για την ελληνική στο <https://www.vlahoi.net/bibliography>), δεν ήταν γνωστό πλήρως, με επιστημονική ακρίβεια και τεκμηρίωση, ποιοι ήταν οι βλάχικοι, ή μερικώς βλάχικοι οικισμοί. Η σημαντικότερη, εξ όσων τουλάχιστον γνωρίζουμε, προσέγγιση στο θέμα αυτό, της γεωγραφικής διασποράς των βλάχικων οικισμών, ήταν το δίτομο έργο του

Γιώργη Έξαρχου, *Οι Ελληνόβλαχοι (Αρμάνοι)*, τόμοι Α΄ και Β΄ (2001, με έτος αναγραφής copyright το 2000), το οποίο κυκλοφόρησε σχεδόν ταυτόχρονα με τα πρώτα δύο βιβλία του Αστέριου Κουκούδη. Στο έργο του αυτό, που έχει κυρίως ιστορικό προσανατολισμό, αλλά και σε αξιοσημείωτο βαθμό και ανθρωπογεωγραφικό, ο Έξαρχος πραγματοποιεί την πρώτη προσέγγιση στο ζήτημα του προσδιορισμού των βλάχικων οικισμών στον ευρύτερο ελληνικό χώρο. Στο πρώτο τόμο και στις σελ. 157-164 αναφέρει τους μητροπολιτικούς οικισμούς των Βλάχων και στις σελ. 205-216 παραθέτει πίνακα με τους οικισμούς όπου υπάρχουν Βλάχοι, που αποτελεί την πρώτη συστηματική καταγραφή καταλόγου με τους οικισμούς Βλάχων. Παραθέτει, επίσης, και την παλαιότερη (ίσως πρώτη χρονολογικά) απόπειρα καταλογοποίησης των βλάχικων οικισμών που έγινε από τον Δ. Παπαζήση, στο βιβλίο του *Βλάχοι, Κουτσόβλαχοι* (1976). Στον δεύτερο τόμο του έργου του (σελ. 141-433), ο Έξαρχος παραθέτει εκτενείς πληροφορίες για τη γεωγραφική εξάπλωση των Βλάχων στον ελληνικό χώρο και την παλαιότερη διασπορά τους στη Βαλκανική χερσόνησο.

Η χαρτογράφηση της γεωγραφικής διασποράς των βλαχόφωνων οικισμών των Βαλκανίων περιοριζόταν (και περιορίζεται ακόμα και σήμερα εάν εξαιρέσουμε τους χάρτες του Κουκούδη) σε χάρτες μικρής κλίμακας, όπου αποτυπώνονται οι βλαχόφωνες περιοχές. Ενδεικτικά παραθέτουμε δύο τέτοιες περιπτώσεις χαρτών διαθέσιμων στο διαδίκτυο:

1. Ο εθνολογικός χάρτης της Βαλκανικής του Olahus (εικ. 1), όπου αποτυπώνονται οι περιοχές οι κατοικούμενες από Λατινόφωνους: Βλάχους της Νότιας Βαλκανικής και Ρουμάνους. Τους Βαλκάνιους λατινόφωνους διαχωρίζει σε Δακορουμάνους (κυρίως στη Ρουμανία και Μολδαβία), Ιστρορουμάνους (στην Ίστρια της Δαλματίας), Αρμούνους (στη νότια Βαλκανική) και Μεγλενο-Ρουμάνους (στα Μολγενά).
2. Ο εθνογλωσσικός χάρτης των λατινόφωνων περιοχών της νότιας Βαλκανικής (εικ. 2), σε ρωσικό γεωγραφικό άτλαντα του 2001, βασισμένος σε αντίστοιχο γερμανικό του 1991, ακριβέστερος και λεπτομερέστερος από τον προηγούμενο.

Ο Αστέριος Κουκούδης, παρατηρώντας το επιστημονικό κενό που υπήρχε στο θέμα του ακριβούς προσδιορισμού όλων των βλάχικων εγκαταστάσεων της νότιας Βαλκανικής και, ειδικότερα, του ελληνικού χώρου, επέλεξε να ασχοληθεί με την έρευνα για το θέμα αυτό, κινούμενος, πλέον στο γνωστικό πεδίο της ανθρωπογεωγραφίας, ιστορικής και σύγχρονης. Ερεύνησε και κατέγραψε όλους τους οικισμούς όπου υπήρχαν ή υπάρχουν Βλάχοι, καθώς και την ιστορική εξέλιξη αυτών των οικισμών. Σχετικά ζητήματα που τον απασχόλησαν και τα μελέτησε κατά τρόπο ιδανικό, υπήρξαν η δημιουργία των βλάχικων οικισμών, ο χρόνος και η διαδικασία βλάχικων εγκαταστάσεων σε άλλους οικισμούς, η ερήμωση βλάχικων οικισμών, οι ποικίλες μετοικεσίες των Βλάχων κ.ά. Για πολλές δεκάδες οικισμούς, στα βιβλία του Κουκούδη περιέχονται σχεδόν πλήρεις οι τοπικές ιστορίες τους, τις οποίες συνέθεσε ο ίδιος, με επίκεντρο τη δραστηριότητα των Βλάχων κατοίκων τους. Όπως γράφει και ο ίδιος στον πρόλογο του βιβλίου του για τις μητροπόλεις και τη διασπορά των Βλάχων, αντικείμενο της εργασίας του ήταν η παρουσίαση των ίδιων των Βλάχων και το ενδιαφέρον του επικεντρώθηκε στο «ποιοι είναι» οι Βλάχοι (ερώτημα ανθρωπογεωγραφικό) και όχι στο «τι είναι» (ερώτημα ιστορικό), πράγμα που σημαίνει, μεταξύ άλλων, και απάντηση στο ερώτημα ποιοι ακριβώς είναι οι βλάχικοι οικισμοί. Επισημαίνουμε, επίσης, τη θέση του όπως την κατέγραψε στον ίδιο πρόλογο: «Γέρα από το αναμφισβήτητο γεγονός της ύπαρξης των Βλάχων, αυτή η μελέτη έχει σαν κύριο αντικείμενο την παρουσίαση της συμβίωσης και της ενσωμάτωσης των βλαχόφωνων πληθυσμών με τους ελληνόφωνους και μη συνοδοιπόρους τους, όπως επίσης και την παρουσίαση της ιδιαίτερα σημαντικής συμβολής και προσφοράς τους στη διαμόρφωση της ρωμιοσύνης και στη δημιουργία της νεοελληνικής πραγματικότητας και ταυτότητας». Η θέση αυτή καθορίζει, πλην του καθαρά ανθρωπογεωγραφικού, και τον εθνολογικό ή εθνογραφικό χαρακτήρα του έργου του, στοιχείο που σχετίζεται και με την πολιτισμική γεωγραφία.

Η έρευνά του Κουκούδη υπήρξε πολυετής, λεπτομερής, εξονυχιστική και εξαντλητική του θέματος, και την πραγματοποίησε όχι μόνο με μελέτη των ιστορικών πηγών και της βιβλιογραφίας, αλλά και με επιτόπια έρευνα (βασικό εργαλείο της ανθρωπογεωγραφίας), κατά την οποία πραγματοποίησε συλλογή και επεξεργασία

της τοπικής προφορικής παράδοσης. Μελετώντας τους βλάχικους οικισμούς στη «μακρά διάρκεια» του ιστορικού χρόνου, και δίνοντας σημασία στο κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο και τον γεωγραφικό παράγοντα, ακολούθησε τη μέθοδο της ιστορικής Σχολής των Annales, που εισήγαγε ο F. Braudel (1993). Ο Αστέριος Κουκούδης έκανε, επίσης, κάτι ανάλογο με αυτό που είχε κάνει σχεδόν ένα αιώνα πριν ο Σέρβος ανθρωπογεωγράφος, καθηγητής Πανεπιστημίου και Ακαδημαϊκός Jovan Cvijić, ο οποίος περιηγήθηκε τις νοτιοσλαβικές (βαλκανικές) χώρες, χωριό προς χωριό, συλλέγοντας πρωτογενές υλικό με σκοπό τη γεωγραφική και εθνολογική έρευνα, καρπός της οποίας ήταν τα έργα του *Remarks on the Ethnography of the Macedonian Slavs* (1906), *La péninsule balkanique: Géographie humaine* (1918), *Questions Balkaniques* (1916), κ.ά. Παρόμοιας επιστημονικής αξίας και εμβέλειας (και επιπλέον πλήρως απαλλαγμένα από κάθε είδους σκοπιμότητες) είναι και τα βιβλία του Αστέριου Κουκούδη, προϊόντα της μακράς έρευνάς του, που εκδόθηκαν στη σειρά Μελέτες για τους Βλάχους, από τις εκδόσεις Ζήτηρος.

Τα συμπεράσματα της εργασίας του ο Κουκούδης αποτύπωσε σε σειρά εντυπωσιακών πρωτότυπων χαρτών, σχεδιασμένων με ακρίβεια και επιμέλεια από τον ίδιο, οι οποίοι είναι δημοσιευμένοι στα βιβλία της σειράς. Ο γεωγραφικός χαρακτήρας του έργου του διαπιστώνεται και από την παράθεση αυτών των πολλών χαρτών, στους οποίους απεικονίζονται οι γεωγραφικές πληροφορίες που περιέχονται στα κείμενά του και πιστοποιούν την άριστη γνώση του συγγραφέα για τους χώρους εγκατάστασης και διασποράς των Βλάχων. Οι χάρτες αυτοί αποτελούν συμπίλημα των λεπτομερών πληροφοριών που παραθέτει στα κείμενά του και αποτελούν αφορμή για περαιτέρω γεωγραφική συζήτηση.

«Τεράστιο ευρετήριο όλων των βλάχικων εγκαταστάσεων της νότιας Βαλκανικής» χαρακτήρισε τις Μελέτες για τους Βλάχους του Κουκούδη στον πρόλογό του στον τόμο *Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων* ο τότε Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Στεφανόπουλος, ενώ ο Γιάννης Δρόσος, Διευθυντής του Ινστιτούτου Αμυντικών Αναλύσεων του Υπουργείου Εθνικής Αμύνης, στον αντίστοιχο πρόλογό του στον ίδιο τόμο, γράφει ότι το έργο του Κουκούδη ανοίγει ένα νέο δρόμο για την έρευνα των Βλάχων, με την αντικειμενικότητα και την αμεροληψία που το χαρακτηρίζει.

Η πρώτη, από όσα γνωρίζουμε, δημοσίευση του Κουκούδη, προϊόν της εργασίας του στο Ερευνητικό Τμήμα του Μουσείου του Μακεδονικού Αγώνα στη Θεσσαλονίκη, έγινε από κοινού με τον καθηγητή Β. Γούναρη: Β. Γούναρης - Α. Κουκούδης, «**Από την Πίνδο ως τη Ροδόπη: Αναζητώντας τις εγκαταστάσεις και την ταυτότητα των Βλάχων**», *Ίστωρ* 10 (1997), σ. 91-137.

Το σημαντικότερο βιβλίο του Κουκούδη ήταν *Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων* (2000), που εκδόθηκε και σε αγγλική μετάφραση (εικ. 3). Εκδόθηκε δεύτερο στη σειρά των έργων του για τους Βλάχους, αλλά γράφηκε πρώτο, κατά τη δεκαετία του 1990. Στο βιβλίο αυτό προσδιορίζονται οι οικισμοί που κατοικούνταν από Βλάχους από τη μεσαιωνική ακόμα περίοδο και από τους οποίους ξεκίνησαν οι Βλάχοι (μητροπόλεις) για τις μετακινήσεις τους. Ο χώρος των μητροπόλεων εντοπίζεται κυρίως στη Βόρεια και Κεντρική Πίνδο. Οι οικισμοί παρουσιάζονται σε μια σειρά αναλυτικών και πρωτότυπων χαρτών. Σε εκτενή κείμενα αναφέρονται οι ονομασίες των οικισμών με τις διάφορες εκδοχές τους (π.χ. Μέτσοβο, Αμίντσιου, Σερίνε) και περιγράφονται η προέλευση, η ιστορική εξέλιξη και οι αποδημίες από τους οικισμούς ή τις ομάδες οικισμών που συγκροτούν γεωγραφικές ενότητες.

Είναι χαρακτηριστικό της εξαντλητικής και μεθοδικής εργασίας του το γεγονός ότι σε κάθε κεφάλαιο του βιβλίου του, που αφιερώνει στην αντίστοιχη ομάδα βλάχικων οικισμών, προτάσσει την εξέλιξη της περιοχής κατά τους βυζαντινούς χρόνους, οπότε και διαπιστώνει τις πρώτες χρονικά αναφορές για Βλάχους στις ιστορικές πηγές. Επίσης, θέτει ως απαραίτητη προϋπόθεση για την έρευνα του δικτύου των οικισμών την έρευνα για τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της περιόδου στον τόπο μελέτης. Έτσι, μελετά την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας στους οικισμούς της Πίνδου, που οδήγησε στην βιοτεχνική ανάπτυξη και, στη συνέχεια, στην ανάπτυξη του εμπορίου και των μεταφορών. Επισημαίνει την ανάπτυξη της μεγάλης, μετακινούμενης κτηνοτροφίας ήδη από τη βυζαντινή περίοδο. Ωστόσο, νεότερες έρευνες έχουν δείξει ότι τα Βλαχοχώρια της Πίν-

δου, πριν από τον 16ο αιώνα βασιζόνταν και στη γεωργία, την οποία αργότερα εγκατέλειψαν προς όφελος της κτηνοτροφίας των μεγάλων κοπαδιών αιγοπροβάτων (Γ. Τσότσος 2011: 439-444 και Φ. Δασούλας 2019).

Στον πρώτο χάρτη του βιβλίου Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων (εικ. 4) απεικονίζονται οι περιοχές με μητροπολιτικές εγκαταστάσεις Βλάχων ή περιοχές εκκίνησης Βλάχων κατά το 1769, οι οποίες διήκουν κυρίως κατά μήκος της οροσειράς της Πίνδου, ενώ εμφανίζονται και σε άλλες περιοχές της Μακεδονίας, Ηπείρου και Θεσσαλίας. Τις περιοχές αυτές ονομάζει ομάδες (εννοώντας ομάδες οικισμών). Είναι, δηλαδή, χάρτης που απεικονίζει περιοχές βλάχικων εγκαταστάσεων και όχι οικισμούς, ενώ οι υπόλοιποι χάρτες είναι χάρτες οικισμών. Χαρακτηριστικό της μαθηματικής ακρίβειας της έρευνας, επεξεργασίας και απόδοσης της γεωγραφικής και ιστορικής γνώσης από τον συγγραφέα είναι ότι όλοι οι χάρτες του αναφέρονται σε ορισμένη χρονολογία και όχι σε αόριστο χρονικό διάστημα. Έτσι, στον πρώτο (και σημαντικότερο) χάρτη (εικ. 4) προσδιορίζεται ως έτος απεικόνισης το 1769, έτος καταστροφής και εγκατάλειψης της Μοσχόπολης, που αποτέλεσε και χρονικό σημείο καμπής για τη γεωγραφική διασπορά των Βλάχων, των οποίων οι έξοδοι - μετακινήσεις από τότε παίρνουν χαρακτήρα μαζικών αποδημιών και μετεγκαταστάσεων. Συνολικά ο Κουκούδης διακρίνει 14 ομάδες βλάχικων μητροπολιτικών οικισμών, εκ των οποίων οι έξι (Κόνιτσας, Βλαχοζάγορου, Γρεβενών, Χώρας Μετσόβου, Βλαχοτζουμέρκου, Ασπροποτάμου) συναποτελούν συνεχόμενη έκταση στη βόρεια και κεντρική Πίνδο, ενώ οι υπόλοιπες είναι διάσπαρτες σε ευρύ γεωγραφικό χώρο, από τον Αξιό μέχρι τον Κορινθιακό κόλπο. Στον χάρτη απεικονίζονται πολύ ενδιαφέρουσες γεωγραφικές λεπτομέρειες, όπως η περιοχή των Μιγιάκων (εκσλαβισμένων Βλάχων νοτιοδυτικά των Σκοπίων) και η αρχική κοιτίδα των Αρβανιτοβλάχων, την οποία ο συγγραφέας τοποθετεί στην περιοχή Πρεμετής. Σημαντική είναι, ακόμη, η πληροφορία ότι ο Κουκούδης θεωρεί τα βλαχοχώρια της Ρούμελης ως βλαχικές μητροπόλεις, άποψη την οποία τεκμηριώνει με εμπειριστατωμένες αναφορές στις μεσαιωνικές και νεότερες πηγές.

Στον δεύτερο χάρτη του ίδιου βιβλίου (εικ. 5), απεικονίζονται τα βλαχοχώρια της Πίνδου, τα οποία διακρίνει σε εννέα ομάδες και επιπλέον τρεις ακόμη ειδικές ομάδες οικισμών: τους αφομοιωμένους βλάχικους οικισμούς, τους ερημωμένους και τους οικισμούς όπου εμφανίστηκαν βλάχικες εγκαταστάσεις - παροικίες. Ο προσδιορισμός με ακρίβεια όλων των οικισμών των τριών τελευταίων ομάδων αποτελεί ιδιαίτερο και πρωτότυπο ιστορικογεωγραφικό επίτευγμα του συγγραφέα.

Στον τρίτο χάρτη (εικ. 6) παρουσιάζονται οι οικισμοί νότια και δυτικά των Γρεβενών, τους οποίους ο συγγραφέας, κατά το 1912, διακρίνει σε τρεις κατηγορίες: οικισμούς Βλάχων, Κουπατσαραίων και Βαλαάδων (ελληνόφωνων Μουσουλμάνων). Είναι η καλύτερη αποτύπωση σε χάρτη των οικισμών των Κουπατσαραίων, σε σχέση με τις υπόλοιπες ομάδες οικισμών, όπου και προσδιορίζεται το βόρειο όριο επαφής τους με τα μαστοροχώρια των Γρεβενών (που αποτελούν συνεχόμενη ανθρωπογεωγραφικά περιοχή με αυτήν της Ανασελίτσας - Βοΐου), αν και οι εκτιμήσεις των επιστημόνων για τη γραμμή διαχωρισμού μαστοροχωρίων και χωριών Κουπατσαραίων των Γρεβενών δίστανται, επειδή ακριβώς έχουν διατυπωθεί διαφορετικές απόψεις των ίδιων των κατοίκων για τον αυτοπροσδιορισμό τους ως Κουπατσαραίων ή όχι (Ε. Καραμανές 2011).

Στον τέταρτο χάρτη (εικ. 7) απεικονίζονται οι βλάχικοι οικισμοί και όλες οι εγκαταστάσεις Βλάχων στη Θεσσαλία, με χρονική αναφορά στην εποχή δημιουργίας τους. Ο προσδιορισμός όλων των πεδινών οικισμών της Θεσσαλίας όπου εγκαταστάθηκαν Βλάχοι από τα ορεινά αποτελεί σημαντικό επίτευγμα του Κουκούδη, για το οποίο απαιτήθηκε, προφανώς, επίπονη επιτόπια έρευνα, με δεδομένη τη μεγάλη διασπορά των Βλάχων στη θεσσαλική πεδιάδα. Η σπουδαιότερη πληροφορία που περιέχει ο χάρτης αυτός είναι, μεταξύ άλλων, ότι οι οικισμοί του θεσσαλικού κάμπου με εγκαταστάσεις Βλάχων καταλαμβάνουν σε μεγάλη πυκνότητα όλη την πεδινή έκταση βόρεια της γραμμής Λάρισα - Τρίκαλα, ενώ εκτείνονται και νότια της Λάρισας, μέχρι τα Φάρσαλα και το Βελεστίνο, αλλά σε πολύ αραιότερη γεωγραφική συγκέντρωση. Στα σχετικά κείμενα, ο συγγραφέας παραθέτει πολύτιμα στοιχεία για τις ελάχιστα ερευνημένες μετοικεσίες Βλάχων από τη θεσσαλική Πίνδο προς τη θεσσαλική πεδιάδα και το Πήλιο κατά τον 17ο αιώνα. Παρόμοιες πρωτότυπες προσεγγίσεις περιλαμβάνει όλο το συγγραφικό έργο του Κουκούδη, το οποίο καλύπτει κάθε άγνωστη πτυχή της διαχρονικής εξέλιξης των βλάχικων οικισμών. Για το ιδιαίτερο θέμα της Μεσαιωνικής Βλαχίας (Θεσσαλίας

και Φθιώτιδας), ως συγκεκριμένης γεωγραφικής ενότητας που εμφανίστηκε και εξαφανίστηκε στη βυζαντινή περίοδο (βλ. και Κ. Χρήστου 1991), ο Κουκούδης έγραψε αργότερα ειδικό άρθρο: «Η μεσαιωνική Μεγάλη Βλαχία και η βυζαντινή κοινοπολιτεία», *Ίστωρ* 15 (2009), σ. 49-63.

Στον πέμπτο χάρτη (εικ. 8) εικονίζονται οι βλάχικες εγκαταστάσεις στη Δυτική Ελλάδα, περιοχή που περιλαμβάνει την υπόλοιπη Ήπειρο (δυτικά της Πίνδου), ως το Αργυρόκαστρο βόρεια, με τις πεδινές μόνιμες εγκαταστάσεις που προήλθαν από τα χειμαδιά των μετακινούμενων κτηνοτρόφων στη Λάμαρη (βόρεια της Πρέβεζας και δυτικά της Άρτας) και στην Αιτωλοακαρνανία (τις λεγόμενες κατούνες). Οι οικισμοί είναι ομαδοποιημένοι ανάλογα με την χρονική περίοδο αναφοράς τους στις πηγές, ενώ σε ξεχωριστή κατηγορία υπάγονται οι πεδινές εγκαταστάσεις και οι παροικίες σε αστικές περιοχές.

Στον έκτο χάρτη (εικ. 9) απεικονίζονται οι βλάχικοι οικισμοί και εγκαταστάσεις στην Κεντρική και Νότια Αλβανία, ομαδοποιημένοι σε κατηγορίες: σε βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς οικισμούς, σε αυτούς γύρω από τη Μοσχόπολη, στις αστικές παροικίες και στις χειμερινές και θερινές εγκαταστάσεις των Αρβανιτοβλάχων, οι οποίες αποτυπώνονται με μεγάλη ακρίβεια και επιμέλεια.

Ο έβδομος χάρτης (εικ. 10) απεικονίζει τα βλαχοχώρια της Ρούμελης σύμφωνα με τον Rouquerville (αρχές 19ου αι.). Οι επόμενοι δύο χάρτες απεικονίζουν τη διασπορά δύο μεγάλων βλάχικων κέντρων μετά την καταστροφή τους: της Μοσχόπολης, του μεγαλύτερου αστικού κέντρου (εικ. 11) και της Γράμμουστας, του μεγαλύτερου κτηνοτροφικού κέντρου των Βλάχων (εικ. 12). Ο Κουκούδης αντιδιαστέλλει τον τρόπο και τη διαδικασία ανάπτυξης και διασποράς των δύο αυτών οικισμών, που υπήρξαν τα κορυφαία παραδείγματα αστικής και κτηνοτροφικής ανάπτυξης των Βλάχων: Οι Μοσχοπολίτες (ή Μοσχοπολιάνοι όπως τους ονομάζει) όπου εγκαταστάθηκαν διέδωσαν τον αστικό (εμποροβιοτεχνικό, πνευματικό) πολιτισμό τους, ενώ οι Γραμμουσιάνοι δημιούργησαν σειρά νέων κοιτίδων ανάπτυξης της μετακινούμενης και νομαδικής κτηνοτροφίας. Εντύπωση προκαλεί η ακριβής και λεπτομερής ομαδοποίηση κατά χρονική περίοδο και κατά τόπους εγκατάστασης της διασποράς των Γραμμουσιάνων στις ορεινές και πεδινές εγκαταστάσεις τους στη Βόρεια και Ανατολική Μακεδονία, ιδανικό αποτύπωμα των αναρίθμητων και ποικίλων εξόδων των Βλάχων από τις ορεινές κοιτίδες τους προς όλα τα μήκη και πλάτη της Νότιας Βαλκανικής.

Ο τελευταίος χάρτης (εικ. 13) απεικονίζει τους βλάχικους οικισμούς στη βορειοανατολική Ήπειρο και βορειοδυτική Μακεδονία, με επίκεντρο τη Μοσχόπολη και την περιοχή του Γράμμου γύρω στα 1900. Με τον χάρτη αυτό, ο συγγραφέας επιδιώκει να αναπαραστήσει στον γεωγραφικό χώρο τις εξόδους (μετοικεσίες) από τις δύο αυτές βλάχικες μητροπόλεις προς τη Δυτική και Βόρεια Μακεδονία (βλ. και Γ. Τσότσος 1996) και ιδίως να διευκρινίσει τη σχέση των μητροπόλεων της Βορείου Ηπείρου με τις βλάχικες εγκαταστάσεις της Πελαγονίας και του αστικού κέντρου του Μοναστηρίου, που αντικατέστησε από τον 19ο αιώνα τη Μοσχόπολη ως οικιστικό και πολιτιστικό κέντρο των Βλάχων στην ευρεία έκταση από την Αδριατική ως το Αιγαίο.

Στο βιβλίο του **Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και τα Βλαχομογλενά** (2001) (εικ. 14), Ο Κουκούδης εντοπίζει τους βλάχικους οικισμούς, καθώς και αυτούς με βλαχικές εγκαταστάσεις, όχι μόνο στον Όλυμπο και στα Μογλενά (αρχαία Αλμωπία, βυζαντινή Ενωτία, και κατά την Οθωμανοκρατία Καρατζόβα), αλλά στην ευρύτερη περιοχή τους, όπως στο βόρειο τμήμα του νομού Λάρισας, στο νομό Πιερίας, και στους νομούς Πέλλας και Κιλκίς. Στον χάρτη για τους βλάχικους οικισμούς και εγκαταστάσεις στον Όλυμπο, την Πιερία και την επαρχία Ελασσόνας (εικ. 15), απεικονίζει, εκτός από τους οικισμούς, και τα χειμαδιά των Βλάχων από διάφορες περιοχές: Αρβανιτοβλάχων, Βεργιάνων, Ολύμπιων, από τα Γρεβενά και από το Άσκιο (Σινιάτσικο). Η πρώτη αυτή προσέγγιση του Κουκούδη στο ζήτημα του εντοπισμού των χειμαδιών των Δυτικομακεδόνων κτηνοτρόφων συμπληρώθηκε αργότερα και από άλλες πιο ειδικές μελέτες για τη νοτιοδυτική Μακεδονία (Κ. Ντάσιου 2014). Ειδικό χάρτη (εικ. 16) παρουσιάζει ο Κουκούδης για τους Βλάχους των Μογλενών, οι οποίοι αποτελούν ιδιαίτερη ομάδα στον κόσμο των Βλάχων της νότιας Βαλκανικής, με διαφορετική καταγωγή από αυτή των υπόλοιπων Βλάχων, την οποία διερευνά ενδελεχώς ο συγγραφέας, τόσο στο μεσαιωνικό παρελθόν της εμφάνισης αυτής της ιδιαίτερης ομάδας, όσο και στην πρόσφατη καθενός οικισμού, στην οποία εγκύπτει με ιδιαίτερη επιμέλεια. Χαρακτηριστικό της εξαντλητικής μελέτης του είναι και το γεγονός ότι ασχολείται και παραθέτει λε-

ππομέρειες για τη διασπορά των ανταλλαγέντων το 1924 Μουσουλμάνων (εξισλαμισθέντων) Βλάχων της Νώτιας (Ενωτίας) στη σημερινή Τουρκία (τόποι εγκατάστασης και δημογραφικά στοιχεία). Τέλος, παρουσιάζει χάρτη για τη διασπορά των Βλάχων από τα Μεγάλα Λιβάδια του Πάϊκου (εικ. 17) σε όλη την Κεντρική Μακεδονία και ιδιαίτερα γύρω από τη Θεσσαλονίκη, που δείχνει τη μεγάλη εξάπλωση και δικαιολογεί τη διαπιστωμένη επαγγελματική και κοινωνική δραστηριότητα των Μεγαλολιβαδιωτών στη Θεσσαλονίκη. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του για τα Μεγάλα Λιβάδια, που ήταν πλημμελώς ερευνημένα από ιστορική και ανθρωπογεωγραφική άποψη, πιστοποιήσε ο Κουκούδης με την έκδοση, αργότερα, του ιδιαίτερου πονήματος Τα Μεγάλα Λιβάδια του Πάϊκου (2000).

Στο επόμενο βιβλίο του **Οι Βεργιάνοι Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας** (2001) (εικ. 18), παρουσιάζει σειρά χαρτών όπου παραθέτει λεπτομερή στοιχεία για τους οικισμούς του Βερμίου το 1822 (εικ. 19), για τους Βεργιάνους Βλάχους (τους Βλάχους της Βέροιας) το 1900-1912 (εικ. 20), τις βλάχικες εγκαταστάσεις της περιοχής Γιαννιτών το 1996 (εικ. 21) και τις εγκαταστάσεις των Αρβανιτοβλάχων της Κεντρικής Μακεδονίας το 1900-1912 (εικ. 22). Πρόκειται για έναν χώρο που τον γνωρίζει, ίσως, καλύτερα από όλους τους άλλους, δεδομένου ότι βρίσκεται γύρω από την ιδιαίτερη πατρίδα του τη Βέροια. Πρόκειται για ένα έργο εντελώς πρωτότυπο σε όλο του το περιεχόμενο, που καλύπτει ένα επιστημονικό κενό, ιδίως για τις ομάδες των Βλάχων της πεδιάδας της Κεντρικής Μακεδονίας και μπορεί να παραλληλιστεί με το αντίστοιχο έργο του για τους Βλάχους της θεσσαλικής πεδιάδας. Οι «πεδινοί» αυτοί Βλάχοι δεν βρίσκονται πλέον σε ορεινά βοσκοτόπια, ούτε σε ορεινές κοινότητες με ακμαίο οικονομικό και πολιτιστικό παρελθόν, αλλά είναι ομάδες που με τη εγκατάστασή τους στις εύφορες πεδινές περιοχές απέβαλαν τον παλαιότερο ορεινό, κτηνοτροφικό χαρακτήρα τους και απέκτησαν αντίστοιχο γεωργικό. Άλλοι από αυτούς, με την εγκατάστασή τους στα πρόθυρα ή και μέσα στα αστικά κέντρα της πλούσιας Κεντρικής Μακεδονίας αστικοποιήθηκαν. Πολλά γνωρίζαμε λ.χ. για τους Βλάχους του Μετσόβου ή της Μοσχόπολης, αλλά ελάχιστα για τους Βλάχους της Κρύας Βρύσης ή των Γιαννιτών πριν από τη δημοσίευση των έργων του Κουκούδη. Ενδεικτικοί των πρωτότυπων πληροφοριών που συγκέντρωσε ο συγγραφέας είναι τρεις πίνακες (σελ. 64-73), με δημογραφικά στοιχεία των βλάχικων εγκαταστάσεων της Βέροιας και των Αρβανιτοβλάχικων της Κεντρικής Μακεδονίας (1900-1912), καθώς και κατάλογοι ονομάτων οικογενειάρχων από το Σέλι και το Ξηρολίβαδο (1870), που είναι οι δύο βλάχικοι οικισμοί του Βερμίου. Στο ίδιο βιβλίο του, ο Κουκούδης εντοπίζει και χωροθετεί επίσης όλους τους τόπους των βλάχικων χειμαδιών στην πεδιάδα της Κεντρικής Μακεδονίας, από το Βέρμιο ως τη Θεσσαλονίκη.

Στο βιβλίο του **Η Θεσσαλονίκη και οι Βλάχοι** (2000), που εκδόθηκε πρώτο χρονολογικά, παραθέτει πληροφορίες ανθρωπογεωγραφικού χαρακτήρα, υπό την έννοια ότι ανιχνεύονται οι τόποι καταγωγής των Βλάχων της Θεσσαλονίκης από τη βυζαντινή, ακόμα, περίοδο. Ιδίως, όμως, ερευνάται η προέλευση των προσώπων που ξεχώρισαν και διέπρεψαν στην κοινωνική ζωή της πόλης, συμβάλλοντας στην ανάπτυξή της, κατά τον 19ο και 20ό αιώνα, αλλά και πρωτοστάτησαν στους εθνικούς αγώνες, κυρίως κατά την περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα, καθώς και στην αντίσταση στη ρουμανική προπαγάνδα. Κεντρική θέση ανάμεσα στους Βλάχους της Θεσσαλονίκης έχουν οι προερχόμενοι από το Λιβάδι Ολύμπου, την Κλεισούρα, το Νυμφαίο και το Κρούσοβο. Ερευνά, ακόμα, τις πρώιμες εγκαταστάσεις Βλάχων γύρω από την πόλη, όπως στο Ασβεστοχώρι, και τις εγκαταστάσεις που προέκυψαν από τη μετεξέλιξη των χειμαδιών των Βλάχων στις πεδιάδες γύρω από τη Θεσσαλονίκη, καθώς και στη Χαλκιδική, ιδίως αυτές που προήλθαν από Βλάχους της Βλάστης και των Ναμάτων της Δυτικής Μακεδονίας (ειδικότερα βλ. Κ. Ντάσιου - Γ. Τσότσος 2014). Είναι το μοναδικό βιβλίο, από τους τέσσερις τόμους της σειράς Μελέτες για τους Βλάχους, όπου οι γεωγραφικές πληροφορίες δεν συνοδεύονται από χάρτες, και αυτό αποτελούσε έναν από τους προσεχείς επιστημονικούς στόχους του Κουκούδη, όπως αναλύεται παρακάτω.

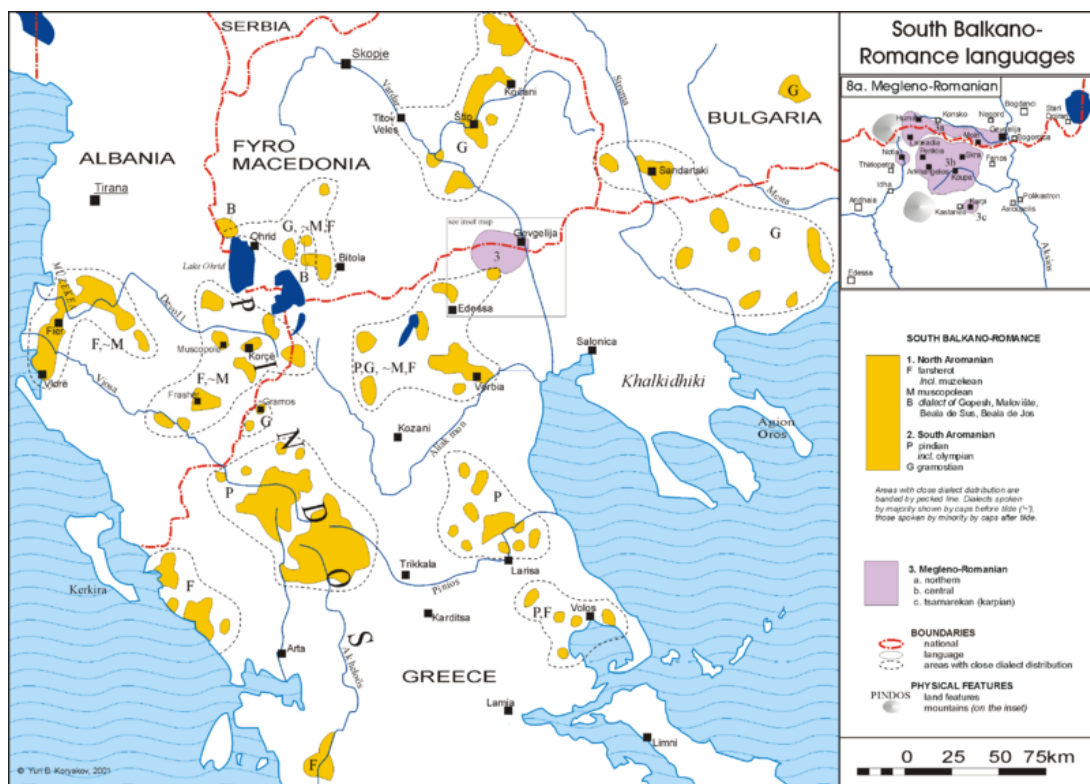
Οι μονογραφίες του Κουκούδη για τη γεωγραφική διασπορά των βλάχικων οικισμών και εγκαταστάσεων συμπληρώνονται με τρία ακόμα βιβλία: (1) **Η κοινωνική ζωή στα βλαχοχώρια της Μακεδονίας 1900**, (2006), που περιέχει πολύτιμο φωτογραφικό υλικό (εικ. 24), (2) **Από τη ζωή των Βλάχων στα 1900** (2008)

και (3) την αγγλική μετάφρασή του *The Life of the Vlachs in 1900* (2008) (εικ. 25). Από το τελευταίο βιβλίο, παραθέτουμε έναν πολύ σημαντικό χάρτη, των βλάχικων οικισμών και εγκαταστάσεων στην Ανατολική Μακεδονία στα 1900-1912 (εικ. 26). Στον χάρτη αυτόν αποτυπώνονται, για πρώτη φορά, όλες οι διάσπαρτες πληροφορίες για τις πολλές και ποικίλες εγκαταστάσεις Βλάχων, κυρίως από τη Δυτική Μακεδονία, στην περιοχή των Σερρών, της Δράμας και βορειότερα, στο νοτιοδυτικό άκρο της σημερινής βουλγαρικής επικράτειας. Ο Κουκούδης αποτυπώνει τους τόπους των χειμαδιών, από τους οποίους, με σταδιακή προσαρμογή στις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες του πεδινού, εύφορου χώρου, προέκυψαν οι μόνιμοι εποικισμοί σε χωριά, πόλεις και κωμοπόλεις. Από την ανάγνωση του χάρτη προκύπτει η μεγάλη πυκνότητα των βλάχικων εγκαταστάσεων στην Ανατολική Μακεδονία, που δείχνει και τη δυναμικότητα και προσαρμοστικότητα του βλάχικου στοιχείου των μητροπόλεων της Πίνδου, το οποίο, με τον εποικισμό πεδινών περιοχών, αποτέλεσε βασικό θετικό παράγοντα της τοπικής ανάπτυξης.

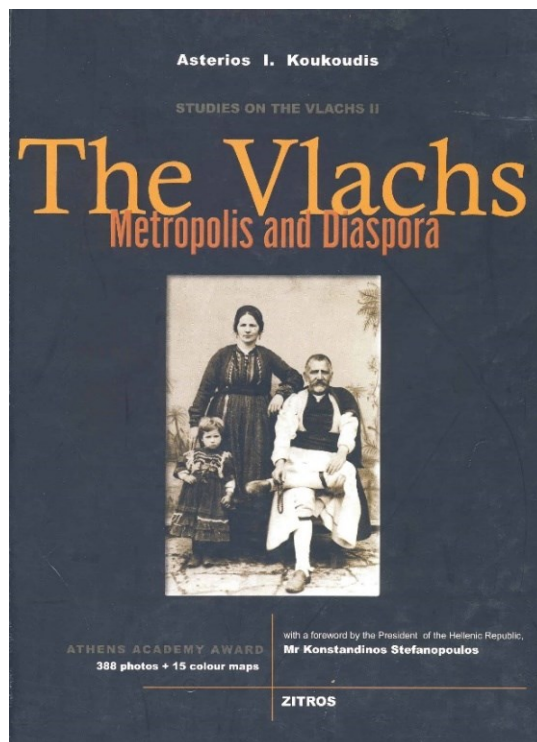
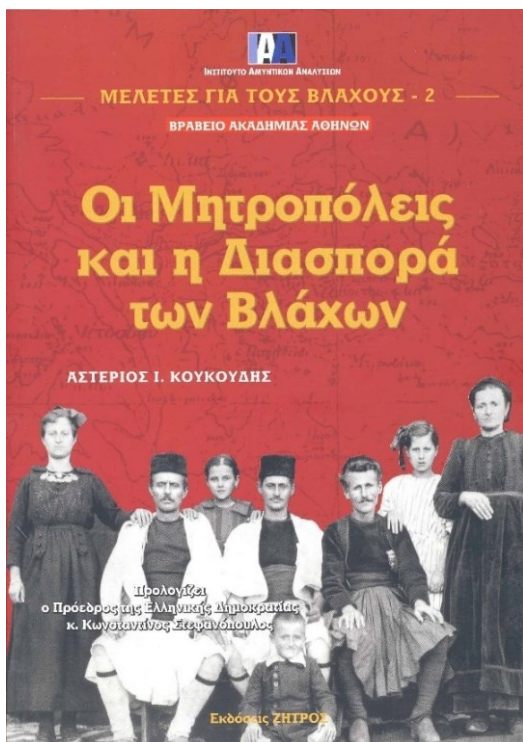
Αν και η χαρτογραφική απόδοση της γεωγραφικής γνώσης στο έργο του κρίνεται άριστη, εν τούτοις τον Κουκούδη απασχολούσε το θέμα της περαιτέρω βελτίωσης της χαρτογράφησης των γεωγραφικών φαινομένων που σχετίζονται με τους βλάχικους οικισμούς και εγκαταστάσεις, όπως η γεωγραφική διασπορά, η ανάπτυξη, οι σχέσεις των οικισμών (οικιστικό δίκτυο), οι μετοικεσίες κ.ά. Γι' αυτόν τον λόγο και η τελευταία του δημοσίευση, που έγινε σε συνεργασία με την Καθηγήτρια Ιφιγένεια Βαμβακίδου, αφορούσε τον προβληματισμό για το ζήτημα της χαρτογράφησης της βλάχικης διασποράς στον ευρύτερο βαλκανικό χώρο, με χάρτες θεματικούς, περισσότερο ακριβείς και λεπτομερείς, που να περιέχουν και να αποδίδουν πλούσιο πληροφοριακό υλικό, όπως γεωγραφικές συντεταγμένες, δημογραφικά και άλλα ποσοτικά στοιχεία των οικισμών κ.λ.π. Η μελέτη αυτή (Α. Κουκούδης - Ιφ. Βαμβακίδου, **«Χαρτογραφώντας τη βλάχικη διασπορά στα Βαλκάνια»**, στο *Διεθνές Συμπόσιο: Πολιτισμός και Χώρος στα Βαλκάνια*, 2015), φανερώνει το ζωηρό και αμείωτο επιστημονικό ενδιαφέρον του Κουκούδη για την αποτύπωση της γεωγραφικής γνώσης για τους Βλάχους, και ως το επιστημονικό «κύκνειο άσμα» του πιστοποιεί και επιβεβαιώνει τον χαρακτηρισμό του έργου του ως κυρίως και πρωτίστως ανθρωπογεωγραφικού.

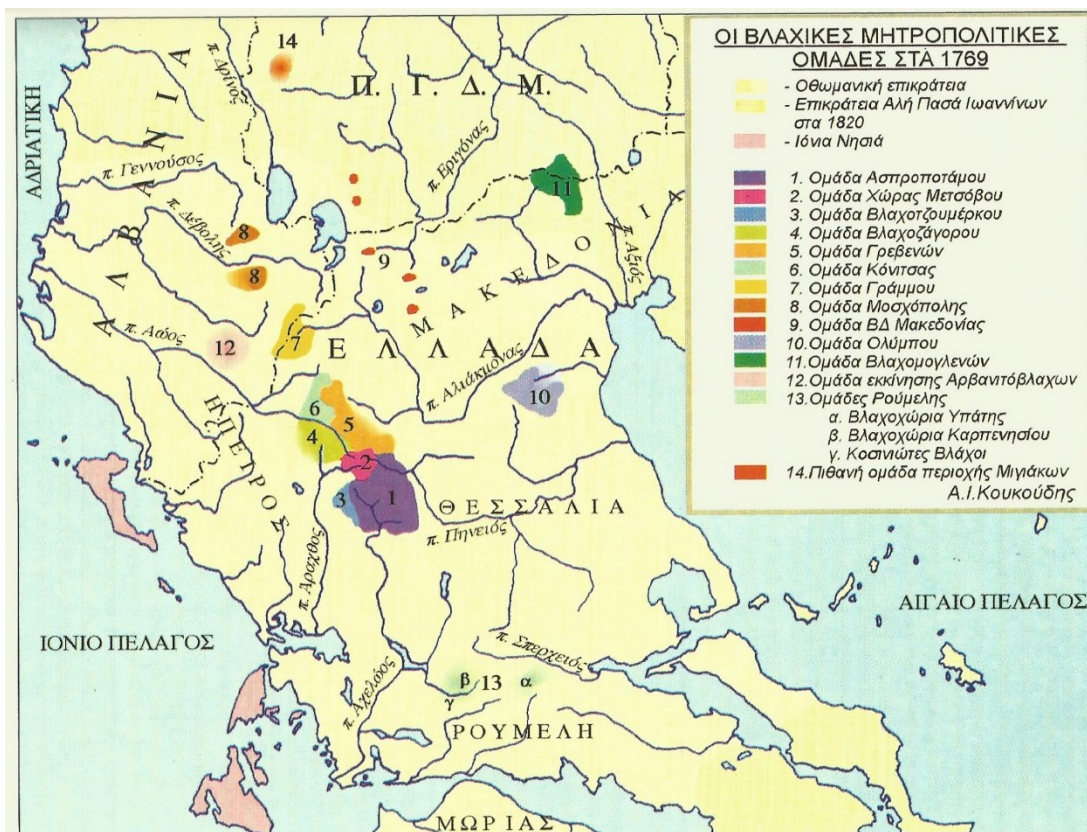
Εικ. 1: Χάρτης των Βαλκανίων με τις περιοχές που κατοικούνται από Λατινόφωνους. Πηγή: Olahus (<https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=259544>, 25-1-20)

Εικ. 2: Χάρτης των νοτιοβαλκανικών περιοχών με ρωμανικές γλώσσες. Πηγή: Map of Eastern Romance languages (Aromanian and Meglenite), από Yuri B. Koryakov, *Atlas of Romance languages*, Moscow, 2001, Map #8. Βασισμένος στον J. Kramer, *Rumänische Areallinguistik II. Aromunisch; Lexikon der romanistischen Linguistik* / Hrsg. von G. Holtus, M. Metzeltin, Ch. Schmitt. Tübingen, 1991, Bd. III, Karte 1, CC BY-SA 3.0 (<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:South-Balkan-Romance-languages.png>, 20-1-20)

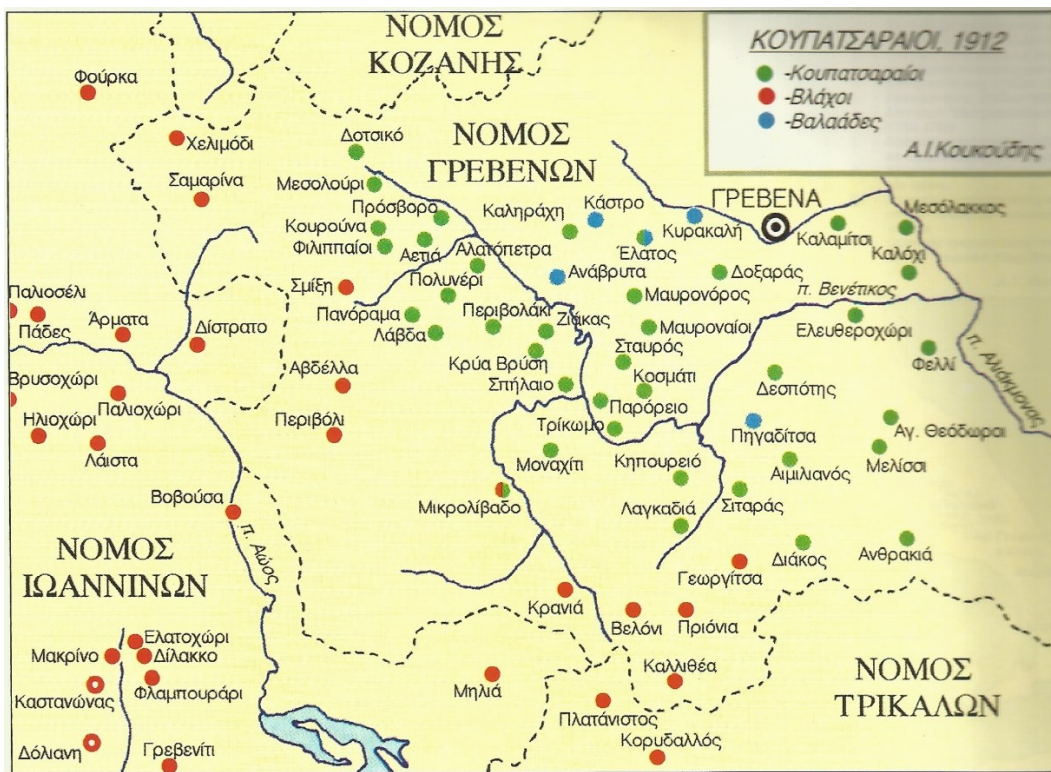
Εικ. 3: Το βασικό βιβλίο του Κουκούδη: *Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων*

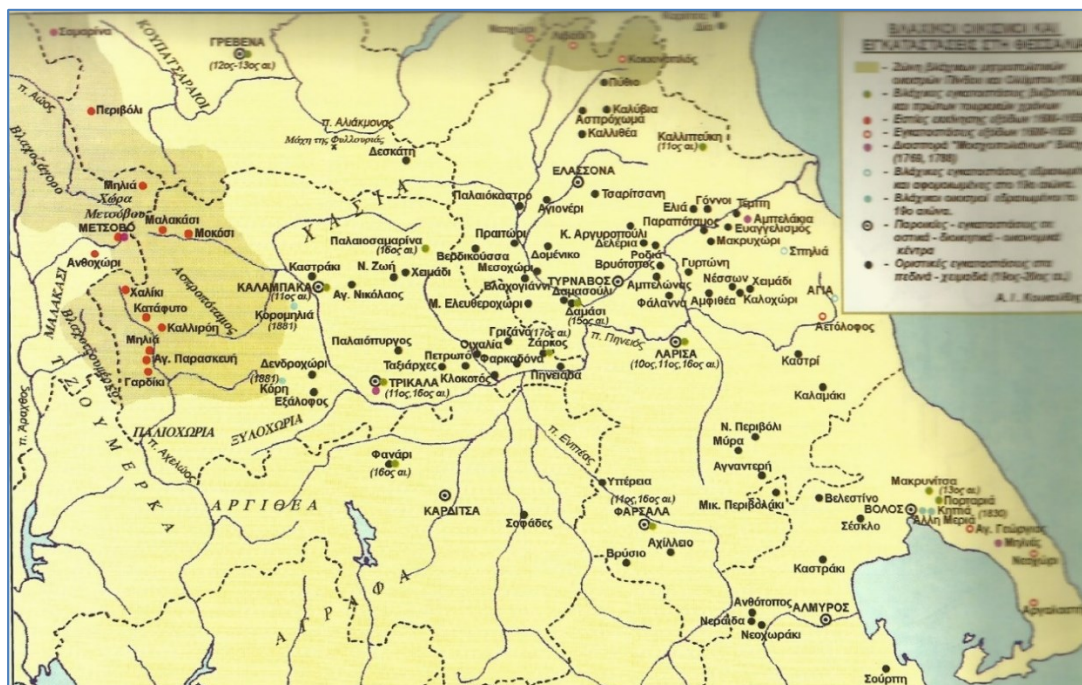
Εικ. 4: Οι βλάχικες μητροπολιτικές εγκαταστάσεις του ευρύτερου ελληνικού χώρου στα 1769 (Κουκούδης, *Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων*, σελ. 57)

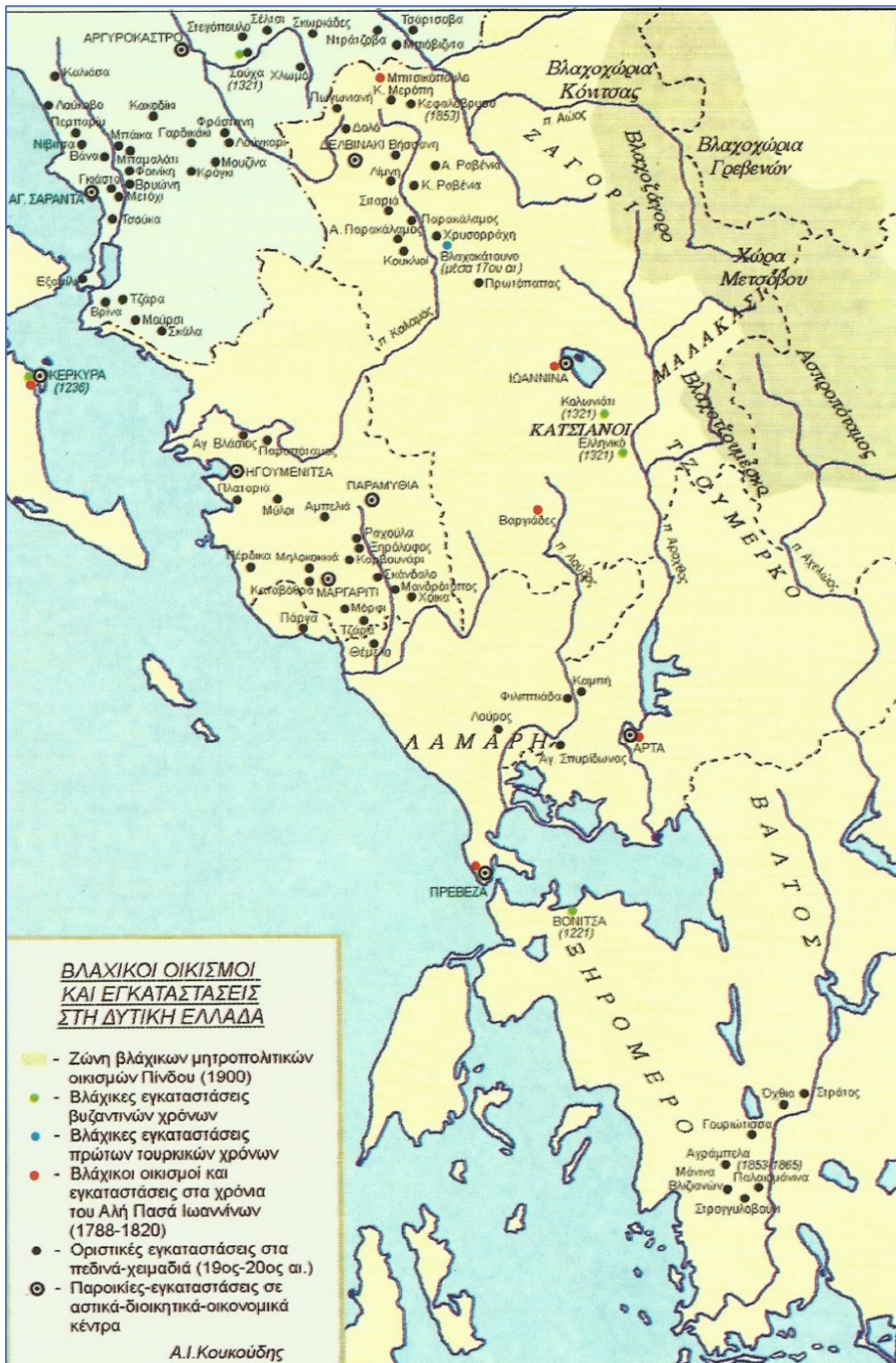
Εικ. 5: Οι βλάχικοι οικισμοί της Πίνδου στα 1900
 (Κουκούδης, *Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων*, σελ. 59)

Εικ. 6: Οικισμοί Κουπατσαραιών Γρεβενών το 1912
(Κουκούδης, *Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων*, σελ. 60)

Εικ. 7: Βλάχικοι οικισμοί και εγκαταστάσεις στη Θεσσαλία
(Κουκούδης, *Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων*, σελ. 63)

Εικ. 8: Βλάχικοι οικισμοί και εγκαταστάσεις στη Δυτική Ήπειρο και Αιτωλοακαρνανία (Κουκούδης, *Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων*, σελ. 65)

Εικ. 9: Βλάχικοι οικισμοί και εγκαταστάσεις στην Κεντρική και Νότια Αλβανία το 1900 (Κουκούδης, *Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων*, σελ. 67)

Εικ. 10: Βλάχικοι οικισμοί της Ρούμελης
(Κουκούδης, *Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων*, σελ. 69)

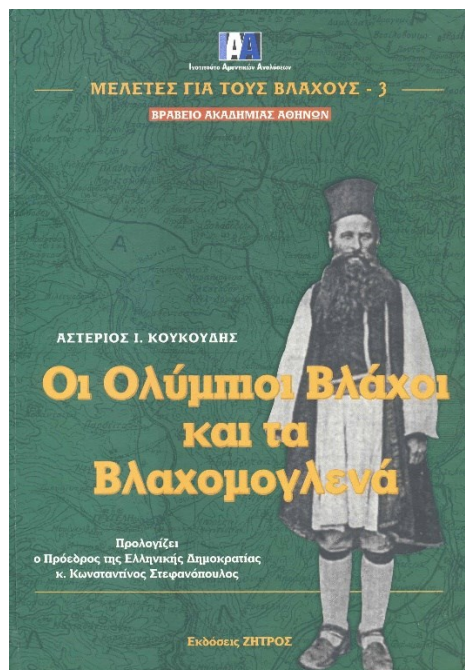
Εικ. 11: Διασπορά των Βλάχων της Μοσχόπολης
(Κουκούδης, *Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων*, σελ. 71)

Εικ. 12: Διασπορά των Βλάχων της Γράμμοστας (Κουκούδης, *Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων*, σελ. 73)

Εικ. 13: Βλάχικοι οικισμοί στη βορειοανατολική Ήπειρο και βορειοδυτική Μακεδονία το 1900 (Κουκούδης, *Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων*, σελ. 75)

Εικ. 14: Το βιβλίο *Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και τα Βλαχομογλενά*

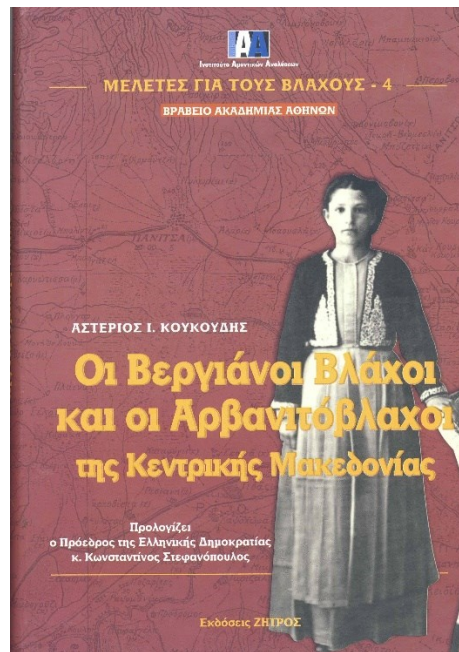
Εικ. 15: Οι βλάχικοι οικισμοί και εγκαταστάσεις στον Όλυμπο, την Πιερία και την επαρχία Ελασσόνας (Κουκούδης, *Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και τα Βλαχομογλενά*, σελ. 55)

Εικ. 16: Οι βλάχικο οικισμοί και εγκαταστάσεις στα Μογλενά (Κουκούδης, *Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και τα Βλαχομογλενά*, σελ. 57)

Εικ. 17: Η διασπορά των Βλάχων από τα Μεγάλα Λιβάδια (Κουκούδης, *Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και τα Βλαχομογλενά*, σελ. 59)

Εικ. 18: Το βιβλίο *Οι Βεργιάνοι Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας*

Εικ. 19: Οι οικισμοί του Βερμίου το 1822 (Κουκούδης, *Οι Βεργιάνοι Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας*, σελ. 55)

Εικ. 20: Οι Βεργιάνοι Βλάχοι το 1900-1912 (Κουκούδης, *Οι Βεργιάνοι Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας*, σελ. 57)

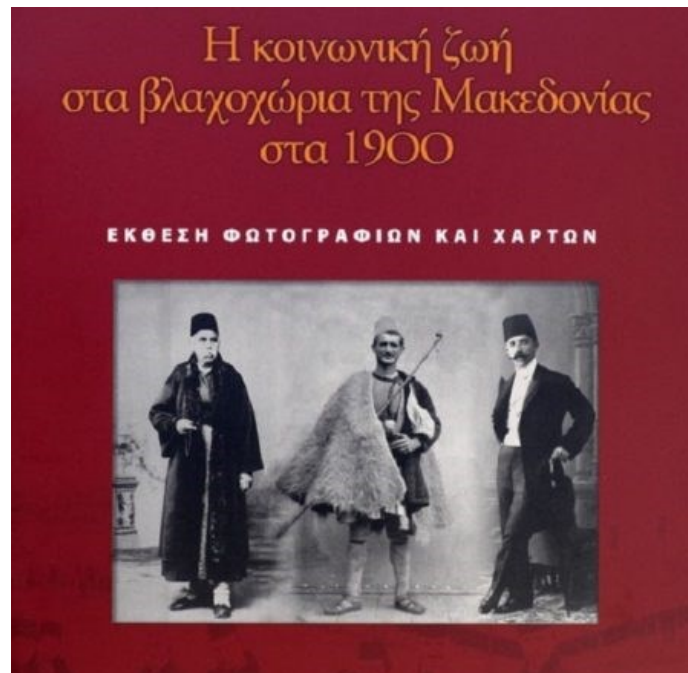
Εικ. 21: Οι βλάχικες εγκαταστάσεις της περιοχής Γιαννιτσών το 1996 (Κουκούδης, *Οι Βεργιάνοι Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας*, σελ. 61)

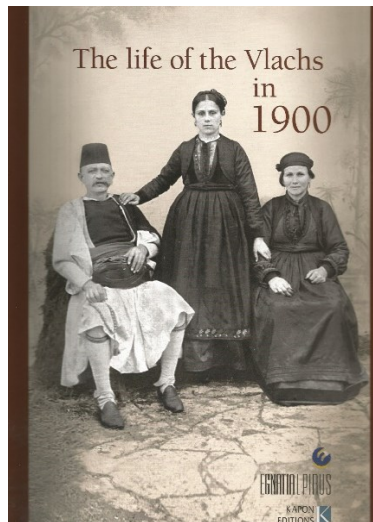
Εικ. 22: Οι εγκαταστάσεις των Αρβανιτοβλάχων της Κεντρικής Μακεδονίας το 1900-1912 (Κουκούδης, *Οι Βεργιάνοι Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας*, σελ. 59)

Εικ. 23: Το βιβλίο *Η Θεσσαλονίκη και οι Βλάχοι*

Εικ. 24: Το βιβλίο *Η Κοινωνική Ζωή στα Βλαχοχώρια της Μακεδονίας στα 1900*

Εικ. 25: Το βιβλίο *The life of the Vlachs in 1900*

Εικ. 26: Βλάχικοι οικισμοί και εγκαταστάσεις στην Ανατολική Μακεδονία στα 1900-1912 (Κουκούδης, *The Life of the Vlachs in 1900*)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Γούναρης, Βασίλης Κ. - Κουκούδης, Αστέριος Ι., «Από την Πίνδο ως τη Ροδόπη: Αναζητώντας τις εγκαταστάσεις και την ταυτότητα των Βλάχων», *Ιστωρ* 10 (1997), σ. 91-137.
2. Δημητριάδης, Ευάγγελος Π., «Μια πρώτη εκτίμηση της μεταπολεμικής Ιστορικής Γεωγραφίας στην Ελλάδα με πλαίσιο την αγγλοαμερικανική εξέλιξη του κλάδου», *Ανθρωπολογικά* 8 (1985), σ. 5-19.
3. Δασούλας, Φάνης, *Ο αγροτικός κόσμος των Βλάχων της Πίνδου «Χώρα Μετζόβου»* (18ος-19ος αι.), Αντ. Σταμούλης, Θεσσαλονίκη 2019.
4. Έξαρχος, Γιώργης, *Οι Ελληνόβλαχοι (Αρμάνοι)*, τόμος Α', *Συζητήσεις με τους Α. Γ. Λαζάρου, - Α. Μπουσμπούκη - Κ. Χατζόπουλο - Π. Καμηλάκη - Γ. Πλατάρη - Γ. Παπαδάκη - Κ. Βίρβο - Τ. Μουσαφίρη - Χ. Παπαγιάννη - Σ. Ν. Λιάκο*, Καστανιώτης, Αθήνα 2001.
5. Έξαρχος, Γιώργης, *Οι Ελληνόβλαχοι (Αρμάνοι)*, τόμος Β', *Πηγές της Ιστορίας και της Ζωής των Αρμάνων - Βλάχων*, Καστανιώτης, Αθήνα 2001.
6. Καραμανές, Ευάγγελος, *Οργάνωση του χώρου, τεχνικές και τοπική ταυτότητα στα Κοπατσαροχώρια των Γρεβενών*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, Ακαδημία Αθηνών, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 2011.
7. Κουκούδης, Αστέριος Ι., *Η Θεσσαλονίκη και οι Βλάχοι, Μελέτες για τους Βλάχους 1*, Εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2000.
8. Κουκούδης, Αστέριος Ι., *Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων, Μελέτες για τους Βλάχους 2*, Εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2000.
9. Κουκούδης, Αστέριος Ι., *Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και τα Βλαχομογλενά, Μελέτες για τους Βλάχους 3*, Εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2001.
10. Κουκούδης, Αστέριος Ι., *Οι Βεργιάνοι Βλάχοι και οι Αρβανιτόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας, Μελέτες για τους Βλάχους 4*, Εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2001.
11. Κουκούδης, Αστέριος Ι., *Η κοινωνική ζωή στα βλαχοχώρια της Μακεδονίας 1900*, Έκθεση Φωτογραφιών, Ίδρυμα Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα, Θεσσαλονίκη 2006.
12. Κουκούδης, Αστέριος Ι., *Από τη ζωή των Βλάχων στα 1900*, Ίδρυμα Εγνατία Ηπείρου - Εκδόσεις Καπόν, Αθήνα 2008 [και μετάφραση στα αγγλικά: Koukoudis, Asterios I., *The Life of the Vlachs in 1900*, translation Judith Pink - Megas, Egnatia Epirus Foundation - Kapon Editions, Athens 2008].
13. Κουκούδης, Αστέριος Ι., «Η μεσαιωνική Μεγάλη Βλαχία και η βυζαντινή κοινοπολιτεία», *Ιστωρ* 15 (2009), σ. 49-63.
14. Κουκούδης, Αστέριος Ι., *Τα Μεγάλα Λιβάδια του Πάϊκου*, Σύλλογος Μεγαλολιβαδιωτών Πάϊκου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2000.
15. Κουκούδης, Αστέριος - Βαμβακίδου, Ιφιγένεια, «Χαρτογραφώντας τη βλάχικη διασπορά στα Βαλκάνια», στο Ε. Γαβρά - Κ. Γκιουφή - Γ. Τσότσος (επιμ.), *Διεθνές Συμπόσιο: Πολιτισμός και Χώρος στα Βαλκάνια* (Θεσσαλονίκη 21-22/11/2014), Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 2015, σ. 89-107.
16. Λαγόπουλος, Αλέξανδρος - Φαίδων, «Ιστορικές γεωγραφίες: Υλικές διαδικασίες και δυναμική της σημείωσης», στο Δ. Δρακούλης - Γ. Τσότσος (επιμ.), *Ιστορική Γεωγραφία της Ελλάδος και της Ανατολικής Μεσογείου*, Αντ. Σταμούλης, Θεσσαλονίκη 2012, σ. 3-24.
17. Λαζάρου, Αχιλλέας, *Βαλκάνια και Βλάχοι*, Φιλολογικός Σύλλογος Παρνασσός, Αθήνα 1993.
18. Ντάσιου, Κωνσταντίνα, *Εφαρμογή γεωγραφικών συστημάτων πληροφοριών για την καταγραφή και μελέτη ιστορικών συγκοινωνιακών δικτύων: η περίπτωση της Νοτιοδυτικής Μακεδονίας*, Διδακτορική διατριβή, Τμ. Πολιτικών Μηχανικών Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη 2014.

19. Ντάσιου, Κωνσταντίνα - Τσότσος, Γεώργιος, «Οι ιστορικές διαδρομές των εποχιακών μετακινήσεων των κοπαδιών της νοτιοδυτικής Μακεδονίας: Η περίπτωση της Βλάστης και των Ναμάτων», στο *Λιβάδια - Κτηνοτροφία - Έρευνα και Ανάπτυξη, Πρακτικά 3ου Πανελληνίου Λιβαδοπονικού Συνεδρίου* (Θεσσαλονίκη 1-3/10/2014), Ελληνική Λιβαδοπονική Εταιρεία, Θεσσαλονίκη 2014, σ. 35-40.
20. Παπαζήσης, Δ., *Βλάχοι, Κουτσόβλαχοι*, Αθήνα 1976.
21. Τσότσος, Γεώργιος, *Ιστορική Γεωγραφία της Δυτικής Μακεδονίας: Το οικιστικό δίκτυο 14ος-17ος αιώνας*, Αντ. Σταμούλης, Θεσσαλονίκη 2011.
22. Τσότσος, Γεώργιος, «Οι μετοικεσίες Βλαχοφώνων από τη Βόρειο Ήπειρο στη Δυτική Μακεδονία», *Δυτικομακεδονικά Γράμματα Ζ'* (1996), σ. 326-338.
23. Χρήστου, Κωνσταντίνος, «Οι Αρωμούνοι στο Βυζάντιο έως τον 11ο αιώνα», *Ηπειρωτικό Ημερολόγιο* 13 (1991), σ. 9-22.
24. Braudel, Fernand, *Η Μεσόγειος και ο Μεσογειακός Κόσμος την Εποχή του Φιλίππου Β' της Ισπανίας*, τ. Α', *Ο Ρόλος του Περίγυρου*, μετάφρ. Κλ. Μπισσotάκη, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1993.
25. Cuvjic, Jovan, *Remarks on the Ethnography of the Macedonian Slavs*, London 1906.
26. Cuvjic, Jovan, *La péninsule balkanique: Géographie humaine*, Paris 1918.
27. Cuvjic, Jovan, *Questions Balkaniques*, Paris - Neuchatel, 1916.
28. Garner, Barry J., «Models of urban geography and settlement location», στο R. Chorley – P. Haggett (επιμ.), *Models in Geography*, Methuen, London 1967, σ. 303-360.
29. Johnston, Robert J. - Gregory, Derek - Haggett, Peter - Smith, David - Stoddart, David Ross, *The Dictionary of Human Geography*, Basil Blackwell, Oxford 1981.

Το Προεδρείο και μέλη της Οργανωτικής Επιτροπής

6^η εισήγηση:

**ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΑ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ 1821:
ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΤΗΣ ΣΤ΄ ΤΑΞΗΣ
ΤΗΣ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ**
Μεταπτυχιακή έρευνα (2014) του Αστέρη Κουκούδη υπό την εποπτεία μου

Της Ιφιγένειας Βαμβακίδου

Καθηγήτριας του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας

Η μνήμη,
κύριο όνομα των θλίψεων,
ενικού αριθμού,
μόνον ενικού αριθμού
καί άκλιτη.

Η μνήμη, η μνήμη, η μνήμη.....

Κική Δημουλά - Το λίγο του κόσμου (1971)

Προλογικά από τον Αστέρη Κουκούδη

Πριν από μερικά χρόνια, υπηρετούσα στο 57ο Δημοτικό Σχολείο, στο ιστορικό κέντρο της Θεσσαλονίκης. Εκεί είχα την τύχη να «ανακαλύψω», σε ένα μεταλλικό μπαούλο, έναν πραγματικό θησαυρό για έναν δάσκαλο, που τυχαίνει να λατρεύει και την ιστορική έρευνα. Ήταν τα «Αρχεία της Αστικής Σχολής Βαρδαρίου», του δεύτερου πρωτοβάθμιου σχολείου της Ελληνορθόδοξης Κοινότητας Θεσσαλονίκης ή ό,τι είχε σωθεί από αυτό από το 1897 και μετά. Εκεί γοητεύτηκα από την ιδέα να εξερευνήσω το πώς το σχολείο, τα αρχεία του σε αυτή την περίπτωση, μπορούν να μιλήσουν για την ιστορία των μαθητών του, για τις ζωές, τις περιπέτειες και τις πολλαπλές ταυτότητές τους. Δύσκολο να κρύψω το ενδιαφέρον μου για τις ταυτότητες, μιας και το ερευνητικό μου έργο για τους Βλάχους μάλλον την προδίδει (www.vlachs.gr). Έτσι, η σύνθεση ως προς την προέλευση των μαθητών ενός σχολείου, από τα 1897 μέχρι το 1922, στην πόλη της Θεσσαλονίκης έδωσε μια ιδέα στο ποιοι ήταν οι Οθωμανοί ελληνορθόδοξοι υπήκοοι και αργότερα Έλληνες πολίτες, ποια η καταγωγή τους, η ρίζα τους και ποιες ήταν οι γλωσσικές, πολιτισμικές, κοινωνικές, μορφωτικές κι άλλες ταυτότητες και ετερότητες των Ελλήνων κατοίκων της. Ένα σχολείο μπόρεσε να μας μιλήσει για την ιστορία των μαθητών μιας τοπικής κοινωνίας (Κουκούδης, 2007). Το 2014, βρέθηκα να εργάζομαι στο 23ο Δημοτικό Σχολείο της Καλαμαριάς και μετείχα στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών, Πολιτισμικές Σπουδές Σημειωτικές Δομές και Πρακτικές της Παιδαγωγικής Σχολής – Τμήμα Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας. Τότε μου δόθηκε η ευκαιρία να δω από μια διαφορετική οπτική γωνία τις ιστορικές ταυτότητες. Παράλληλα, είχα να διδάξω το μάθημα της Ιστορίας στην ΣΤ΄ τάξη της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Είχα να μιλήσω στα παιδιά για μια περίοδο κατά την οποία δομήθηκε και διαμορφώθηκε η αίσθηση του σύγχρονου Έλληνα. Αναμφίβολα το μάθημα της Ιστορίας, το σχολικό εγχειρίδιο και το διδακτικό περιβάλλον δομούν για τα παιδιά συνθήκες σύνθεσης αντιπροσωπευτικών εικόνων στο μυαλό τους. Έρχονται σε γνωριμία με την απόλυτα καταλυτική περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης, όταν οι Έλληνες έθεσαν τα θεμέλια του πρώτου, σύγχρονου ελληνικού κράτους. Έτσι, με την τριπλή πια ειδικότητα του δάσκαλου, του ιστορικού ερευνητή και του μεταπτυχιακού ερευνητή στον οπτικό γραμματισμό, αναρωτήθηκα αν τα παιδιά μπορούν να συνθέσουν και να αναπαράξουν ένα μέρος της Ιστορίας. Αν τα παιδιά, έστω και το μικρό δείγμα της ΣΤ΄ τάξης που διδάσκα, μπορούν να ανα-συνθέσουν και να μας μεταφέρουν την εικόνα του ανθρώπου, που από ραγιάς μιας ανατολίτικης πολυεθνικής αυτοκρατορίας μεταλλάχθηκε σε πολίτη ενός σύγχρονου ευρωπαϊκού έθνους/κράτους. Ποιος είναι άραγε για τα παιδιά ο Έλληνας, ποια είναι η εικόνα του, που έζησε και έδρασε στα χρόνια του 1821; Η ιδέα για μια μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία γεννήθηκε.

Επιστημολογικά

Τα τελευταία 30 χρόνια, με την επικράτηση του αγγλοσαξονικού μοντέλου της Νέας Ιστορίας, η έμφαση στη διδακτική του αντικειμένου έχει μετατοπιστεί από το περιεχόμενο προς τη διαδικασία της Ιστορικής Γνώσης. Με την επιρροή του μεταμοντερνισμού και της γλωσσολογικής στροφής στην Ιστορία, όσον αφορά στην ακαδημαϊκή ιστοριογραφία, η έμφαση δόθηκε στις αφηγηματικές πρακτικές του Ιστορικού λόγου και στην αποδόμηση της προσπάθειας των ιστορικών να εκθέσουν το ιστορικό τους αφήγημα. Ο ορισμός της Νέας Ιστορίας σύμφωνα με τον Burke αποδέχεται τις ιδέες της διάκρισης του ιστορικού γεγονότος και της ιστορικής ερμηνείας, της συσσωρευτικότητας και της ποιοτικής μεταλλαγής των αποθησαυριζόμενων ιστορικών γνώσεων και, τέλος, της σχετικότητας, αλλά όχι της ισοτιμίας των ιστορικών ερμηνειών. Μπορούμε να συζητήσουμε και να επιχειρηματολογήσουμε για την τάση της διδακτικής της Ιστορίας, όπως εκφράστηκε, κυρίως από την αγγλική ιστοριογραφική παράδοση των τελευταίων 30 χρόνων μέσα από το έργο του Rogers και τη Νέα Ιστορία (στο Burke, 1991, στο Ρεπούση, 2004: 251-257 και 301-328, Ρεπούση, 2000: 301-328, Κόκκινος, 2002: 133-148, Κόκκινος, 1998: 313-335, Σκούρος, 1991, Βεντούρα – Κουλούρη, 1994: 118-147, Κόκκινος, 2003: 179). Το θεωρητικό μοντέλο της παρούσας έρευνας αφορά τους μετασχηματισμούς της σχολικής ιστορίας μέσα από τα εγχειρίδια και τον ρόλο του εμψυχωτή δασκάλου-ερευνητή, ο οποίος με πρόσθετο διδακτικό υλικό προσλαμβάνει και καθοδηγεί τους μαθητές στις πηγές και στις διάφορες πλευρές της ιστορικής πραγματικότητας. Στο πεδίο της εθνικής ιστορίας για το 1821, η πατρίδα δεν προσδιορίζεται μονοδιάστατα και γεωγραφικά, αλλά διευρύνεται προς τις περιοχές της ελληνικής επικράτειας και της οθωμανικής κυριαρχίας, σε όσους στεριανούς και ναυτικούς, άντρες γυναίκες και κληρικούς, έμπορους, αστούς επαναστάτησαν και έδρασαν προεπαναστατικά και επαναστατικά. Ιδιαίτερο ερευνητικό και διδακτικό ενδιαφέρον έχει η συζήτηση των ιστορικών, αλλά και των παιδαγωγών για τον ρόλο των αγωνιστών το 1821, όσον αφορά τη συμμετοχή συγκεκριμένων τάξεων, επαγγελματιών, γεωγραφικών περιοχών (Σβορώνος, 1982, Κρεμμυδάς, 2016), θεματική που αναδεικνύεται επίσης στο σχολικό εγχειρίδιο, αλλά και στον ιστορικό συλλογισμό και στο ιστορικό ιχνογράφημα των μαθητών, όπως προκύπτουν από την έρευνα και τη διδασκαλία του εμψυχωτή Αστέρη Κουκούδη.

Το ερευνητικό ερώτημα: πως προσλαμβάνεται το 1821, ως ένα εθνικό ζήτημα με ευρωπαϊκές προεκτάσεις ή ένα ευρωπαϊκό γεγονός με εθνικές συνιστώσες (<http://fractalart.gr/1821-history/>). Η ελληνική επανάσταση του 1821, αποτελεί μια περίπτωση επανατοποθέτησης προβληματισμών, επανερμηνείας και επανεξέτασης γεγονότων και πηγών, επαναξιολόγησης των εθνικών και προσωπικών αξιών. Τι ήταν, όμως, το 1821; Σίγουρα δεν ήταν η πρώτη προσπάθεια εξέγερσης ή επανάστασης στο γεωγραφικό χώρο... που κατέλαβε το νεότερο ελληνικό κράτος, και γενικότερα στη βαλκανική χερσόνησο, δεν αποτέλεσε προσωπική υπόθεση κάποιων επιφανών, φωτισμένων ή εμπνευσμένων προσωπικοτήτων και ηγετών, δεν ήταν μόνο απελευθερωτικό κίνημα, δεν ήταν μόνο φιλελεύθερη ή εθνικιστική στάση, όπως προέκυψε από τα απόνερα των μεγάλων διεθνών επαναστάσεων που προηγήθηκαν και γονιμοποίησαν την ελληνική περίπτωση, δεν ήταν υπόθεση μόνο των στρατιωτικών, ή μόνο των πολιτικών, δεν αφορούσε μόνο τους επαναστατημένους Ρωμιούς, δεν απασχόλησε μόνο τους Οθωμανούς κυρίαρχους.

Παρά την ύπαρξη διαφορετικών προσεγγίσεων, σε διεθνές επίπεδο, κυριαρχεί η αντίληψη ότι η ιστορική εκπαίδευση δεν μπορεί να είναι στραμμένη μόνο προς το παρελθόν, αλλά προσβλέπει παράλληλα, προς το παρόν και το μέλλον. Επίσης, καθίσταται όλο και περισσότερο προφανής, η παραδοχή ότι οι ιστορικοί, κοινωνικοί, παιδαγωγικοί και εκπαιδευτικοί όροι, με τους οποίους πραγματοποιούνται οι σκοποί του μαθήματος, δεν μπορούν να καθορίζονται με βάση παραδοσιακά ή σύγχρονα ιδεολογήματα, αλλά με βάση τα πορίσματα της επιστημονικής έρευνας και τον επιστημονικό και κοινωνικό διάλογο. Με βάση αυτό τον προβληματισμό, η μελέτη αυτή αποσκοπεί να συμβάλει στην προώθηση του επιστημονικού και κοινωνικού διαλόγου, που επιδιώκει την ποιοτική αναβάθμιση των όρων με τους οποίους διδάσκεται η Ιστορία στο σχολείο.

Έρευνα και μέθοδοι

Η έρευνα δράσης υλοποιήθηκε τον Ιούνιο του 2014 και πραγματοποιήθηκε κατόπιν χορήγησης προβλεπόμενης άδειας του Υπουργείου Θρησκευμάτων και ιδιαίτερα της Διεύθυνσης Σπουδών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, Τμήμα Α' Εφαρμογής Προγραμμάτων και με Αριθμό Πρωτοκόλλου: Φ15/342/81069/Γ1. Γιά τη συμμετοχή των μαθητών/μαθητριών στην έρευνα ζητήθηκε και εξασφαλίστηκε η προβλεπόμενη από το Υπουργείο Παιδείας έγγραφη συναίνεση των γονέων/κηδεμόνων τους. Γιά την εξασφάλιση της συναίνεσης αποστάλθηκε στους γονείς σχετική Ενημερωτική Επιστολή και ζητήθηκε από αυτούς η υπογραφή έντυπου Γονικής Συναίνεσης που συντάχθηκε ειδικά και αποστάλθηκε μαζί με την Ενημερωτική Επιστολή. Το ερωτηματολόγιο δομήθηκε σε 12 ερωτήματα. Τα έντεκα πρώτα ερωτήματα, απαντήθηκαν γραπτά και το δωδέκατο σε ιχνογράφημα. Τα κριτήρια επιλογής του δείγματος είναι τυχαία, καθώς ο ερευνητής ήταν ο δάσκαλος στην εν λόγω τάξη. Επιπλέον, επισημαίνεται πως η συμμετοχή των μαθητών στην έρευνα, η απάντηση των ερωτηματολογίων και η παραγωγή των ιχνογραφημάτων πραγματοποιήθηκαν με σεβασμό στην ανωνυμία και τα προσωπικά στοιχεία των μαθητών, με τη χρήση κωδικογράφησης και μόνο κατόπιν ενυπόγραφης συναίνεσης συμμετοχής εκ μέρους των γονέων/κηδεμόνων των μαθητών, όπως προβλέπεται σε τέτοιες περιπτώσεις.

Η παρούσα μελέτη αναλύει τα κείμενα ως φορείς αξιών με τη σημειωτική και ερμηνευτική μεθοδολογία. Με την ολοκλήρωση κάθε ανάλυσης προέκυψαν ορισμένα ποσοτικά, ποιοτικά και συγκριτικά δεδομένα. Η ποσοτική επεξεργασία των δεδομένων περιλαμβάνει το σύνολο και τη συχνότητα των αναφορών κάθε κώδικα, ενώ η ποιοτική επεξεργασία των δεδομένων αφορά τον τρόπο με τον οποίο δομούνται και συνδέονται μεταξύ του οι κώδικες, καθώς και το συσχετισμό ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων. Λέξεις κλειδιά της έρευνας είναι: Σημειωτική ανάλυση, Ιστορία, Ελληνική Επανάσταση, 1821, εικόνα του Έλληνα. Η έρευνα είναι προσανατολισμένη στην κειμενική ανάλυση (κειμένου και εικόνας) και εφαρμόζει τη σημειωτική ανάλυση. Το μοντέλο αυτό έχει εφαρμοστεί (Λαγόπουλος, 2004, Lagoroulios & Boklund-Lagorouliou 1992, Χριστοδούλου 2003, 2007, 2013) σε θέματα σημειωτικής ανάλυσης κειμένου και εικόνας σε σχολικά εγχειρίδια. Η υπόθεση της εργασίας αφορά τις σημασιολογικές φορτίσεις και τους κώδικες του όρου Έλληνας του 1821, όπως διδάσκονται και όπως προσλαμβάνονται σε γλωσσικό και οπτικό πεδίο (mental maps). Η έρευνα εστιάζεται στο φανερό, αλλά και στο λανθάνον νόημα, που μεταφέρει ο γραπτός λόγος των μαθητών/τριών.

Το διδακτικό περιβάλλον

Το 23ο Δημοτικό Σχολείο Καλαμαριάς είναι από αυτά που διαθέτουν ηλεκτρονικό εξοπλισμό, υπολογιστές και προβολείς, γεγονός που προσφέρει ένα ισχυρό εργαλείο στον εκπαιδευτικό ώστε να αξιοποιήσει τις δυνατότητες των Νέων Τεχνολογιών στη σύγχρονη διδασκαλία. Η προβολή τόσο των σχολικών εγχειριδίων όσο και δευτερογενών πηγών διαθέσιμων στο διαδίκτυο φαίνεται ότι γοητεύει και καθηλώνει τους μαθητές, καθιστά το μάθημα πολυποίκιλο, διαδραστικό και πιο ευχάριστο. Από την πληθώρα του εκπαιδευτικού υλικού, που είναι πλέον διαθέσιμο για το μάθημα της Ιστορίας της ΣΤ' τάξης, ο Αστέρης Κουκούδης, ερευνητής και δάσκαλος, επέλεξε και έδωσε βαρύτητα στα καταξιωμένα ηλεκτρονικά εκπαιδευτικά δημιουργήματα του Γιάννη Σουδία, 8ο Δημοτικό Σχολείο Νάουσας, και του Γρηγόρη Ζερβού, 31ο Δημοτικό Σχολείο Περιστερίου (<http://anoixtosxoleio.weebly.com/epsilon972tauetataualpha-gamma900-alpha900-mu941rhoomicronsigmaf.html#.V10eC6LtZo0>) 2016, (<http://anoixtosxoleio.weebly.com/epsilon972tauetataualpha-gamma900-beta900mu941rhoomicronsigmaf.html#.V10grqLtZo0>) 2016.

Οι Γιάννης Σουδίας και Γρηγόρης Ζερβός, ενεργοί δάσκαλοι και οι δύο, με γνώσεις και ικανότητες, που μόνο η διδασκαλική εμπειρία μέσα στην τάξη μπορεί να προσφέρει, έκαναν το μάθημα μια μοναδική εμπειρία τόσο για τα παιδιά όσο και για την ερευνητή δάσκαλο. Με βασικούς οδηγούς το σχολικό εγχειρίδιο και το Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών παρήγαγαν αναλυτικά και εμπλουτισμένα βιντεομαθήματα και παρουσιάσεις σε μορφή power point για όλα τα κεφάλαια του Βιβλίου Μαθητή. Το επιπρόσθετο εικονικό υλικό βοήθησε παραστατικά τους μαθητές ώστε να σχηματίσουν καλύτερη απεικονιστική αίσθηση του κόσμου της περιόδου

του 1821. Επιπλέον, έδωσε την ευκαιρία στον ερευνητή, δάσκαλο για περισσότερες συζητήσεις μέσα στην τάξη, ιδιαίτερα όσον αφορά στην φυσική εμφάνιση των προσώπων, πρωταγωνιστών και μη, των γεγονότων και της εποχής. Ενισχυτικά της διδασκαλίας ήταν και οι αφιερωμένες σε κάθε κεφάλαιο Χρονογραμμές, τα Σχεδιαγράμματα Μαθημάτων, οι ηλεκτρονικές ασκήσεις πολλαπλών απαντήσεων για την εμπέδωση του κεφαλαίου, όπως και τα quiz για τα επαναληπτικά μαθήματα. Για την εξέταση του μαθήματος της ιστορίας υπό την μορφή επαναληπτικών test, ο ερευνητής δάσκαλος συνέθεσε Φύλλα Εξέτασης με ερωτήματα πολλαπλών απαντήσεων. Επιπρόσθετα και με διάθεση μουσειακής προσέγγισης της Ιστορίας της ΣΤ΄ τάξης προγραμματίστηκε και πραγματοποιήθηκε εκπαιδευτική επίσκεψη στο Πολεμικό Μουσείο Θεσσαλονίκης κατά το τρίτο τρίμηνο του σχολικού έτους. Οι μαθητές είχαν την ευκαιρία να δουν συγκεντρωμένα αντίγραφα των τριάντα εννέα (39) έργων του Βαυαρού ζωγράφου Peter von Hess (Βαμβακίδου, Κυρίδης, 2008) αφιερωμένα στα γεγονότα της περιόδου του 1821. Η ξενάγηση στα εκθέματα του μουσείου και ιδιαίτερα αυτά της περιόδου, που μελετά η Ενότητα Γ΄ στάθηκαν αφορμή για συζητήσεις και εμπέδωση της διδασκαλίας.

Μοναδική ευκαιρία προσέγγισης του μαθήματος της Ιστορίας ήταν επίσης η επίσκεψη στην τάξη του καθηγητή Ιάκωβου Μιχαηλίδη, ενός από τους συγγραφείς του Διδακτικού Πακέτου. Η επίσκεψη οργανώθηκε από τον ερευνητή δάσκαλο σε συνεργασία με τον Σύλλογο Γονέων του 23ου Δημοτικού Σχολείου Καλαμαριάς υπό την μορφή Εκπαιδευτικής – Πολιτιστικής Εκδήλωσης με τον τίτλο «Μαθαίνοντας πώς γράφεται και πώς διδάσκεται η Ιστορία». Πραγματοποιήθηκε την Τρίτη, 8 Απριλίου 2014, στην οικεία για τα παιδιά αίθουσα διδασκαλίας της ΣΤ2 και σε εξωδιδακτική, απογευματινή ώρα κατόπιν αδειάς της υπεύθυνης εκπαιδευτικής αρχής του Δήμου Καλαμαριάς. Στην εκδήλωση/μάθημα συμμετείχε οικειοθελώς ο σύλλογος γονέων και μέλη του Συλλόγου Διδασκόντων του Σχολείου. Μετά το εγχείρημα μίας πρότυπης διδασκαλίας, τα παιδιά είχαν την ευκαιρία να γνωρίσουν τον συγγραφέα και να θέσουν μία σειρά ερωτήσεων, που είχαν προετοιμάσει τα ίδια για την περίπτωση. Οι απαντήσεις του συγγραφέα καταγράφηκαν από τα παιδιά και συζητήθηκαν διεξοδικότερα στα μαθήματα Ιστορίας που ακολούθησαν. Η εμπειρία της γνωριμίας και της συνέντευξης με τον συγγραφέα ενίσχυσαν μία συλλογικότερη κατανόηση του μαθήματος της Ιστορίας.

Οι μαθητές της ΣΤ΄ τάξης, τμήμα 2ο, του 23ου Δημοτικού Σχολείου Καλαμαριάς (2014), που συμμετείχαν στην έρευνα ήταν συνολικά είκοσι τρεις (23), ηλικίας έντεκα (11) ετών. Από αυτούς τα δώδεκα (12) ήταν αγόρια και τα έντεκα (11) κορίτσια. Για την εξασφάλιση του απόρρητου και της ανωνυμίας των συμμετεχόντων καταγράφηκαν και καταχωρήθηκαν μόνο με τα αρχικό του ονοματεπώνυμους τους. Το σύνολο των μαθητών είναι ελληνόφωνοι/ες και κατά δήλωση χριστιανοί ορθόδοξοι. Όσον αφορά στην προέλευση/καταγωγή τους, οι 22 καταγράφονται ως γηγενείς εκτός από μία μαθήτρια αλβανικής καταγωγής.

Η έρευνα

Η έρευνα δομήθηκε σε δύο άξονες. Ο πρώτος άξονας τον οποίο παρουσιάζουμε στην ανακοίνωση αυτή, αφορά σε ένα ερωτηματολόγιο, το οποίο καλούνται οι μαθητές να απαντήσουν γραπτά. Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από 12 ερωτήσεις. Οι ερωτήσεις έχουν ως στόχο τη διερεύνηση των ορίων της ελληνικότητας αναφορικά με πρόσωπα, τα οποία είτε αφορούν τον Έλληνα διαχρονικά (ερ. 1-9) είτε άτομα που βοήθησαν την επανάσταση (ερ. 10) είτε άτομα για τα οποία τρέφουν θαυμασμό (ερ. 11). Ειδικότερα, οι χρονικές περίοδοι για τις οποίες καλούνται να απαντήσουν οι μαθητές ως προς το διαχρονικό προφίλ της εικόνας του Έλληνα είναι: το 1821 (ερ.1-7), παλαιότερες εποχές, όπως αρχαιότητα και βυζαντινοί χρόνοι (ερ.8), το παρόν, (ερ.9). Έτσι, οι ερωτήσεις (1, 2, 3, 4) αφορούν τη διερεύνηση της «ελληνικότητας» του Έλληνα κατά την περίοδο του '21. Οι ερωτήσεις (5, 6, 7) αφορούν τη διερεύνηση της καταγραφής του «άλλου» είτε αυτός είναι ευρωπαίος, είτε ανατολίτης κατά την περίοδο του '21. Η ερώτηση (10) αφορά τη διερεύνηση του συνεργάτη/του Έλληνα κατά την επανάσταση. Η ερώτηση (11) αφορά τη διερεύνηση του προσώπου που θαυμάζουν οι μαθητές.

Οι ερωτήσεις, όπως προέκυψαν από τη διδασκαλία και τη βιβλιογραφία είναι οι εξής:

- Επιλέξτε μία εικόνα αντιπροσωπευτική του Έλληνα στα χρόνια του 1821: αφορά την επιλογή του μαθητή μιας αντιπροσωπευτικής εικόνας του Έλληνα στα χρόνια του 1821 και την αιτιολόγηση της επιλογής με βάση στοιχεία της εικόνας. Ο στόχος αυτής της ερώτησης είναι ο εντοπισμός της αντιπροσωπευτικότητας, με σημειωτικούς όρους.
- Επιλέξτε μία εικόνα που δεν ταιριάζει με τον Έλληνα στα χρόνια του 1821: αφορά τον εντοπισμό της απόκλισης από τον ορισμό του Έλληνα του 1821.
- Η τρίτη ερώτηση (ερ. 3) αφορά τη σύγκριση της αντιπροσωπευτικής εικόνας του Έλληνα του 1821 και της απόκλισης, δηλαδή ποιος είναι ο Έλληνας του 1821 και ποιος όχι.
- Επιλέξτε μέχρι και τρεις (3) εικόνες άλλων, λιγότερο αντιπροσωπευτικών Ελλήνων της περιόδου του 1821: αφορά την επιλογή τριών (3) εικόνων που είναι λιγότερο αντιπροσωπευτικές ως προς την επιλογή της ερώτησης.
- Επιλέξτε μία εικόνα, που παρουσιάζει πρόσωπο ενός άλλου λαού ή έθνους της ίδιας περιόδου: αφορά τον προσδιορισμό ενός λαού, άλλου από τον ελληνικό.
- Επιλέξτε την εικόνα, που θυμίζει «Ευρωπαίο» της ίδιας περιόδου: αφορά την επιλογή της εικόνας του Ευρωπαίου.
- Επιλέξτε την εικόνα, που θυμίζει «Ανατολίτη» της ίδιας περιόδου.
- Επιλέξτε την εικόνα που θυμίζει Έλληνα/Ελληνίδα προηγούμενων, παλαιότερων ιστορικών περιόδων (π.χ. των αρχαίων ή των βυζαντινών χρόνων).
- Επιλέξτε την εικόνα που θυμίζει Έλληνα/ Ελληνίδα της σημερινής εποχής.
- Επιλέξτε την εικόνα εκείνου, που θεωρείτε πως βοήθησε περισσότερο στα γεγονότα της περιόδου του 1821.
- Επιλέξτε την εικόνα του Έλληνα/της Ελληνίδας της περιόδου του 1821, που θαυμάζετε περισσότερο.

Αποτελέσματα-Συζήτηση

Στην πλειοψηφία τα παιδιά στο ερώτημα (1) επιλέγουν ως πρότυπο Έλληνα του 1821, επώνυμους ήρωες, με κυρίαρχο τον Κολοκοτρώνη, ακολουθώντας τα ακαδημαϊκά πορτρέτα φιλελλήνων και αγωνιστών του σχολικού εγχειριδίου, αλλά επίσης και συλλογικές εικόνες με συμβολισμό, όπου φαίνεται να συμμετέχουν σχεδόν μόνο ανώνυμοι αγωνιστές. Στη μοναδική συλλογική εικόνα, που επέλεξαν, κυριαρχεί η γυναίκα-ιδέα-πατρίδα, που συγκεντρώνει γύρω της όλους τους ήρωες. Τα κορίτσια επέλεξαν επίσης ηρωικές μορφές αντρών αγωνιστών σε μεγαλύτερη διασπορά ηρώων, αλλά παρατηρούμε την απουσία επιλογής αναπαράστασης ηρωίδας-γυναίκας. Ως «μη Έλληνα» στην ερώτηση (2) τα αγόρια επέλεξαν έργα, όπως «Η καταστροφή του Ιερού Λόχου, Ο αντιναύαρχος Λογγίνος Χέυδεν, Πορτρέτο του Γάλλου Φιλέλληνα Σατωμπριάν, Ο Ιταλός Φιλέλληνας Σανταρόζα, Ο Ιωάννης Καποδίστριας, Ο Ιωάννης Καποδίστριας, Ο Μακρυγιάννης, Ο Ομέρ Βρυώνης, Ο Ιμπραήμ Πασάς, Η εκστρατεία του Δράμαλη στην πεδιάδα του Άργους, Ο Παλαιών Πατρών Γερμανός, Ευρωπαίοι αξιωματικοί και Φιλέλληνες», τα οποία αναπαριστούν Ευρωπαίους, Έλληνες αστούς με κριτήριο τον ενδυματολογικό κώδικα, αλλά και Οθωμανούς στο διπολικό σχήμα της εθνικής ταυτότητας vs του εχθρού για την περίοδο του 1821. Ως «μη Έλληνα» στην ερώτηση (2), τα κορίτσια επέλεξαν παρόμοια έργα (επώνυμους Ευρωπαίους και Ανατολίτες) με κυρίαρχη την επανάληψη του Ομέρ Βρυώνη και την απουσία γυναικείας αναπαράστασης. Ωστόσο στο σχολικό εγχειρίδιο δεν εντοπίζονται εικόνες για γυναίκες από Ευρώπη και Ανατολή συγκριτικά με προηγούμενες ενότητες. Παρατηρούμε ότι οι μαθητές στο σύνολο αναγνωρίζουν ως μη Έλληνα τους καταγόμενους από Ευρώπη και Ανατολή, αλλά και όποιον ευρωπαϊζόντα Έλληνα της εποχής. Η αιτιολόγηση για την διαφοροποίηση αυτών των επιλογών δίνεται στην ερώτηση (3) και επικεντρώνεται στον ενδυματολογικό κώδικα, στο αντιθετικό σχήμα του Έλληνα vs του άλλου, στο βλέμμα, στην κόμμωση και στα φυσιολογικά χαρακτηριστικά, αλλά και στην κατανόηση της λεζάντας.

Ο ιστορικός γραμματισμός (Μαμούρα, 2016), όπως προκύπτει ενισχύεται και από το υποστηρικτικό υλικό και το ρόλο του δασκάλου-εμπυκωτή.

Στην ερώτηση (4) οι μαθητές, αγόρια και κορίτσια έπρεπε να επιλέξουν «λιγότερο αντιπροσωπευτικούς Έλληνες» και υπήρξε δυσκολία ακριβούς απάντησης από το σύνολο των μαθητών, καθώς επέλεξαν ήρωες λιγότερο επώνυμους, ή μορφές που δεν ανταποκρίνονται στην εικόνα του ένοπλου αγωνιστή, όπως τους τρεις Φιλικούς, τον Διονύσιο Σολωμό και τον Αλέξανδρο Υψηλάντη. Ορισμένες φορές η σύγχυση οδήγησε τους μαθητές στην επιλογή «μη Ελλήνων», όπως Ευρωπαίους (ναύαρχο Εδουάρδο Κόρδινγκτον, αντιναύαρχο Ερρίκο Δεριγνύ αντιναύαρχο Λογγίνο Χέυδεν), τον Αμερικάνο Μονρόε, τους Φιλέλληνες (Σανταρόζα, Σατωμπριάν). Μία μόνο φορά επέλεξε η Μπουμπουλίνα από κορίτσι-μαθήτριά. Στην ερώτηση (4) τα αγόρια ως άλλον λαό και άλλη χώρα, μετωνυμικά επέλεξαν (Τουρκοαιγύπτιο, Αιγύπτιο, Τουρκοαιγύπτιο, Αυστρία, Αμερικανό, Τουρκοαιγύπτιους, Αιγύπτιους, καταπιεσμένους Έλληνες, Αυστρία, Αμερική, Αγγλία, Τουρκία) Ευρωπαίους και Ανατολίτες και στη συνέχεια ως εκπροσώπους «άλλου» επέλεξαν κατά πλειοψηφία τον Ιμπραήμ Πασά, μία συλλογική εικόνα (τη Σφαγή της Χίου) και επίσης τον Μέτερνιχ και τον Μονρόε. Τα κορίτσια στο ίδιο ερώτημα μετωνυμικά επέλεξαν ως άλλο λαό και άλλη χώρα σε (Τούρκοι, Τουρκοαιγύπτιος, χριστιανοί Έλληνες, Αγγλία, Τουρκία, Αιγύπτιος αλβανικής καταγωγής, Ιταλία, Γάλλος, γαλλική καταγωγή, Τουρκία, Ευρωπαίος) και στη συνέχεια ως εκπροσώπους «άλλου» επέλεξαν κατά πλειοψηφία τον Ιμπραήμ Πασά και στη συνέχεια τον Μαυροκορδάτο, τον Κόρδινγκτον, τον Σανταρόζα και τον Δεριγνύ. Παρατηρούμε ότι ο πιο αναγνωρίσιμος «άλλος» για τα παιδιά είναι ο Ιμπραήμ Πασάς σε κυρίαρχη επιλογή. Ως εικόνα που θυμίζει «Ευρωπαίος» της ίδιας περιόδου τα αγόρια και τα κορίτσια στο ερώτημα (5) αναγνώρισαν και επέλεξαν στον ίδιο βαθμό ευρωπαίους επώνυμους, αλλά και ευρωπαϊζόντες Έλληνες με κριτήριο τον κοινό ενδυματολογικό κώδικα και τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά (Κόρδινγκτον, Καποδίστρια, Μονρόε, Κωλέττη, Αλεξ. Μαυροκορδάτο, Σανταρόζα, Σατωμπριάν, Χέυδεν, Σολωμό).

Παρατηρούμε ότι ταυτίζουν όχι λανθασμένα τον αστό ευρωπαϊζόντα λόγιο Έλληνα της εποχής με τον Ευρωπαίο ναύαρχο, ποιητή, πολιτικό. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ορθολογιστική επιλογή του Ομέρ Βρυώνη από ένα μαθητή επικαλούμενος σημερινά γεωγραφικά κριτήρια και όχι πολιτισμικά ή άλλα εκείνης εποχής.

Ως εικόνα που θυμίζει «Ανατολίτη» της ίδιας περιόδου στο ερώτημα (7) επέλεξαν κατά πλειοψηφία τον Ιμπραήμ Πασά και τον Ομέρ Βρυώνη με κριτήριο την καταγωγή και τον ενδυματολογικό κώδικα, αλλά ορισμένοι μαθητές επέλεξαν λανθασμένα και τους Έλληνες (Μακρυγιάννη, Παπαφλέσσα, Εμ. Παπά) λόγω κοινού ενδυματολογικού κώδικα, φυσιογνωμικών χαρακτηριστικών και κόμμωσης. Ως εικόνα που θυμίζει Έλληνα/Ελληνίδα προηγούμενων, παλαιότερων ιστορικών περιόδων (π.χ. των αρχαίων ή των βυζαντινών χρόνων) στο ερώτημα (8) τα παιδιά στην πλειοψηφία τους δυσκολεύτηκαν και δεν επέλεξαν αντίστοιχη εικόνα, παρά μόνο ανάμεσα στα κορίτσια εντοπίζουμε δύο επιλογές της συλλογικής αναπαράστασης «Υπέρ Πατρίδος το Παν», όπου η εικαστική απόδοση της γυναίκας-ιδέας-πατρίδας παραπέμπει στον αρχαιοελληνικό ενδυματολογικό κώδικα. Ως εικόνα που θυμίζει Έλληνα / Ελληνίδα της σημερινής εποχής (ερώτημα 9) οι περισσότεροι μαθητές, αγόρια και κορίτσια επέλεξαν τον ιερωμένο Παλαιών Πατρών Γερμανό λόγω του διαχρονικού, ενδυματολογικού κώδικα της ιερατικής τάξης. Στη συνέχεια επέλεξαν επώνυμους Ευρωπαίους και ευρωπαϊζόντες Έλληνες της εποχής λόγω του αστικού, διαχρονικού, ενδυματολογικού κώδικα και δύο κορίτσια επέλεξαν την Ελλάδα στα ερείπια του Μεσολογγίου, γνωστή φιλλελληνική, εξωραϊσμένη, έμφυλη απόδοση (Βαμβακίδου, Γκόλια, 2009) της γυναίκας-πατρίδας του Ντελακρουά.

Παρατηρούμε ότι οι περισσότεροι μαθητές αναγνωρίζουν το σύγχρονο και όμοιο στα φυσιογνωμικά και ενδυματολογικά χαρακτηριστικά των εικαστικών αναπαραστάσεων.

Ως εικόνα εκείνου που βοήθησε περισσότερο στα γεγονότα της περιόδου του 1821 (ερώτημα 10) τα αγόρια επέλεξαν στην πλειοψηφία τον επώνυμο άνδρα αγωνιστή, τον Κολοκοτρώνη σε τρεις διαφορετικές αποδόσεις του σχολικού εγχειριδίου και στη συνέχεια τους Κανάρη, Υψηλάντη, το συλλογικό πολεμικό έργο Πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας από τον Κανάρη και τον Καραϊσκάκη. Τα κορίτσια επέλεξαν στην πλειοψηφία τον επώνυμο άνδρα αγωνιστή Κολοκοτρώνη, αλλά παρατηρούμε μεγαλύτερη διασπορά σε ήρω-

ες, όπως τους Μακρυγιάννη, Κανάρη, Μιαούλη, Καποδίστρια, Καραϊσκάκη και ως συλλογικό έργο επέλεξαν την ειρηνευτική Συνθήκη του Λονδίνου. Ως εικόνα του Έλληνα / της Ελληνίδας της περιόδου του 1821 που θαυμάζουν περισσότερο οι μαθητές (ερώτημα 11) επέλεξαν στην πλειοψηφία τον Κολοκοτρώνη και στη συνέχεια τους Κανάρη, Μπότσαρη, Διάκο, Καποδίστρια. Τα κορίτσια είχαν παρόμοιες επιλογές (Κολοκοτρώνη), εκτός τριών που επέλεξαν την Μαντώ Μαυρογένους και την Μπουμπουλίνα. Ο θαυμασμός αποδίδεται στην Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα με εύστοχη φεμινιστική αιτιολόγηση καθώς αναγνωρίζει ότι ο οικιακός, έμφυλος ρόλος των γυναικών δεν εμπόδισε την ηρωίδα να πολεμήσει μαζί με τους άντρες. Τόσο το ερωτηματολόγιο που δομήσαμε, αλλά και οι απαντήσεις/δράσεις των μαθητών παράγουν μια «παραδοσιακή και μοντέρνα επίσης αφήγηση» γιά την ελληνικότητα, την ευρωπαϊκότητα και τον ανατολισμό του 19ου αιώνα. Οι απαντήσεις των μαθητών στην πλειοψηφία τους, με «λαμπρές εξαιρέσεις», αναπαράγουν την αφηγηματική διάσταση της ιστορικής πρόσληψης ως αναπαράσταση του περιεχομένου του κειμένου και την απεικονιστική ως συγκεκριμενοποίηση του περιεχομένου του κειμένου. Θεωρούμε ότι τα ερευνητικά ερωτήματα, οι στόχοι και ο σκοπός της έρευνας ολοκληρώθηκαν με μοναδικό περιορισμό την «μελέτη περίπτωσης» χωρίς ποσοτική ανάλυση και γενίκευση παρατηρήσεων και αποτελεσμάτων. Ωστόσο τα αποτελέσματα διασταυρώνονται και συμφωνούν με άλλες έρευνες γιά το θετικιστικό, εθνοκεντρικό και έμφυλο μοντέλο ιστοριογράφησης που έχει κυριαρχήσει στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

Το πολυτροπικό υλικό και κυρίως η συμβολή του δασκάλου-εμφυχωτή φαίνεται ότι συμβάλλουν στη θετική στάση των παιδιών απέναντι στην ιστορική αφήγηση και στην ενεργό συμμετοχή τους στον μετασχηματισμό της επιστημονικής ιστορίας σε σχολική ιστορία. Έτσι προωθείται η αξιοποίηση του σχολικού εγχειριδίου και των εικαστικών έργων ως σύγχρονων και μεταγενέστερων μαρτυριών/πηγών στο μάθημα της νεότερης ελληνικής ιστορίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση (Μπονίδης, 2005: 106-119, Μπονίδης, 1998: 239-246, Μπονίδης, 2004: 27-42, Μπονίδης, 2008, Μπονίδης, 2009: 86-122, Κόκκινος, 2003: 201-203).

Βιβλιογραφία

1. Βαμβακίδου, Ι., & Κυρίδης, Α. (2008). «Η νεοελληνική ταυτότητα στις φιλελληνικές οπτικές μαρτυρίες (19ος αιώνας): Από την αντιληπτική ομοιότητα προς τις εννοιολογικές ομοιώσεις», στο Διαπολιτισμικότητα, παγκοσμιοποίηση και ταυτότητες, Ελληνική Σημειωτική Εταιρεία, επιμέλεια Ε. Χοντολίδου, Γ. Πασχαλίδης, Κ. Τσουκαλά, Α. Λάζαρης, Gutenberg, Αθήνα, σσ. 667-679. Βαμβακίδου, Ι., Γκόλια, Π. (2009). «Οι αναπαραστάσεις της γυναίκας στην εικονογράφηση: Σχολικά εγχειρίδια νεότερης ελληνικής Ιστορίας του Δημοτικού σχολείου»: Σύγχρονη Εκπαίδευση/ 158, 139-153.
2. Βεντούρα, Λ., - Κουλούρη, Χ., (1994). «Η διδασκαλία της Ιστορίας στη Δυτική Ευρώπη. Αναζητήσεις και προτάσεις» στο Σεμινάριο 17 της ΠΕΦ, σσ. 118-147.
3. Κόκκινος, Γ., (1998). Από την Ιστορία στις ιστορίες, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα. Κόκκινος, Γ., (2002). «Η ιστορία στο σχολείο: από την ιδεολογική λειτουργία στη δημιουργία ιστορικής σκέψης», στο περ.Τα Ιστορικά, τ. 36, σσ.133-148. Κόκκινος, Γ., (2003). Επιστήμη, Ιδεολογία, Ταυτότητα: Το μάθημα της Ιστορίας στον αστερισμό της υπερεθνικότητας και της παγκοσμιοποίησης, Μεταίχμιο, Αθήνα.
4. Κουκούδης, Αστ.. (2007). «Αστική Σχολή Βαρδαρίου 1866 – 57ο Δημοτικό Σχολείο Θεσσαλονίκης 2007», Θεσσαλονικέων Πόλις, Παράρτημα - Τόμος 22, Θεσσαλονίκη.
5. Κρεμμυδάς, Β. (2016). Η ελληνική επανάσταση του 1821. Αθήνα. Gutenberg.
6. Λαγόπουλος, Α. Φ., (2004). Επιστημολογίες του νοήματος, δομισμός και σημειωτική, Επίκεντρο. Lagoroulos, A. Ph. & Boklund-Lagorouliou, Karin, (1992). Meaning in Geography: The social Conception of the Region in Nothern Greece, Mouton de Gruyter, Berlin. Θεσσαλονίκη.
7. Μαμούρα, Μ. (2016). Ανάπτυξη του ιστορικού γραμματισμού μεταπτυχιακών φοιτητών στη διάρκεια της πρακτικής τους άσκησης. Ο ρόλος της κοινότητας μάθησης: Προσχολική & Σχολική Εκπαίδευση, Τόμος 4, Τεύχος 1, σσ. 212-225.

8. Μπονίδης, Κ., (1998). «Ζητήματα έρευνας του περικειμένου των εγχειριδίων: Εθνικά αυτό-στερεότυπα και ετερό-στερεότυπα στην εικονογράφηση των εγχειριδίων -η Γλώσσα μου- του Δημοτικού Σχολείου», Πρακτικά του Πανελληνίου Συνεδρίου με θέμα : Ελληνική παιδαγωγική και εκπαιδευτική έρευνα, Άτροπος, Αθήνα, σσ. 239-246. Μπονίδης, Κ., (2004). Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας: διαχρονική εξέταση της σχετικής έρευνας και μεθοδολογικές προσεγγίσεις, Μεταίχμιο, Αθήνα. Μπονίδης, Κ., (2008). Ταυτότητα και ετερότητα στην εθνική επέτειο της 25ης Μαρτίου. Στα Πρακτικά της διημερίδας με θέμα: Εθνική ταυτότητα & ετερότητα: πολλαπλές ταυτότητες στη μετανεωτερική εποχή (ηλεκτρονικά: <http://edlitpned.web.auth.gr/doc/hmerida/anakoinwsis/bonidis.pdf>) Μπονίδης, Κ., (2009). «Κριτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις στην έρευνα των σχολικών βιβλίων: θεωρητικές παραδοχές και «παραδείγματα» ανάλυσης». Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση, τ. 13, σσ. 86-122.
9. Burke, P., (1991). «Overture: the New History, its Past and its Future», στο Burke, P., (επ.), *New perspectives on Historical Writing*, London, σσ. 1-23.
10. Ρεπούση, Μ., (2000). «Διδακτική της Ιστορίας», στο Τα Ιστορικά, τ. 33, σσ. 319-378. Ρεπούση, Μ., (2004). Μαθήματα Ιστορίας, Καστανιώτης, Αθήνα: Καστανιώτης.
11. Σβορώνος Ν. Γ. (1982). Ανάλεκτα νεοελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας, Θεμέλιο Σκοπός, Αθήνα
12. Σκούρος, Τ., (1991). Η Νέα Ιστορία: Η σύγχρονη αντίληψη για τη διδασκαλία της ιστορίας με χρήση πηγών, (έκδοση ιδίου), Λεμεσός.
13. Χριστοδούλου, Α., (2003). Σημειωτική και πολιτισμός στη ξένη γλώσσα, University Studio Press, Θεσσαλονίκη. Χριστοδούλου, Α., (2007). Σημειωτική και σχολικά εγχειρίδια. Οι έννοιες του χώρου και του χρόνου στα εγχειρίδια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, University Studio Press, Θεσσαλονίκη. Χριστοδούλου, Α., (2013). Παιδεία, εκπαίδευση, αξίες. Σημειωτική προσέγγιση, University Studio Press, Θεσσαλονίκη.

7^η εισήγηση:
**ΤΑΞΙΔΕΥΟΝΤΑΣ ΜΕ ΕΝΑΝ ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΩΓΡΑΦΟ.
ΚΟΝΤΙΝΕΣ ΚΑΙ ΠΙΟ ΜΑΚΡΙΝΕΣ ΠΕΡΙΠΛΑΝΗΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΝ ΑΣΤΕΡΙΟ ΚΟΥΚΟΥΔΗ**

Του Κυριάκου Οικονομίδη
Ιατρού Δερματολόγου

Ένα προσωπικό οδοιπορικό της γνωριμίας μου με τον Αστέρη αποτελούν τα κοινά μας ταξίδια. Τον γνώρισα μέσα από κοινές παρέες και πολύ σύντομα με αφορμή την καταγωγή μου -ο προπάππος μου Ολύμπιος Βλάχος και η μητέρα μου Αυστριακή- πιαστήκαμε να μιλάμε γιά φυλές, χώρες, γεωγραφία και ταξίδια, κοινό μας πάθος όπως αποδείχθηκε.

Το διεισδυτικό βλέμμα του Αστέρη ήταν αξέχαστο. Παρατηρούσε τον κόσμο γύρω του ερευνητικά και ταυτόχρονα το μυαλό του έκανε όλους τους υπολογισμούς, τις συγκρίσεις και τις απαραίτητες λογικές συναρτήσεις, ώστε το καθετί να έχει σημασία και νόημα. Και ειδικότητά του ήταν οι άνθρωποι.

Το πάθος μας γιά ταξίδια μας έφερε σε τόπους εξωτικούς και μαγικούς θα έλεγα. Ο Λίβανος, το χωνευτήριο αυτό της ανατολικής Μεσογείου, ήταν ένα από τα πρώτα κοινά μας ταξίδια κι από τα ωραιότερα. Βλέπαμε στα μνημεία, στα κτίρια και στα πρόσωπα τα σημάδια της Αιγύπτου, της Ρώμης, της Μέσης Ανατολής. Λαοί, θρησκείες, κουλτούρες και νοοτροπίες ανακατεμένες με γεύσεις και μυρωδιές έκαναν τον Λίβανο αξέχαστο. Τον αφήσαμε μόλις 8 μέρες πριν τον πόλεμο με το Ισραήλ τον Ιούλιο του 2006 κι απορήσαμε που δεν είχαμε οσμιστεί τι θα ακολουθούσε τόσο άμεσα μετά την επίσκεψή μας.

Δύο χρόνια αργότερα, το καλοκαίρι του 2008, ένα ταξίδι ζωής μας έφερε στην καρδιά της υποσαχάριας Αφρικής. Στην Τανζανία είχαμε την ευκαιρία να περιηγηθούμε τον γενέθλιο τόπο του είδους μας, μα και να δούμε εικόνες άγριας φύσης που παραπέμπουν στον πλανήτη μας όπως ήταν κάποτε. Επισκεπτόμενοι απομεινάρια της ελληνικής παρουσίας στην Αρούσα, σχολεία και νοσοκομεία με ορφανά αφρικανόπουλα, μα και την ιστορική Στόουντάουν, την πρωτεύουσα της Ζανζιβάρης, με το μοναδικό αμάλγαμα αφρικανικού, ινδικού και αραβικού πολιτισμού μας άφησε ανεξίτηλες μνήμες.

Λίγους μήνες αργότερα, τον Απρίλη του 2009 τα βήματά μας, μας έφεραν στη Βιέννη, κι ο Αστέρης -μαζί με τον ιστορικό Στέργιο Λαϊτσο, επίσης Βλάχο-, ήταν οι καλύτεροι ξεναγοί στο παρελθόν της πόλης που είχε αρκετή δόση από Ελλάδα κι εύπορους Βλάχους εμπόρους, που άφησαν λαμπρά μνημεία στην Αυστριακή πρωτεύουσα.

Το καλοκαίρι του 2009, η γοητεία της Αφρικής ξανατράβηξε τον Αστέρη στην Ακτή Ελεφαντοστού. Τα πορτραίτα των ανθρώπων που συνάντησε εκεί και που μου χάρισε αποτελούν ένα λαμπρό δείγμα της διεισδυτικής, τρυφερής και βαθιά ανθρωπιστικής ματιάς του.

Ιανουάριο του 2010, σειρά είχε το Βιετνάμ. Μέσα σε 17 ημέρες το διασχίσαμε από βορά προς νότο και απολαύσαμε ένα συγκλονιστικό πανόραμα φύσης, πολιτισμού και ιστορίας. Αξέχαστο θα μου μείνει το «παιγνίδι της αναγνώρισης», όταν ο Αστέρης με μοναδική διορατικότητα κατάφερε να διακρίνει την καταγωγή δυο «αμερικανών» συνταξιδιωτών μας αφήνοντάς με άφωνο.

Εξ ίσου αξέχαστες ήταν και οι ελληνικές μας περιπλανήσεις. Βέροια, Καστοριά, Μέτσοβο, Συρράκο, Καλαρρύτες, Ασπροπόταμος, ήταν από τα πιο αξιομνημόνευτα ταξίδια μας, με τις ιστορίες του κάθε τόπου να ζωντανεύουν μέσα από τις διηγήσεις του Αστέρη.

Έχοντας ο ίδιος ζήσει στο εξωτερικό, έχοντας σπουδάσει σε Παρίσι και Λος Άντζελες, ήταν ένας πραγματικός πολίτης του κόσμου. Οι παλιές ιστορικές πόλεις, η Κωνσταντινούπολη, η Ιερουσαλήμ, μα και οι σύγχρονες μητροπόλεις, η Νέα Υόρκη και το Βερολίνο, ήταν αγαπημένοι του προορισμοί και παντοτινοί του φάρροι.

Ετοιμάζε πυρετωδώς ένα αξιόλογο πόνημα για τους Εβραίους, η ιστορία των οποίων του ασκούσε έντονη γοητεία. Το καλοκαίρι του 2018 θα ταξίδευε στην Κρακοβία για να επισκεφθεί έναν τόπο σύμβολο, το Άουσβιτς. Δυστυχώς δεν πρόλαβε.

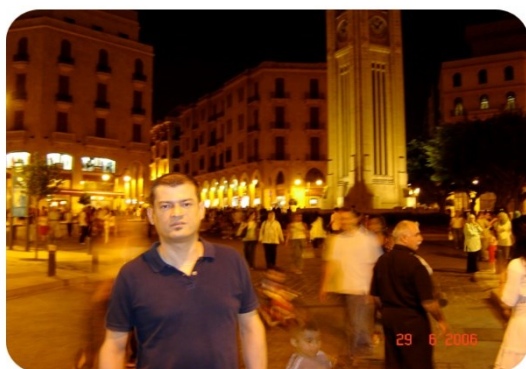
Η έρευνά του, η διεισδυτική του ματιά, η αγάπη του για την ιστορία και τον άνθρωπο. αποτελούν έμπνευση για μένα προσωπικά, μα και για πλήθος ανθρώπων που τον γνώρισαν και άγγιξαν λίγη από τη γνώση και τη μαγεία που μετέδιδε.

Θα παραμείνει αξέχαστος.

Το βλέμμα του Αστήρη

Λίγο πριν τον πόλεμο

Σερεγκέτι 2008

Στους κέδρους του Λιβάνου

Τανζανία 2008

Όρος Μέρου

Αρούσα

Ανάκτορο Μπελβεντέρε, με τον ιστορικό Στέργιο Λαϊτσο

Το κάλεσμα του εξωτικού

Βιέννη 2009

Εκτροφείο Ισπανικής Ιππικής Σχολής

Ακτή Ελεφαντοστού, 2009

Η γοητεία της Αφρικής

Ο ρομαντισμός

Βιετνάμ 2010

Ένα πανηγύρι χρωμάτων

Ο εξερευνητής

Τα ενθύμια

Προσεγγίζοντας με σεβασμό

Λίγη περιπέτεια

Το παιχνίδι της αναγνώρισης

Πάντα με χιούμορ

Ακόρεστη όρεξη

Μπαγκόκ σε 8 ώρες

Βερολίνο 2008, μνημείο Ολοκαυτώματος

Στην Καστοριά 2010 με Κ. Μπούσμπουρα, Θ. Λεοντίδη

Συρράκο 2013, Casa Calda

Μιλώντας περήφανα τα βλάχικα

Μονοπάτι για Καλαρρύτες

Πολίτης του Κόσμου

Η αγάπη για τις ιστορικές πόλεις

Η σειρά των Εβραίων

Το επόμενο ταξίδι

Η έρευνα για τους Εβραίους

Ο Αστέρης ως έμπνευση

Ο φίλος που έφυγε, με την Ιφ. Βαμβακίδου

Αξέχαστος

8^η εισήγηση:
Ο ΑΣΤΕΡΗΣ ΚΟΥΚΟΥΔΗΣ
ΚΑΙ ΤΑ ΜΕΓΑΛΑ ΛΙΒΑΔΙΑ ΠΑΪΚΟΥ

Της Κούλας Λέντζιου-Τρίκου
Εκπαιδευτικού - Συγγραφέως

Μπούνα τζούα λα τούτς = καλημέρα σε όλους.

Αξιότιμε κύριε Κοσμήτορα, κ. Πρύτανη, κ. Κογκούλη, κ.κ. καθηγητές του Πανεπιστημίου, κ. Μαγειρία Πρόεδρε της Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων, κυρίες και κύριοι, αγαπητοί συνάδελφοι,

Γκίνι βίνιτου = καλώς ορίσατε, σ' αυτή την αίθουσα που παραχωρήθηκε ευγενικά από τον κ. Κώστα Κατσιφάρακη, Κοσμήτορα της Πολυτεχνικής Σχολής του Α.Π.Θ.

Τιμή μου να είμαι σήμερα εδώ. Συγχαρητήρια στους διοργανωτές για τη μέρα μνήμης του Αστέρη Κουκούδη, τον αγαπητό συνάδελφό μου, πολύ καλό φίλο και συμπατριώτη μου. Η ενέργεια αυτή σας τιμά. Ο Αστέρης δεν είναι κοντά μας, όμως σίγουρα μας βλέπει και χαμογελά ψηλά από τ' αστέρια, όπου βρίσκεται εδώ και δύο χρόνια. Τον χάσαμε ξαφνικά και πολύ νέο, φτωχαίνοντας δυστυχώς τον επιστημονικό κόσμο και τη βλαχόφωνή μας Ρωμιοσύνη.

Αστέρη,

Τέγια, βα τι νκκλιμά Αρμάννλι

(Τέγια θα σε ονόμαζαν οι Αρμάνοι)

Έσσοσ ούνα στεάου λουμινουάτα,

(είσαι ένα αστέρι φωτεινό, λαμπερό),

ούνα, ντι μούλτι στεάλιλι τού ν'τσέρνου νσούς,

(ένα, από τα πολλά αστέρια στον ουρανό ψηλά),

ιού σούν αρισπιννίτι, κά σιμίτσι ντί αρόιδα.

(που είναι διασκορπισμένα σαν σπόροι ροδιού).

Ακλό ιού έσσοσ νού αγκρισεά Αρμανάμεα.

(εκεί που βρίσκεσαι μην ξεχνάς τη Βλαχουριά- τη Ρωμιοσύνη-).

Σ' αρούτς σσι σιμίτσι άλτι.

(να ρίζεις και σπόρους άλλους).

Κ' τίνι, ού βρούσσι λίμπα σσί ιστουρία αρμανεάσκα.

(διότι εσύ, την αγάπησες τη γλώσσα και την ιστορία τη βλάχικη -την Αρμάνικη -τη Ρωμέϊκη-).

Σε χαρά ή λύπη, κάπως έτσι εξωτερίκευαν τα συναισθήματά τους οι Βλάχοι, όπως γνωρίζω από μαρτυρίες και βιώματα, στο βλαχοχώρι του Παΐκου, Μεγάλα και Μικρά Λιβάδια. Έγραφαν νοερά ιστορίες, με τις διηγήσεις τους και τα τραγούδια τους. Θα χαιρόταν οι παππούδες μας, που έζησαν το 19^ο αιώνα, ότι όλα αυτά που έλεγαν, κι ακόμα πιο πολλά, τα έγραψε ο Αστέρης Κουκούδης, το εγγόνι τους. Ένας προικισμένος Δάσκαλος.

Ποιός ισχυρίζεται ότι δεν είχαν λογοτεχνική φλέβα οι Βλάχοι! Οι Μεγαλολιβαδιώτες διέθεταν την ικανότητα να συνθέτουν τραγούδια και να αφηγούνται ιστορίες σχετικές με τον ξεριζωμό τους από την όμορφη Γράμμουστα. Διακρίνονταν και ως προς την καλλιφωνία, την οποία απέδιδαν στο άφθονο γάργαρο κρύο νερό των πηγών «άπα αράτσι ντί τ' ίσβουρρι». Υπάρχουν τραγούδια που τραγουδιούνται αποκλειστικά και μόνο στα Μ. Λιβάδια. Απ' αυτά αρκετά μπόρεσα να τα καταγράψω στο βιβλίο μου «Βλάχικα Τραγούδια και Ποιήματα»

των Μ.Λιβαδίων, το 2010. Συγκινητικά τα λόγια όσων τα γνώριζαν και ξαφνικά τα είδαν γραμμένα σ' ένα βιβλίο. Όλα αυτά ήταν αποτέλεσμα του κεφιού των ίδιων των Μ. Λιβαδιωτών, είτε στα οικογενειακά γλέντια, είτε στα ραφτάδικα, είτε στα «γρέκια» δηλαδή στις παρέες, όταν το βράδυ με το «σκάρο» βοσκούσαν τα πρόβατα, αυτοί τραγουδούσαν αλλά και συνέθεταν τραγούδια. Έλεγαν τα δικά τους αρμάνικα και μέσα σ' αυτά μπλεκόταν τα ελληνικά ηρωικά τραγούδια. Και δεν ξεχνούσαν να ευχαριστήσουν τα θεία λέγοντας, το «δόξα λλι, αλ' Ντουμιτζαέ = δόξα σοι, ο Θεός».

Κι όταν βρέθηκαν μόνιμα στην πικρή ξενιτιά παρηγοριόταν μεταφράζοντας ελληνικά ποιήματα ή τραγούδια, στα αρμάνικα. Κουβαλούσαν μέσα τους την πατρίδα με πολύ πόνο και νοσταλγία. Οι ξενιτεμένοι διψούν για πατρίδα. Είναι βαθιά μέσα τους ριζωμένο, το «νόστιμο ήμαρ». Οι πατρίδες δεν χάνονται στα ξένα μακριά. Χάνονται καμιά φορά στον ίδιο τους τον τόπο.

Μεγάλα-Μικρά Λιβάδια, ένας τόπος, ένα χωριό Τσελιγκάδων αρχόντων στην πλειοψηφία του. Εκεί συμβάδιζαν πλούτος και αρχοντιά. Δεν είχαν την ανάγκη να προβάλλουν όλα αυτά που βίωναν. Πάνω απ' όλα ήταν η πατρίδα. Γιατί Πατρίδα είναι, η θρησκεία, οι παραδόσεις, τα έθιμα και η γλώσσα. Η γλώσσα που συκοφαντήθηκε, υποτιμήθηκε, περιφρονήθηκε πολύ. Οι Τσελιγκάδες Μ.Λιβαδιώτες δεν την απαρνήθηκαν. Φρόντιζαν να την περισώσουν με το τραγούδι, την κουβέντα τους, τις διηγήσεις τους. Δεν πποήθηκαν από κατηγορίες. Οι ολίγοι, που ήταν αγκιστρωμένοι στην εξουσία, πάντα αντίθετοι. Ο φθόνος, η φαγωμάρα μας. Το ποιος είναι περισσότερο πατριώτης. Κι εδώ χρειάζεται παιδεία. Η παιδεία δίνει αξία στα άτομα κι αυτά με τη σειρά τους δίνουν αξία στην κοινωνία την οποία ζουν.

Απ' αυτό το χωριό κατάγεται ο αγαπητός μου φίλος, συνάδελφος και συμπατριώτης Αστέρης Κουκούδης, ο οποίος γεννήθηκε στη Βέροια, όπως κι εγώ στο Δρυμό. Είμαστε η γενιά που δεν ζήσαμε στα Μ. Λιβάδια του Πάϊκου, το καλοκαιρινό αντάμωμα συγγενών και φίλων. Δεν ζήσαμε την αίγλη αυτού του χωριού, μέσα σ' αυτό το φυσικό κάλλος του δάσους της οξυάς και της εύφορης γης, το μόνο που δεν έχει αλλάξει σήμερα. Από το Μάϊο μέχρι τον Οκτώβριο, ζούσαν οι πάνω από 5.000 Μεγαλολιβαδιώτες στα 1260 μέτρα ψηλά στο Πάϊκο μαζί με τα 200.000 αιγοπρόβατα. Δεν τους έλειπε τίποτα.

Οι επαγγελματίες είχαν τα μαγαζιά τους τριγύρω από το «μισιχώρι», την πλατεία: Μπακάλικα, ραφτάδικα, τυροκομεία, ψαγκαράδικα, σχολεία, εκκλησία, αστυνομικό τμήμα, νερόμυλοι στο έμπα του χωριού «λ' Ασκαπιτάτου». Κυρατζήδες συνυπήρχαν πολλές φορές με τα τσελιγκάτα. Όλα λειτουργούσαν αρμονικά. Κι όλα χάθηκαν, μετά τη λεηλασία και ολοσχερή καταστροφή αυτού του πλούσιου χωριού, με πυρκαγιά, από τους Γερμανούς, στις 4 Μαΐου του 1944.

Η καταγωγή τους από την αθάνατη οροσειρά της Πίνδου. Το 70% από τη Γράμμουστα, το 20% από το Περιβόλι και το υπόλοιπο από Σαμαρίνα και Θεσσαλία. Η μετακίνηση αυτών των πληθυσμών έγινε μετά την ολοσχερή καταστροφή των δύο βλαχοπολιτειών, από τους Τουρκαλβανούς, το 1769-1770: της Μοσχόπολης (σήμερα στο έδαφος της Αλβανίας) και της Γράμμουστας (σήμερα Γράμμος, πρόσβαση από Καστοριά), των 60.000 και 40.000 κατοίκων αντίστοιχα. Οι υπόλοιποι διασκορπίστηκαν στα Βαλκάνια, Ευρώπη, στη Μ.Ασία, Σμύρνη (φωτ. 1905, Ομήρειο Παρθεναγωγείο Σμύρνης, δ/ντρια Ελένη Λέντζιου), μέχρι και τη Νότιο Αμερική (απόγονοι του αρχιτσέλιγκα Χατζηστέργιου) και Αλεξάνδρεια.

Οι οικογένειες που αποφάσισαν να παραμείνουν στο Πάϊκο, δημιούργησαν τη νέα τους πατρίδα στο εύφορο οροπέδιο και το ονόμασαν Μικρά και Μεγάλα Λιβάδια. Κατοικήθηκε σταδιακά κατά πώς ερχόταν τα φαλκάρια. Το χωριό εδραιώθηκε περίπου το 1790, ανάμεσα στα μογλενίτικα χωριά του Πάϊκου.

Αρμάννι ντί τ' Πίνδου. Στην Πίνδο ήταν συσσωρευμένη η πληθυσμιακή αυτή ομάδα που μιλούσαν την αρωμανική - βλάχικη γλώσσα (λίμπα αρμανεάσκα). Η Πίνδος, περήφανη οροσειρά, αγαπημένος τόπος όλων των βλαχόφωνων Ελλήνων εντός και εκτός Ελλάδος. Η Πίνδος, αυτή η δεξαμενή ελληνικού αίματος από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι σήμερα. Η Πίνδος, η γεμάτη ζωή με πλούσιους αρχοντικούς ανθρώπους. Με χιλιάδες αιγοπρόβατα ν' αποψιλώνουν τα δάση. Με караβάνια αλόγων, περήφανα μπινέκια, «αραβανλί-

δικα» άλογα και οι κυρατζήδες να μεταφέρουν εμπορεύματα ανά την Ευρώπη και παραπέρα («ακλό, ιού νού σ' ατζιούντζι, νίτσι κάρτι» = εκεί, που δε φτάνει μήτε γράμμα).

Με τον Αστέρη Κουκούδη γνωριστήκαμε πολύ πριν εκδοθεί το έργο του «Μελέτες για τους Βλάχους». Ένα τετράτομο έργο που τιμήθηκε με το βραβείο Γραμμάτων και Τεχνών της Ακαδημίας Αθηνών το 1998. Το έργο του προλογίζει ο τότε πρόεδρος της Δημοκρατίας Κωστής Στεφανόπουλος και είναι μεταφρασμένο στην αγγλική και στη γλώσσα των Σκοπίων. Το έργο του έγινε γνωστό και εκτός Ελλάδος. Σ' αυτό συνετέλεσε και ο εκδοτικός οίκος.

Βρισκόμουν στην αίθουσα τελετών του Α.Π.Θ. σε μια εκδήλωση στην οποία συμμετείχαν οι κόρες μου. Εκεί συναντώ τον καθηγητή μου κ. Κατσάνη και μου λέει «εδώ είσαι; Πήγαινε γρήγορα στη διπλανή αίθουσα όπου γίνονται μαθήματα βλάχικης γλώσσας από τον καθηγητή κ. Ντίνα» φυσικά έτρεξα, αλλά δυστυχώς ήταν το τελευταίο μάθημα. Ανάμεσα σ' αυτούς που παρακολουθούσαν τα μαθήματα ήταν και ο Αστέρης Κουκούδης. Η γνωριμία μας ήταν άμεση, λες και μας ένωσε η συναδελφικότητα, η κοινή καταγωγή και η αγάπη μας για τη βλάχικη γλώσσα. Για αρκετά χρόνια με προσφωνούσε «συμμαθήτρια». Φυσικά ήταν κατά πολύ νεώτερος.

Δυστυχώς από τότε δεν έγινε καμιά άλλη επίσημη προσπάθεια διδασκαλίας της βλάχικης γλώσσας, γιατί οι απόψεις των διαφόρων φορέων διίστανται, παρ' όλο που τελευταία το Α.Π.Θ., απ' ότι γνωρίζω από τον κ. Κογκούλη ομότιμο καθηγητή του Α.Π.Θ., αντιδρά θετικά στην προσπάθεια ίδρυσης μιας έδρας Ιστορίας, Παράδοσης και Γλώσσας των Βλάχων, κάτι παραπλήσιο που έγινε με τους Πόντιους.

Την προσπάθεια αυτή την επικροτούσε και ο Αστέρης.

Η πολιτεία έχει την ηθική υποχρέωση και οφείλει να σταθεί αρωγός απέναντι σε όλους τους πολίτες της. Το επιστημονικό και πολιτικό ενδιαφέρον δεν θα έπρεπε να είναι επιλεκτικό και να καλλιεργείται μόνο για ορισμένα από τα κομμάτια του ελληνισμού, δίνοντας την αίσθηση πως κάποιιοι είναι καλύτεροι από άλλους. Οι Βλάχοι είναι συστατικό και αναπόσπαστο στοιχείο του ελληνισμού.

Φιλότιμες μεμονωμένες προσπάθειες, για τη διάσωση της γλώσσας, γίνονται από διάφορους βλάχικους συλλόγους.

Η αρμάνικη γλώσσα είναι ένα γλωσσικό πολιτιστικό στοιχείο της πατρίδας μας, όπως τα τραγούδια, τα ήθη κι έθιμα. Θεωρείται αναγκαία και επιβάλλεται, στη σημερινή εποχή, η διατήρηση ή η καταγραφή της γλώσσας σε όλα τα βλαχοχώρια, για να βοηθηθούν αργότερα οι μελετητές για συγκρίσεις στις διαφορές που τυχόν υπάρχουν από ιδίωμα σε ιδίωμα. Μιας γλώσσας αρκετά υποτιμημένης και συκοφαντημένης. Όμως, όποιος τη γνωρίζει καλά, ανακαλύπτει τον πλούτο της. Λέξεις, που οι ρίζες τους βρίσκονται στην αρχαία ελληνική γλώσσα και δη την ομηρική αλλά και στη λατινική.

Δυστυχώς έχουν μειωθεί κατά πολύ οι φυσικοί ομιλητές. Ας μη δώσουμε την ευκαιρία σε κάποιους που μπορεί να θελήσουν μελλοντικά να την διαστρεβλώσουν και να την οικειοποιηθούν. Όπως ακριβώς έγινε με του σλαβόφωνους της Ελλάδος που δεν κατέγραψαν τη γλώσσα των παππούδων τους «τα ντόπικα» και τώρα έχουν τη δύναμη οι γείτονες να επηρεάζουν συνειδήσεις, στηριζόμενοι στην άγνοια της νέας γενιάς.

Τα τρία πολυσέλιδα βλάχικα Λεξικά μου, κινούνται σ' αυτό το πλαίσιο. Διασώζεται η παράδοσή μας, οι ρίζες μας, που κινδυνεύουν από την λαίλαπα της παγκοσμιοποίησης, από την εσκεμμένη αδιαφορία κάποιων, από τη λησμονιά και την αχλή του χρόνου. Είναι μια προσπάθεια διάσωσης του γλωσσικού θησαυρού, που έχει τις ρίζες του στα βάθη των προηγούμενων αιώνων. Γνωρίζω και μιλάω πολύ καλά την αρμάνικη γλώσσα, γιατί μόνο μ' αυτή επικοινωνούσα μέσα στο σπίτι με τους δικούς μου και τους συγγενείς. Είναι η γλώσσα της πρώτης μας αναπνοής, αυτή που «εθιλάσαμεν με το μητρικό γάλα», όπως υποστήριξε ο Αδαμάντιος Κοραής, «λάμπιλι ιού σουύπισιμου». Ήδη κυκλοφορούν τα δύο: το «Λεξικό της αρωμανικής γλώσσας των Μ.Λιβαδίων 2014», 975 σελ., σε πράσινο «βεάρντι» χρώμα, το «Ελληνοαρμάνικο Λεξικό των βλαχόφωνων (αρμανόφωνων) Ελλήνων της Πίνδου 2018», 1400 σελ., σε πορφυρό χρώμα, βυσινί «βίσσινα». Το τρίτο το «Αρμανοελληνικό Λεξικό των βλαχόφωνων (αρμανόφωνων) Ελλήνων της Πίνδου - 2019» 1450 σελ., σε

μπλέ «βίνιτα» χρώμα, το οποίο έχει εκδοθεί ηλεκτρονικά από το Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας του Α.Π.Θ. υπό την εποπτεία του καθηγητή κ. Καζάζη. (georgakas.lit.auth.gr). Εν καιρώ θα εκδοθεί και σε βιβλίο, χρώματος μπλε «βίνιτα», περίπου 1500 σελίδων. Είναι τρία βλάχικα Λεξικά. Κι όμως το καθένα διαφέρει από το άλλο και συνεχώς εμπλουτίζονται. Γιατί η γραφή ενός Λεξικού δεν τελειώνει ποτέ. Η επιλογή χρώματος των εξωφύλλων δεν ήταν τυχαία. Ήθελα να καλύψω και το τρία χρώματα των Βλάχων, τα οποία κυριαρχούσαν στα φορέματα των γυναικών κυρίως στα βελούδινα. Το πράσινο «**βεάρντι**» το χρώμα του δάσους. Το πορφυρό, αυτοκρατορικό, αρχοντικό, το βυσινί «**βίσσινα**». Και το μπλέ της θάλασσας των Αρμάνων εμπόρων «**βίνιτα**». Ως Δασκάλα, όταν κατέγραφα αυτόν τον δικό μου θησαυρό, σκεπτόμουν τα νέα παιδιά, γιατί σ' αυτούς ανήκει το μέλλον.

Ο Αστέρης Κουκούδης ήταν από τους σύγχρονους νέους που θέλησαν να μάθουν καλά τη βλάχικη γλώσσα. Γεννήθηκε στη Βέροια. Ο εκπαιδευτικός, συγγραφέας ιστορικός ερευνητής Αστέρης Κουκούδης ήταν απόφοιτος της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Ηρακλείου Κρήτης και κάτοχος πτυχίου εξομίσωσης του Παιδαγωγικού Τμήματος Φλώρινας. Σπούδασε Γεμμολογία και Χρυσοχοΐα. Αποδείχτηκε φωτισμένος δάσκαλος, αντάξιος των παλαιών δασκάλων.

Οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες, αν κάποιοι θέλησαν κατά καιρούς να υποτιμήσουν τους δασκάλους που φοίτησαν σ' αυτές, θα ήθελα, απ' αυτό εδώ το βήμα, να τονίσω τη σπουδαιότητα αυτών των Σχολών. Μας εφοδίασαν με πολλές χρήσιμες γνώσεις, αξιολογούμασταν αυστηρά, ενστερνιστήκαμε την ιδέα λειτουργού της Εκπαίδευσης, και μετά την αποφοίτησή μας ήμασταν έτοιμοι να διδάξουμε στους μαθητές μας, δίχως καμιά βοήθεια. Απ' αυτό εδώ το βήμα θα ήθελα να ευχαριστήσω, τους καθηγητές μου στην Ζωσιμαία Παιδαγωγική Ακαδημία Ιωαννίνων. Μια άριστη Ακαδημία που συν τοις άλλοις φρόντισαν οι ευεργέτες Ζωσιμάδες να έχουμε κι ένα πλούσιο συσσίτιο από τις δωρεές τους, κι αυτό, ήταν κι ένας ακόμη λόγος που οι γονείς μας ήταν ήσυχτοι και γιά τις σπουδές μας και γιά την υγεία μας.

Ο Αστέρης Κουκούδης είναι από τους Δασκάλους με το «Δ» κεφαλαίο. Δίδαξε και λειτούργησε ως πραγματικός παιδαγωγός δίπλα στα παιδιά. Δίδαξε στο 57^ο Δημ. σχολείο στο κέντρο της Θεσσαλονίκης και ασχολήθηκε με την ιστορία του. Αργότερα μετατέθηκε σε σχολείο της Καλαμαριάς. Σκεφτόταν, όπως μου είχε εκμυστηρευτεί, να γράψει ένα μυθιστόρημα με πρωταγωνιστές τους Βλάχους του 19^{ου} αιώνα. Δεν πρόλαβε. Όμως το εθνικό του καθήκον το επιτέλεσε. Άφησε τα γραπτά ιστορικά κείμενα. Πίεζε προσωπικά κι εμένα να γράψω ένα μυθιστόρημα σχετικό με τους Αρμάνους- Βλάχους και ότι θα το προλόγιζε ο ίδιος.

Στην πλειοψηφία τους οι δάσκαλοι επιτελούν θεάρεστο εθνικό έργο. Οι Δάσκαλοι, της κάθε εποχής, πρόσφεραν έργο, έμαθαν «γράμματα» στα παιδιά και αγάπη γιά την πατρίδα μέσα από τις διδασκαλίες τους.

Ο κ. Καζάζης καθηγητής του Α.Π.Θ. και Πρόεδρος του κέντρου Ελληνικής Γλώσσας στην προλόγιση του στο Λεξικό της Αρωμανικής (Βλάχικης) Γλώσσας (έκδοση του 2014) γράφει μεταξύ των άλλων: Η συγγραφέας συνεχίζει την ευγενή παράδοση των παλαιών δασκάλων που επιδίδονταν σε συστηματικές καταγραφές με τις οποίες εφοδίαζαν με ανεκτίμητο υλικό τις Φιλοσοφικές Σχολές και το αρχείο της Ακαδημίας Αθηνών.

Αυτοί είναι οι Δάσκαλοι.

Γιά την καταγωγή και την προέλευση των Βλάχων έχουν γραφτεί αρκετές θεωρίες και απόψεις. Οι Βλάχοι, (Αρμάνιλλι), οι Ρωμιοί της Ελλάδας, αποτελούν ένα από τα εκλεκτότερα και δυναμικότερα τμήματα του ελληνισμού.

Ο Αστέρης Κουκούδης στο έργο του «Μελέτες γιά τους Βλάχους» παρουσιάζει τους ίδιους τους Βλάχους και το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στο «ποιοι είναι» οι Βλάχοι. Είναι ένας από τους σημαντικότερους μελετητές του βλαχόφωνου ελληνισμού. Επιμελήθηκε και μια φωτογραφική έκθεση, που αναδεικνύει πολλές πλευρές της οικονομικής, πολιτιστικής και κοινωνικής, κυρίως, ζωής των Βλάχων που ζούσαν στην οθωμανοκρατούμενη Μακεδονία κατά την εποχή του Μακεδονικού Αγώνα.

Το 2000 προσφέρθηκε να βοηθήσει και να επιμεληθεί το βιβλίο «Τα Μεγάλα Λιβάδια του Πάϊκου», τόπος καταγωγής του, ύστερα από κάλεσμα του Συλλόγου Μεγαλολιβαδιωτών, με τον τότε πρόεδρο του Συλλόγου Φώτη Παρπόρη. Μια προσπάθεια ανάδειξης της ιστορίας του χωριού. Το βιβλίο εμπεριέχει ένα απόσπασμα που αποτελεί μέρος του τόμου με τον τίτλο «Τα Βλαχομογλενά» και αναφέρεται στα Μ.Λιβάδια. Το βιβλίο είναι διανθισμένο με φωτογραφικό υλικό που ο τότε Σύλλογος πρωτοτυπώντας, συγκέντρωσε φωτογραφίες από την κοινωνική ζωή των μεγαλολιβαδιωτών. Έτσι άρχισε η πρώτη συλλογή φωτογραφιών μα και η διάσωση μέσω αυτών του πολιτιστικού μας πλούτου.

Το φωτογραφικό υλικό μιλά από μόνο του.

Ως προς τη γλώσσα, όταν άκουγα λίγους υπερήλικες Μεγαλολιβαδιώτες, πολύ καλοί γνώστες της γλώσσας, να λένε «εμείς μόνο έχουμε κρατήσει τη γλώσσα, στα άλλα βλαχοχώρια τη χαλάσανε» το θεωρούσα εγωιστικό και σωβινιστικό. Κατά βάθος όμως με προβληματίζε. Κατά τη διάρκεια της έρευνάς μου, ανακάλυψα το γιατί, παρέμεινε αναλλοίωτη, ακριβώς όπως την έφεραν από τον τόπο καταγωγής τους, την Πίνδο, περίπου το 1790, μέχρι την καταστροφή του το 1944.

Α) Οι δάσκαλοι και οι Διευθυντές των σχολείων στα Μ.Λιβάδια ήταν Βλάχοι Μεγαλολιβαδιώτες και μιλούσαν το ιδίωμα του χωριού.

Β) Δεν υπήρξαν ούτε δίδαξαν μεγαλολιβαδιώτες ή από άλλα βλαχοχώρια, λόγιοι δηλαδή άνθρωποι με ευρωπαϊκές σπουδές και ευρωπαϊκό προσανατολισμό, ώστε να επηρεάσουν και να εμποτίσουν το ιδίωμα του χωριού, με μοντέρνες επιρροές από τα κέντρα ευρωπαϊκού πνεύματος εκείνης της εποχής.

Γ) Υπήρχαν αυστηρές ενδογαμίες και μέσα στο χωριό, τουλάχιστον για τους Τσελιγκάδες των Μ. Λιβαδίων. Γραμμουσιάνος παντρεύταν Γραμμουσιάνα, Περβουλιάνος Περβουλιάνα. Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και την μετανάστευση του (1926-1930) άρχισαν να γίνονται μεικτοί γάμοι μεταξύ των βλαχόφωνων κατοίκων. Από το 1960 άρχισαν δειλά οι επιγαμίες και με μη Βλάχους, με έντονες συγκρούσεις και αντιρρήσεις από την ευρύτερη οικογένεια. Μετά το 1970 θεωρήθηκε αυτονόητο να γίνονται γάμοι και με Γκρέκους και με Πρόσφυγες.

Αστέρη, ήσουν ένας καλός παιδαγωγός.

Καλέ μας φίλε, αγαπητέ μας συνάδελφε, καλέ μας σύμβουλε κάθε φορά που ζητήθηκε η άποψή σου για θέματα που αφορούσαν τη βλαχόφωνη ρωμιοσύνη, η θέση σου ήταν ξεκάθαρη, απαντώντας ντόμπρα και απόλυτα. Όταν μιλούσες για τους Βλάχους-Αρμάνους, γοήτεες το ακροατήριο.

Ήσουν ο Δάσκαλος που μόνο ήθελε να προσφέρει.

Ρώτησες, άκουσες, έμαθες και έψαξες, εισπνέοντας πολλή σκόνη. Κι όλα αυτά τα έγγραψες και μας τα πρόσφερες. Πόνεσες πολύ, από ορισμένους, με τα κακεντρεχή σχόλιά τους, που αντί να χαρούν γιά έναν συμπατριώτη τους, σου έδειξαν τον φθόνο τους, επειδή κατάφερες να φέρεις σε πέρας ένα σημαντικό έργο. Όμως την πρόοδο πολλές φορές οι άνθρωποι ή δεν την καταλαβαίνουν ή τη ζηλεύουν και γι' αυτό την πολεμούν. Φυλετικό μας μειονέκτημα ο φθόνος.

Μού έλεγες, με τον ήρεμο τρόπο σου, όταν από κακόβουλα άτομα αντιμετώπισα την ίδια συμπεριφορά, «αλάσιλλι, μουτρεά νίνττι» = άφησέ τους, κοίτα μπροστά». Λόγια, που χαλύβδωσαν τη θέλησή μου να συνεχίσω.

Είχες πολλά όνειρα. Δεν πρόλαβες να τα πραγματοποιήσεις.

Ίσως εκεί ψηλά μαζί με τους αγγέλους να βοηθήσεις όλους αυτούς που θέλουν να σκέφτονται όπως σκεφτόσουν εσύ.

Άφησες ένα ανεκτίμητο έργο γιά τις επόμενες γενιές και γιά τους επιγενόμενους ερευνητές. Έφυγες πολύ νωρίς. Είχες να δώσεις πολλά και αξιόλογα.

«Στεάουα ατά, τότενα σ' ντά βιντεάλα» = το αστέρι σου, πάντα να δίνει φως».

Να είναι η ψυχή σου αναπαυμένη!

Σας ευχαριστώ.

ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΧΟΛΙΑ

Μετά το πέρας των εισηγήσεων, επακολούθησε μία γόνιμη συζήτηση, με σημαντικές παρεμβάσεις από αρκετούς από τους παρισταμένους.

Οι περισσότερες αφορούσαν στην ανάδειξη της επιστημονικής και ερευνητικής προσωπικότητας του Αστερίου Κουκούδη, καθώς και στην συμβολή του στην αποσαφήνιση της ιστορίας της πληθυσμιακής ομάδας των Βλάχων, που τόσο κακόβουλες παραχαράξεις έχει υποστεί.

Βασικές παρεμβάσεις έκαναν:

- Ο κύριος **Γιώργος Ράπτης**, φιλόλογος, συγγραφέας και εκδότης, εκ Λιβαδίου Ολύμπου, πολυγραφότατος, ο οποίος σε μακροσκελή του παρέμβαση, αφού συνεχάρη τους πρωτεργάτες της Επιστημονικής Ημερίδας, εξήρε το έργο του Αστερίου Κουκούδη, έκανε μία αναδρομή της ιστορίας των Βλάχων, κυρίως των Ολυμπίων, συνδέοντας τα ιστορικά ευρήματα αιώνων με την κοινωνική και οικονομική ζωή τους.
- Ο κύριος **Γιώργος Έξαρχος**, καθηγητής και συγγραφέας πολλών ιστορικών βιβλίων για τους Βλάχους, εκ Περιβολίου Νότιας Πίνδου, αφού συνεχάρη και αυτός τους πρωτεργάτες της Επιστημονικής Ημερίδας, εξήρε και αυτός το έργο του Αστερίου Κουκούδη. Εστίασε κυρίως σε κάποια σημεία των βιβλίων του συγγραφέα Ρωμανιστή Βαλκανολόγου Δρ. Αχιλλέα Λαζάρου, με τα οποία είχε σημαντικές διαφωνίες, οι οποίες φυσικά δεν μπορούσαν να επιλυθούν στο στενό και εξειδικευμένο πλαίσιο της Ημερίδας, δεδομένου ότι ο κύριος Λαζάρου δεν ήταν παρών.
- Ο κύριος **Κωνσταντίνος Νασίκας**, επιχειρηματίας, εκ Σμίξης Νότιας Πίνδου, αφού συνεχάρη και αυτός τους πρωτεργάτες της Επιστημονικής Ημερίδας και εξήρε το έργο του Αστερίου Κουκούδη, διαφώνησε σε κάποια σημεία της εισήγησης του καθηγητού Ευαγγέλου Αυδίκου, ως προς κάποιο όνομα Βλάχου Λεγεωνάριου, τον οποίον ο κος Νασίκας θεωρούσε ότι επιτελούσε μυστική εθνική αποστολή. Η συζήτηση με τον κο Αυδίο δεν κατέληξε σε συμφωνία.

Κλείνοντας τις εργασίες της Επιστημονικής Ημερίδας, η Οργανωτική Επιτροπή αφού ευχαρίστησε τους συνέδρους για την παρουσία τους, κατέθεσε εκ νέου τις ευχαριστίες της στον Κοσμήτορα της Πολυτεχνικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, καθηγητή **Κωνσταντίνο Κατσιφάρκη**, για την ευγενή παραχώρηση του μεγάλου Αμφιθεάτρου της Σχολής.

Επίσης ευχαριστεί τους κ.κ. **Φίλιππο Μπρέντα & Αθανάσιο Σταύρου**, υποψήφιους διδάκτορες Ιστορίας, για την γραμματειακή υποστήριξη των εργασιών της ημερίδας.

Ο αείμνηστος πρώην Πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Στεφανόπουλος,
στον πρόλογο του τετράτομου έργου του Α. Κουκούδη «**Μελέτες για τους Βλάχους**»,
το οποίο βραβεύθηκε από την Ακαδημία Αθηνών, σημειώνει μεταξύ άλλων τα εξής:

«Ο κ. Κουκούδης μέσα από την εξιστόρηση και την αποτύπωση της πυκνής βλάχικης διασποράς, από το μητροπολιτικό τους χώρο στη ραχοκοκαλιά της Πίνδου, προς τον ορίζοντα των Νοτίων Βαλκανίων και ακόμη πιο πέρα δείχνει πόσο συνέβαλαν οι Βλάχοι στην εξέλιξη της ελληνικής αστικής τάξης στο χώρο αυτό. Η παρατήρηση αυτή σημαίνει πως οι Βλάχοι δεν θα πρέπει να θεωρούνται ως μια εξελληνισμένη ομάδα ή μια ομάδα διχασμένη ανάμεσα στις εθνικές προπαγάνδες των αρχών του 20ού αιώνα, αλλά μία ως γνήσια έκφραση της ρωμιοσύνης.

Στη μελέτη διατυπώνεται η άποψη ότι τα ερωτήματα σχετικά με την καταγωγή των Βλάχων και τη γνήσια ή φαλκιδευμένη ταυτότητά τους είναι περιττά. Κι' αυτό γιατί είναι βέβαιο πως στον κεντρικό και βόρειο ελληνικό χώρο, αλλά και στις γύρω Βαλκανικές Χώρες, για ό,τι σοβαρό μπορεί να περηφανευθεί ο Ελληνισμός, εκπαιδευτική, οικονομική ή επαναστατική δραστηριότητα, τουλάχιστον από τα τέλη του 18ου αιώνα και ως το διαμελισμό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οικοδομήθηκε σε έναν ιδιαίτερα καθοριστικό βαθμό με την ουσιαστική αρωγή των Βλάχων.

Η παρατήρηση αυτή δεν έχει ως σκοπό να κολακεύσει τους Βλάχους. Είναι μία ιστορική πραγματικότητα. Από τους μέσους αιώνες της τουρκοκρατίας η συγκέντρωση κεφαλαίου και εξουσίας στον κεντρικό και βόρειο ελλαδικό χώρο εντοπίστηκε για διάφορους ιστορικούς λόγους ιδιαίτερα στον ορεινό χώρο της Πίνδου και των προεκτάσεών της, όπου κυρίως διασώζονταν τα κατάλοιπα της ρωμαϊκής και βυζαντινής λατινοφωνίας. Έτσι οι Βλάχοι προβάλλουν στο νεότερο ιστορικό προσκήνιο ως μία τάξη ευπόρων κτηνοτρόφων και πραγματευτάρων, αλλά και ως κλεφταρματολοί. Από τις τάξεις αυτές προήλθε μεγάλο μέρος των δασκάλων και των πολιτιστών του γένους στη Θεσσαλία, την Ήπειρο και τη Μακεδονία, αλλά και ένα μεγάλο πλήθος από εμποροβιοτέχνες που στελέχωσαν τις ελληνορθόδοξες κοινότητες των αστικών κέντρων σε ολόκληρη σχεδόν τη Βαλκανική.

***Από τα παραπάνω και από όσα άλλα τεκμηριώνει ο συγγραφέας,** είναι προφανές ότι οι Βλάχοι δεν μπορούν να θεωρούνται ούτε ως ένα γραφικό υπόλειμμα του χαμένου κτηνοτροφικού βίου των βουνών, ως ένα μουσειακό είδος, ούτε ως μία μειονότητα εύκολα χειραγωγούμενη από επιτήδειους προστάτες. Οι Βλάχοι δεν είναι μειονότητα και δεν είναι μόνον οι βλαχόφωνοι ή οι φουστανελοφόροι, είναι κατεξοχήν αστοί σε ολόκληρη σχεδόν την ηπειρωτική Ελλάδα με τεράστια συνεισφορά στην οικοδόμηση της ελληνικής πατρίδας».*

Ἐπισημογραφία τοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου

Τῷ Ἐντιμοτάτῳ κυρίῳ Ἀστερίῳ Ι. Κουκούδῃ,
τέκνῳ τῆς ἡμῶν Μετριοτήτος ἐν Κυρίῳ ἀγαπητῷ, χάριν
καὶ εἰρήνην παρὰ Θεοῦ.

Ἄσμένως ἐλάβομεν τὴν τε ἀπὸ 13^{ης} παρελθόντος
μηνός Ἰουλίου ἐπιστολὴν καὶ τὸν ὑπὸ τῆς ὑμετέρας
ἀγαπητῆς Ἐντιμότητος προφρόνως ἀποσταλέντα ἡμῖν
πρῶτον τόμον τοῦ πονήματος αὐτῆς, τιτλοφορούμενον
" Οἱ μητροπόλεις καὶ ἡ διασπορά τῶν Βλάχων ",
ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Βλάχων καὶ
ἀποδεικνύοντα κατὰ τρόπον σαφῆ τὴν ἐλληνικὴν
καταγωγὴν αὐτῶν, ὅνπερ καὶ μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος
διεξελεθόντες κατέθεμεν ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Πατριαρχικῇ
Βιβλιοθήκῃ.

Εἰς ἀπάντησιν, διὰ τῶν μετὰ χεῖρας
Πατριαρχικῶν ἡμῶν Γραμμάτων, προαγόμεθα ἵνα
εὐχαριστήσωμεν τῇ ὑμέτερᾳ Ἐντιμότητι ἐπὶ τῇ
ἐπικοινωνίᾳ καὶ τῇ προσφορᾷ τοῦ ἀξιολόγου τούτου
πονήματος αὐτῆς καὶ, συγχαίροντες ἐπὶ τῇ συμβολῇ εἰς
τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν καὶ ἐπὶ τῇ προσπαθείᾳ
διατηρήσεως τῆς ἱστορικῆς καὶ πολιτιστικῆς
κληρονομίας τοῦ Γένους ἡμῶν καὶ μεταδόσεως αὐτῆς καὶ
εἰς τὰς νεωτέρας γενεάς, ἐπιδαψιλεύομεν ὀλόθυμον τὴν
πατρικὴν καὶ Πατριαρχικὴν ἡμῶν εὐλογίαν,
ἐπικαλούμενοι ἐπὶ τὴν ὑμέτεραν Ἐντιμότητα πανοικεῖ
τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ἀπειρον Αὐτοῦ ἔλεος.

α λ γ θ' Σεπτεμβρίου ἰδ'

Ἐπισημογραφία τοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου
Ὁ ἁγιώτατος Διάκονος τοῦ Θεοῦ Εὐκλείης

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΑΣΤΕΡΙΟΥ ΚΟΥΚΟΥΔΗ (1964-2018)

Ο **Αστέριος Κουκούδης** γεννήθηκε στην Βέροια. Οι σπουδές του στην Παιδαγωγική Ακαδημία Ηρακλείου Κρήτης (1982-1984), στη συνέχεια η μετακίνησή του στην Αμερική στο Gemmological Institute of America (GIA), Santa Monica, California (1987-1988) και τα πτυχία στην καλλιτεχνική μεταπονητική του κοσμήματος «Graduate Gemologist, Jewelry Manufacturing Arts Graduate», διαμόρφωσαν μια σύνθετη κουλτούρα και προσωπικότητα με έμφαση στις Τέχνες και στις Επιστήμες της Αγωγής. Η ρητορική και επικοινωνιακή δεξιότητα έχει

καταγραφεί στις μνήμες γονέων και μαθητών, συναδέλφων και φοιτητών, φίλων και θαυμαστών του έργου του.

Η ενασχόληση του με μεταπτυχιακές σπουδές (Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών, Πολιτισμικές Σπουδές, Σημειωτική και Επικοινωνία, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας (2013-2015) και οι ποικίλες ερευνητικές και συγγραφικές συνεργασίες του με την πανεπιστημιακή κοινότητα αναδεικνύουν την διά βίου και διαρκή επιστημονική κατάρτισή του.

Η προσφορά του στην ιστορική και εθνική έρευνα, όπου «αποσαφήνισε την Ιστορία των Βλάχων στην Βέροια, αλλά και στην ευρύτερη Ημαθία, αναδεικνύοντας την τοπικότητα και τις πηγές» τεκμηριώνεται στις δημοσιεύσεις και στις πολλές δημόσιες ομιλίες, με τις οποίες πρόσφερε αφιλοκερδώς γνώση και επιχειρήματα σε έναν ελεύθερο επιστημονικό διάλογο με τους Συλλόγους και τους πολίτες.

Οι παρουσιάσεις, ομιλίες και επιστημονικές διαλέξεις τεκμηριώνουν την σπουδαιότητα της αρχαιακής, ιστορικής έρευνας:

- «Contemporary Vlach identity and reality in Greece», Farserotul Society, Bridgeport Connecticut, USA, 5 July 2003.
- «Οι Βλάχοι της μητροπολιτικής Πίνδου, τέλη 19ου αρχές 20^{ου} αιώνα: φωτογραφική παρουσίαση», 4^ο Συμπόσιο για την έρευνα του χορού, *Η μουσικοχορευτική παράδοση των κατοίκων της ορεινής περιοχής της Πίνδου και οι επιδράσεις κατά τη μετάβαση στο αστικό περιβάλλον*, Αρχείο Ελληνικού Χορού, υπό την αιγίδα της Διεθνούς Οργάνωσης Λαϊκής Τέχνης I.O.V. - In operational relations with UNESCO, Βοβούσα, 16-18 Ιουλίου 2004.
- «Η επανερгоποίηση της ρουμανικής προπαγάνδας στα Βαλκάνια: προτάσεις πολιτικής», σεμινάριο: *Οι Βλάχοι και οι Σαρακατσαναίοι στα Βαλκάνια*, Υπουργείο Εθνικής Αμύνης, Πεντάγωνο, Αθήνα, 27 Ιανουαρίου 2005.
- «Φωτογραφίζοντας τους Βλάχους: μια φωτογραφία χίλιες λέξεις», Πολιτιστικός Σύλλογος Περιβολιωτών Ν. Μαγνησίας, 14 Φεβρουαρίου 2006.
- «Η διασπορά των Γραμμουσιτιάνων στα 1900», Πολιτιστικός – Λαογραφικός Σύλλογος Βλάχων Σιδηροκάστρου, Σιδηρόκαστρο Σερρών, 7 Σεπτεμβρίου 2007.
- «Οι Βλάχοι στο φακό», Σύλλογος Βλάχων Ν. Θεσπρωτίας, Ηγουμενίτσα, 26 Οκτωβρίου 2007.
- «Η Θεσσαλονίκη των κοινοτικών αντιπαραθέσεων και η εμπλοκή του βλάχικου στοιχείου, 1900-1912», *100 χρόνια από την ίδρυση του συλλόγου Λιβαδιωτών Θεσσαλονίκης «ο Γιωργάκης Ολύμπιος»*, Θεσσαλονίκη, 30 Μαρτίου 2008.
- «Οι εγκαταστάσεις των Βλάχων στην Κατερίνη στις αρχές του 20^{ου} αιώνα», *9^ο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών Π.Ο.Π.Σ.Β.*, Κατερίνη, 17 Μαΐου 2008.

- «Οι εγκαταστάσεις των Αρβανιτόβλαχων στη Μακεδονία», *50 χρόνια βλάχικος πολιτισμός στην Ιεροπηγή*, Εκπολιτιστικός - Εξωραϊστικός - Λαογραφικός Σύλλογος Ιεροπηγής, Ιεροπηγή Καστοριάς, 29 Ιουνίου 2008.
- «Η βλάχικη παρουσία στην περιοχή της Καστοριάς», Σύλλογος Βλάχων Άργους Ορεστικού, Άργος Ορεστικό, 25 Απριλίου 2010.
- «Βλάχικες αστικές εγκαταστάσεις στη Δυτική Μακεδονία, τέλη 19^{ου} – αρχές 20^{ου} αι.», *11^ο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών Π.Ο.Π.Σ.Β.*, Κλεισούρα Καστοριάς, 11 Σεπτεμβρίου 2010.
- «Βλάχοι/Αρωμόνοι σε πηγές και κείμενα του 18^{ου}-19^{ου} αιώνα», Μεταπτυχιακό Σεμινάριο Φιλοσοφικής Σχολής Καποδιστριακού Πανεπιστημίου, Τμήμα Αρχαιολογίας & Ιστορίας, καθηγήτρια Όλγα Κατσιαρδή - Heiring, ακαδημαϊκό έτος 2010-11, θέμα σεμιναρίου: *Από το «γένος», στο 'Γένος', στο 'Έθνος' / 'Ρομηοί', 'Γραικοί', 'Έλληνες' και άλλοι λαοί της Νοτιοανατολικής Ευρώπης σε κείμενα 15-19^{ου} αι.*, 11 Ιανουαρίου 2011.
- «Βλάχικοι νομαδοκτηνοτροφικοί πληθυσμοί και εγκαταστάσεις στο σαντζάκι Σερρών στα 1900», *13^ο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών Π.Ο.Π.Σ.Β.*, Ηράκλεια Σερρών, 8 Σεπτεμβρίου 2012.
- «Αρβανιτόβλαχοι στο Βέρμιο και το Βόρρα: ένα συμβόλαιο ενοικίασης καλυβικής εγκατάστασης, αρχές 20^{ου} αιώνα», *15^ο Συμπόσιο Ιστορίας, Λαογραφίας, Βλάχικης Παραδοσιακής Μουσικής και Χορών, Π.Ο.Π.Σ.Β.*, Νάουσα, 6-7 Σεπτεμβρίου 2014.
- Vamvakidou, Ifigeneia, Solaki, Andromachi & Koukoudis, Asterios, «Students of Florina's University Are Painting the Locality: Historic Significations», *12th World Congress of Semiotics, New Semiotics, Between Tradition and Innovation*, New Bulgarian University Sofia, 16-20 September 2014.
- Βαμβακίδου, Ιφιγένεια, Κουκούδης, Αστέριος & Σολάκη, Ανδρομάχη, «Συγκρουσιακά θέματα τοπικής ιστορίας: το μνημείο του Ολοκαυτώματος στα Γιάννενα», *1^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Κοινωνιολογίας της Εκπαίδευσης, Η έρευνα στην κοινωνιολογία της εκπαίδευσης: παρόν και προοπτικές*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Σχολή Επιστημών Αγωγής, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Γιάννενα, 16-17 Οκτωβρίου 2014.
- Κουκούδης Αστέριος Ιφιγένεια Βαμβακίδου, Σολάκη Ελένη, Μπακάλη, Φ., «Καλές πρακτικές στο 23^ο Δημοτικό Σχολείο Καλαμαριάς (2014-15): διαθεματικό πολιτισμικό υλικό και σημειωτικές εφαρμογές», *Συνέδριο Ετερότητας και Πολυγλωσσίας*, ΤΕΠΑΕ και Πολύδρομο, Θεσσαλονίκη.

Σημειώνουμε επίσης το πανεπιστημιακό του έργο ως:

- α) Επικουρική διδασκαλία στα προπτυχιακά μαθήματα στην Παιδαγωγική Σχολή του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας με θέμα τις ειδικές ιστορίες για την μελέτη περίπτωσης στους Βλάχους του 1900
- β) Την αυτοδύναμη διδασκαλία στο πανεπιστημιακό πρόγραμμα Διά Βίου «Πολιτισμός, Παράδοση και Χορός»
- γ) Την μεγάλη συμβολή του στο πανεπιστημιακό πρόγραμμα «Γνωριμία της Θεσσαλονίκης από Ρωσόφωνους: Ιστορία, Μνημεία, Πολιτισμός»
- δ) Αλλά και τις επιστημονικές ξεναγήσεις στο Εβραϊκό Μουσείο Θεσσαλονίκης, που τεκμηριώνει την ακαδημαϊκή και διεπιστημονική ταυτότητά του.

Το ιστορικό συγγραφικό έργο του, όπως βιβλιογραφικά και επίσημα καταγράφεται κρίνεται ως καινοτόμο και σπουδαίο:

- Αστέριος Ι. Κουκούδης, *Τα Μεγάλα Λιβάδια του Πάϊκου*, Σύλλογος Μεγαλολιβαδιωτών Πάϊκου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2000.
- Αστέριος Ι. Κουκούδης, *Η Θεσσαλονίκη και οι Βλάχοι*, πρόλογος: Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Στεφανόπουλος, Μελέτες για τους Βλάχους 1, Εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2000.
- Αστέριος Ι. Κουκούδης, *Οι Μητροπόλεις και η Διασπορά των Βλάχων*, πρόλογος: Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Στεφανόπουλος, Μελέτες για τους Βλάχους 2, Εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2000.
- Αστέριος Ι. Κουκούδης, *Οι Ολύμπιοι Βλάχοι και τα Βλαχομογλενά*, πρόλογος: Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Στεφανόπουλος, Μελέτες για τους Βλάχους 3, Εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2001.
- Αστέριος Ι. Κουκούδης, *Οι Βεργιάνοι Βλάχοι και οι Αρβαντιόβλαχοι της Κεντρικής Μακεδονίας*, πρόλογος: Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Στεφανόπουλος, Μελέτες για τους Βλάχους 4, Εκδόσεις Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2001.
- Asterios I. Koukoudis, *The Vlachs: Metropolis and Diaspora*, Foreword: the President of the Hellenic Republic Mr Konstandinos Stefanopoulos, translation: Deborah Whitehouse, Studies on the Vlachs II, Zitros, Thessaloniki 2003.
- Αστέριος Κουκούδης, *Η κοινωνική ζωή στα βλαχοχώρια της Μακεδονίας 1900*, Έκθεση Φωτογραφιών, Ίδρυμα Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα, Θεσσαλονίκη 2006.
- Αστέριος Ι. Κουκούδης, *Από τη ζωή των Βλάχων στα 1900*, Ίδρυμα Εγνατία Ηπείρου – Εκδόσεις Καπόν, Αθήνα 2008.
- Asterios I. Koukoudis, *The Life of the Vlachs in 1900*, translation: Judith Pink – Megas, Egnatia Epirus Foundation – Karon Editions, Athens 2008.
- Βασίλης Κ. Γούναρης - Αστέρης Ι. Κουκούδης, «Από την Πίνδο ως της Ροδόπη: Αναζητώντας τις εγκαταστάσεις και την ταυτότητα των Βλάχων», *Ίστωρ* 10/1997, σελ. 91-137.
- Asterios I. Koukoudis, «The Vlachs: Metropolis and Diaspora, Introduction, assessment, and conclusions», *The Newsletter of the Society Farsarotul*, Vol.XVI, Issues 1&2, Fall 2002/Spring 2003, σελ.1-17.
- Αστέριος Κουκούδης, «Το ιστορικό των Βλάχων της Ανατολικής Μακεδονίας», (Ξάνθη, 25-26 Σεπτ. 2004), *Πρακτικά 1^{ου}-7^{ου} Σεμιναρίων Λαογραφίας & Βλάχικων Παραδοσιακών Χορών, Ημερίδων Πανελλήνιων Ανταμωμάτων*, Επιμέλεια: Κ. Αδάμ, Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων, σελ.192-203.
- Αστέριος Κουκούδης, «Αστική Σχολή Βαρδαρίου 1866 – 57^ο Δημοτικό Σχολείο Θεσσαλονίκης 2007», *Θεσσαλονικέων Πόλις*, Παράρτημα Τόμου 22, Θεσσαλονίκη Ιούνιος 2007, σελ.1-48.
- Αστέριος Κουκούδης, «Η μεσαιωνική Μεγάλη Βλαχία και η βυζαντινή κοινοπολιτεία», *Ίστωρ* 15/2009, σελ. 49-63.
- Αστέριος Κουκούδης, «Πληθυσμιακές εξοδοί από τον Ασπροπόταμο: τέλη 18^{ου} – αρχές 19^{ου} αιώνα», *Πρακτικά 9^{ου} Συμποσίου Ιστορίας – Λαογραφίας και Βλάχικης Παραδοσιακής και Χορού, Π.Ο.Π.Σ.Β., Ο Ασπροπόταμος στο χώρο και το χρόνο*, Φιλεκπαιδευτική Αδελφότητα Τζούρτζας της Αθαμανίας (Φ.Α.Τ.Α.), Τρίκαλα 2009, σελ. 116-129.
- Αστέριος Κουκούδης, «Αστική Σχολή Βαρδαρίου (1897-1922): ιστορικές τομές και προέλευση μαθητών», *Πρακτικά Συνεδρίου Τοπική εκπαιδευτική ιστορία: δάσκαλοι και δασκάλες μιλούν για την ιστορία των σχολείων τους*, πρόλογος – επιμέλεια: Χρήστος Τζήκας, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2009, σελ.37-50.

- Αστέριος Κουκούδης, «Αστική Σχολή Βαρδαρίου (1897-1922): ιστορικές τομές και προέλευση μαθητών», Πρακτικά Συνεδρίου *Οι εκπαιδευτικοί γράφουν και μιλούν για την ιστορία των σχολείων της Θεσσαλονίκης*, Τομέας Παιδαγωγικής - Ι.Α.Ν.Ε., Φιλοσοφική Σχολή Α.Π.Θ. & Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης, Δήμος Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2010, σελ.58-75.
- Αστέρης Κουκούδης, «Η συμβολή των Βλάχων στον Ελληνικό Αστισμό: το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης, 1821-1912, Πρακτικά Ημερίδας: *Οι Βλάχοι στη Θεσσαλονίκη*, Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων – Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 22 Ιανουαρίου 2011, σελ. 9-16.
- Αστέριος Κουκούδης, «Οι Βλάχοι στη Νάουσα του 1821: στοιχεία και ενδείξεις διαχρονική παρουσίας», *Μελετήματα Ημαθίας*, Έτος Γ', Τόμος 3 (2011), Εταιρεία Μελετών Ιστορίας και Πολιτισμού Ν. Ημαθίας, Βέροια 2012, σελ.: 293-318.
- Αστέριος Κουκούδης, «Ηράκλεια Σερρών: μια συλλογική βλάχικη Οδύσσεια», *Σερραϊκά Χρονικά*, (υπό έκδοση) 17^{ος} τόμος, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Σερρών & Μελενίκου, Αθήνα 2013.
- Αστέριος Κουκούδης, «Η ένταξη των Βεργιάνων Βλάχων στην ελληνική πολιτεία: προκλήσεις, αποκλίσεις και επιπτώσεις, (1912-1940)», Εταιρεία Μελετών Ιστορίας & Πολιτισμού Ν. Ημαθίας, Επιστημονικές Ημερίδες Τοπικής Ιστορίας – 2, *Μιλάμε για τη Βέροια του 20^{ού} αιώνα, 1910-1925: από την αυτοκρατορία στο έθνος*, Βέροια 2013, σελ.109-124.
- Κουκούδης, Αστέριος, Βαμβακίδου, Ιφιγένεια (2015), «Χαρτογραφώντας τη βλάχικη διασπορά στα Βαλκάνια», *Διεθνές Συμπόσιο: Πολιτισμός και Χώρος στα Βαλκάνια* (Θεσσαλονίκη 21-22/11/2014), Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, σ. 89-107.

Πρόσθετη επίσης και αξιόπαινη η συμβολή του στην ψηφιακή ιστοριογράφηση:

- Συλλογή, ψηφιοποίηση και τεκμηρίωση 800 ασπρόμαυρων φωτογραφιών με κεντρικό θέμα τους βλάχικους πληθυσμούς στα τέλη του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ού} αιώνα. Δωρεά στο Αρχείο του Μουσείου του Μακεδονικού Αγώνα στη Θεσσαλονίκη.
<http://www.imma.edu.gr/imma/dbs/Artifacts/index.html?lq=KOUKLOUDIS>

Θυμίζουμε τα λόγια του από τον πρόλογο της μεταπτυχιακής διπλωματικής του εργασίας:

«Το 2014, βρέθηκα να εργάζομαι στο 23ο Δημοτικό Σχολείο της Καλαμαριάς μετείχα στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών, Πολιτισμικές Σπουδές Σημειωτικές Δομές και Πρακτικές της Παιδαγωγικής Σχολής - Τμήμα Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας. Τότε μου δόθηκε η ευκαιρία να δω από μια διαφορετική οπτική γωνία τις ιστορικές ταυτότητες. Παράλληλα, είχα να διδάξω το μάθημα της Ιστορίας στην ΣΤ' τάξη της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Είχα να μιλήσω στα παιδιά για μια περίοδο κατά την οποία δομήθηκε και διαμορφώθηκε η αίσθηση του σύγχρονου Έλληνα. Αναμφίβολα το μάθημα της Ιστορίας, το σχολικό εγχειρίδιο και το διδακτικό περιβάλλον δομούν για τα παιδιά συνθήκες σύνθεσης αντιπροσωπευτικών εικόνων στο μυαλό τους. Έρχονται σε γνωριμία με την απόλυτα καταλυτική περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης, όταν οι Έλληνες έθεσαν τα θεμέλια του πρώτου, σύγχρονου ελληνικού κράτους. Έτσι, με την τριπλή πια ειδικότητα του δάσκαλου, του ιστορικού ερευνητή και του μεταπτυχιακού ερευνητή στον οπτικό γραμματισμό, αναρωτήθηκα αν τα παιδιά μπορούν να συνθέσουν και να αναπαράξουν ένα μέρος της Ιστορίας. Αν τα παιδιά, έστω και το μικρό δείγμα της ΣΤ' τάξης που δίδασκα, μπορεί να ανασυνθέσει και να μας μεταφέρει την εικόνα του ανθρώπου, που από ραγιάς μιας ανατολίτικης πολυεθνικής αυτοκρατορίας μεταλλάχθηκε σε πολίτη ενός σύγχρονου ευρωπαϊκού έθνους/κράτους. Ποιος είναι άραγε για τα παιδιά ο Έλληνας, ποια είναι η εικόνα του, που έζησε και έδρασε στα χρόνια του 1821; Η ιδέα για μια μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία γεννήθηκε».

ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΑΠΟ ΤΟ ΥΠΟΜΝΗΜΑ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΔΗΜΑΡΧΟ & ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΒΕΡΟΙΑΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΝΟΜΑΤΟΔΟΣΙΑ ΜΙΑΣ ΟΔΟΥ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΣΕ ΟΔΟ ΑΣΤΕΡΙΟΥ ΚΟΥΚΟΥΔΗ
Ι. Βαμβακίδου, Μ. Μαγειρίας, Γ. Συνεφάκης, Κ. Τσιούμης - 15 Μαρτίου 2018

Αναφέρει ο Κ. Τσιούμης, Καθηγητής Ιστορίας, ΑΠΘ:

«Ο συντάκτης του παρόντος κειμένου είχε πολλές φορές εκφράσει στην προηγούμενη διοίκηση του Δήμου ορισμένες σκέψεις για ονοματοδοσία δρόμων και στην περίπτωση αυτή πρόκειται για έναν διανοούμενο και δάσκαλο, τον Αστέρη Κουκούδη, που τιμά με το έργο του την πόλη-γενέτειρα.

Η συμβολή του στην ανάδειξη και προβολή της ταυτότητας των Βλάχων ως συστατικού στοιχείου του Ελληνισμού υπήρξε σημαντική.

Είχαμε την τύχη να συναντήσουμε, να συναναστραφούμε και να γνωρίσουμε τον Αστέρα Κουκούδη από κοντά, πέρα από τα γραπτά του.

Παιδαγωγός, δάσκαλος, ιστορικός ερευνητής, έντιμος και με αρετές κοσμοπολίτη ανδρός, γεννήθηκε στην Βέροια και πλέον ανήκει στην ιστορική μνήμη του τόπου, την οποία ανέδειξε.

Ο Αστέρης Κουκούδης με το τετράτομο έργο του για την Ιστορία των Βλάχων που βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών και αποτελεί προϊόν πολύχρονης αρχαικής και επιτόπιας έρευνας αναγορεύτηκε δικαίωμα ο καλύτερος ιστορικός της σύγχρονης ιστορίας των Βλάχων. Μέσα από αυτό τίμησε την καταγωγή του και την πόλη του και ανέδειξε την ιστορία της Βέροιας και της ευρύτερης περιοχής της. Ο λόγος του, με άρτια επιστημονική τεκμηρίωση και πηγαίο συναίσθημα, πρόσφερε σημαντική παρακαταθήκη για το παρόν και για το μέλλον του τόπου και της χώρας και αξίζει να τιμηθεί ως άξιο τέκνο της πόλης».

Αναφέρει ο Γ. Συνεφάκης, τ. Πρόεδρος του Συλλόγου Λιβαδιωτών Θεσσαλονίκης «Ο Γεωργάκης Ολύμπιος» και πανεπιστημιακός της Πολυτεχνικής Σχολής του ΑΠΘ:

Τοπωνύμια και τοπόσημα είναι «Αι επιγραφαί γεγλυμένοι επί του εδάφους», όπως εύστοχα παρατηρούν οι καθηγητές Κατσάνης και Προκόβας, οι οποίοι έχουν ασχοληθεί επισταμένως με τα ζητήματα των τοπωνυμίων και τοποσημών, κυρίως για ορεινούς οικισμούς, αλλά και γενικότερα για τις πόλεις και κωμοπόλεις.

Η αποτύπωση της ιστορίας στο έδαφος, καθώς και η σημασιολογική και σημειολογική ονοματολογία των σημείων αναφοράς των επί μέρους στοιχείων της, αναφέρεται στην ιστορική διαδρομή ενός οικισμού, μιας πόλης, ενός έθνους και την καθορίζουν δυο βασικές συνιστώσες: Οι Άνθρωποι και ο Τόπος. Ανάμεσα σ' αυτές, υφαίνεται και δομείται η προσωπικότητα των κατοίκων, η ιδεολογία τους, ο πολιτισμός τους, η πολιτική ιστορία τους, η οικονομία τους, το πολίτευμά τους και γενικότερα σκιαγραφείται η πολυσχιδής φυσιογνωμία τους.

Ο χαρακτήρας και το πνεύμα ενός συγκεκριμένου τόπου, συλλαμβάνεται ως μία ολόκληρη μνήμη, ιστορίας, μύθου, λόγου, κοινωνικών δομών και ανθρωπογεωγραφικών επικρατειών. Ο τόπος και ο κάθε τόπος, καθώς και η ονοματοδοσία τους, υποβάλλει νοηματικούς κανόνες και όρια, οι οποίοι εκπέμπουν πολιτισμικά μηνύματα. Οι συναισθηματικοί δεσμοί της κοινωνίας ως προς αυτά, είναι πολύ ισχυροί και αυτό τα καθιστά 'αιώνια', ακόμη και όταν τυχόν παύσουν να υπάρχουν.

Σε αντίθεση, τώρα, με την τυχαιότητα των διαφόρων γεωφυσικών ή αστικών χαρακτηριστικών, που αξιοποιούνται από τον εγκέφαλο μας ως σημεία αναφοράς, υπάρχει και μια ειδική κατηγορία τοποσημών, τα οποία έχουν τοποθετηθεί ή ονοματοδοθεί επί τούτου.

Τα ονόματα των οδών, δηλαδή τμημάτων του αστικού ιστού, είναι ιδιάζοντα τοπόσημα, τα οποία εκλαμβάνονται αυτομάτως ως σημεία αναφοράς της πόλης, καταλαμβάνοντας θέσεις μειζόνων ή ελασσόνων κομβικών σημείων στον μνημονικό μας χάρτη, ανάλογα με την εμβέλειά τους στον αστικό ιστό.

Έτσι, ένα όνομα οδού, ανεξάρτητα από την θέση που έχει στην ιεράρχηση του οδικού συστήματος μίας πόλης, θα ανασύρεται και θα προβάλλεται στο υποσυνείδητο ή και στη συνείδηση των πολιτών της, κάθε φορά που η μνήμη τους θα ανατρέχει στη σχετική περιοχή της πόλης.

Με την έννοια αυτή, η ονοματοδοσία μίας οδού με ένα όνομα φορτισμένο ιστορικά, λόγω της προσφοράς του στην τοπική κοινωνία και στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο, στην ουσία δημιουργεί και προσδίδει μία «ταυτότητα» στο τμήμα αυτό του αστικού ιστού, καθιστώντας το επώνυμο και διακριτό, αλλά κυρίως μεταφέροντας συναισθηματική και αξιακή φόρτιση, αποτυπώνοντας ανεξίτηλα το έργο του τιμωμένου, καθιστώντας το τμήμα της συλλογικής κοινωνικής αστικής μνήμης.

Συνοψίζοντας, προσωπικά πιστεύω ακράδαντα, ότι η εν γένει κοινωνική και επιστημονική προσωπικότητα του αείμνηστου Αστερίου Κουκούδη, αξίζει να αποτυπωθεί με την απόδοση του ονόματός του σε μία σημαντική οδό της γενέτειράς του πόλης της Βέροιας, την οποία οδό θα κοσμή με την μνήμη του».

Πόλη είναι η προβολή της ιστορίας και της κοινωνίας στο έδαφος. Είναι η αποτύπωση των κοινωνικών γίνεσθαι σε συγκεκριμένες χρονικές συγκυρίες. Πόλη είναι οι άνθρωποί της. Και οι άνθρωποι είναι οι μνήμες τους. Ο Αστέριος Κουκούδης είναι μέρος αυτής της συλλογικής μνήμης της Βέροιας, ένα αξιομνημόνευτο διαχρονικό τιμαλφές, το δε έργο του αποτελεί πολύτιμη παρακαταθήκη για την πόλη σας.

Αναφέρει ο Μ. Μαγειρίας, Πρόεδρος της Πανελληνίας Ομοσπονδίας Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων (Π.Ο.Π.Σ.Β.):

Η Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων, εκφράζει την άφατη οδύνη όλων των υπερεκατό Συλλόγων-μελών της για τον αδόκητο θάνατο του λαμπρού Πολίτη της πόλης σας, του εκπαιδευτικού, ιστορικού ερευνητή και πολυγραφότατου συγγραφέα Αστερίου Κουκούδη. Ο αιφνίδιος και πρόωρος θάνατός του, συγκλόνισε όχι μόνον όλη την μεγάλη οικογένεια του Βλαχόφωνου Ελληνισμού, αλλά και όλη την επιστημονική κοινότητα της χώρας.

Ο εκλιπών δεν ήταν μόνον ένας άριστος επιστήμονας, ένας άριστος ερευνητής, ένας άριστος εκπαιδευτικός. Η φωτεινή προσωπικότητά του, η καθαρότητα των ιστορικών του απόψεων, προϊόντων πολύχρονων και ενδελεχών ερευνών, η μεγάλη του συμβολή του στην ανάδειξη και προβολή της ταυτότητας των Βλάχων, τόσο της Κοινότητας της πόλης σας, όσο και απανταχού της ελληνικής επικράτειας, ήταν καθοριστική για την αποσαφήνιση της ταυτότητας των Βλάχων ως βασικού και πολύτιμου συστατικού στοιχείου του Ελληνισμού.

Δεν είναι επομένως τυχαίο το ότι ο Αστέριος Κουκούδης τιμήθηκε για το έργο του από την Ακαδημία Αθηνών και από τον ίδιο τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Ούτε είναι τυχαίο φυσικά ότι η πόλη της Βέροιας τον τίμησε παραδίδοντάς του το Αργυρό Κλειδί της πόλης.

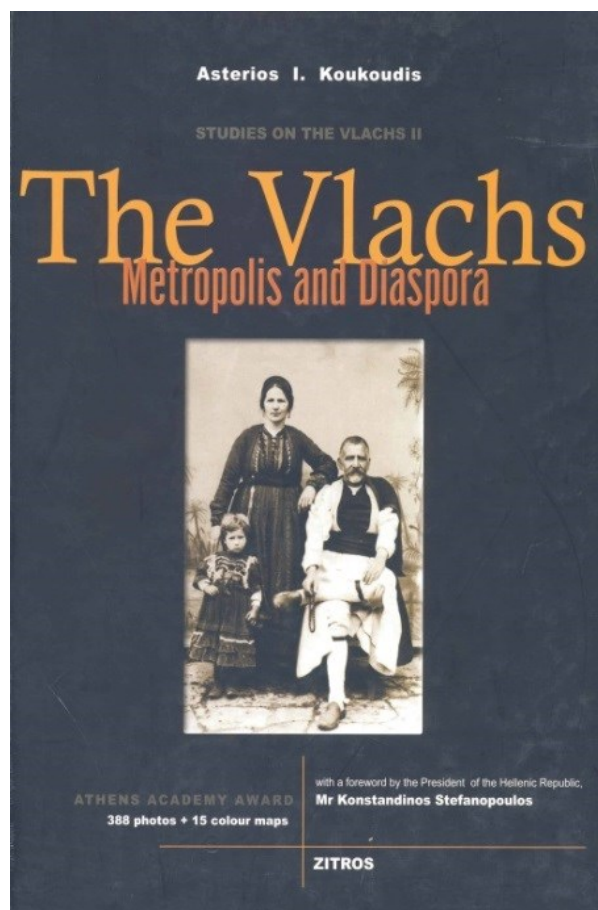
Γιά όλους αυτούς τους λόγους και για όσα εκτενέστερα αναφέρονται στο συνημμένο αναλυτικό κείμενο των πανεπιστημιακών δασκάλων και επιστημόνων που συνεργάστηκαν μαζί του, σας καλούμε να τιμήσετε τον εκλιπόντα, άξιο τέκνο της πόλης σας, **δίδοντας σε μία οδό της Βέροιας το όνομα του Αστερίου Κουκούδη**. Θεωρούμε ότι η ονοματοδοσία μίας οδού σε **Οδό Αστερίου Κουκούδη**, θα κοσμήσει με την μνήμη του την πόλη σας.

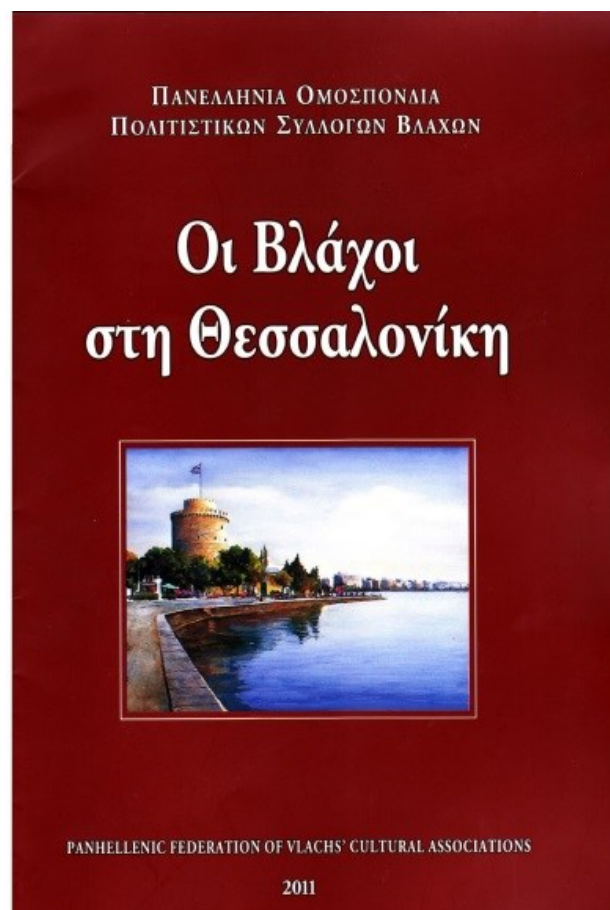
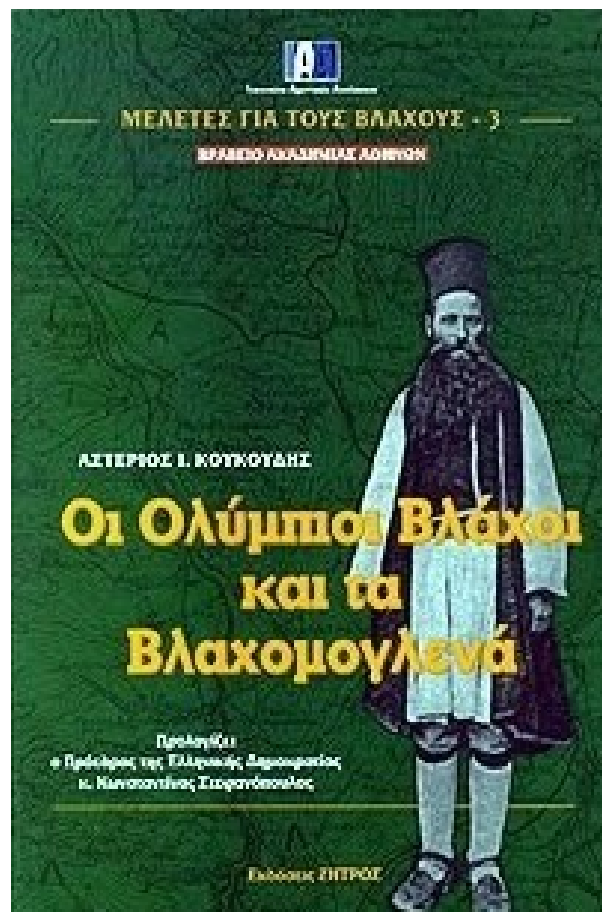
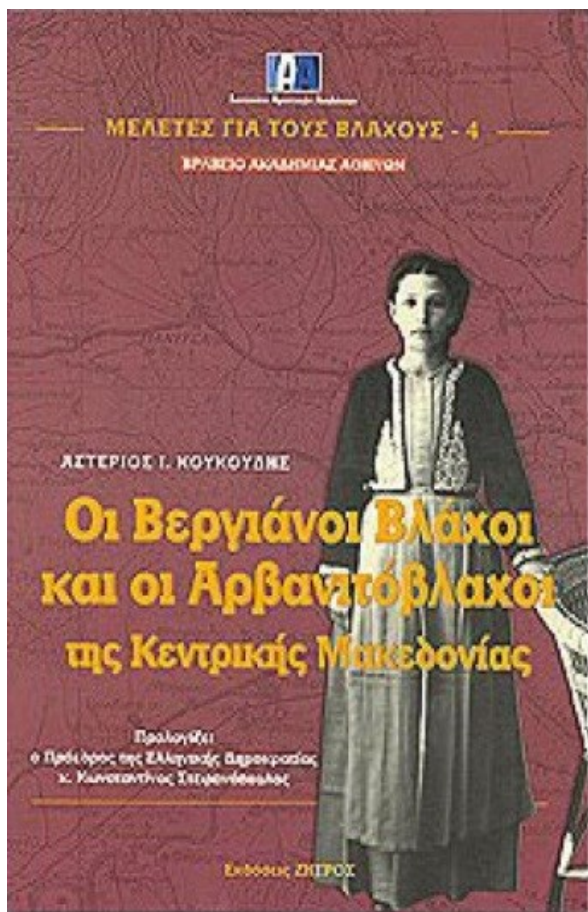

*Τα στοιχεία για το βιογραφικό του **Αστερίου Κουκούδη** τα συνέταξε
η **Ιφιγένεια Βαμβακίδου**.*

*Η δομή, η στοιχειοθέτηση, η σύνθεση και η σύνταξη του τεύχους
είναι του **Γιώργου Συνεφάκη**.*

Η βιβλιογραφική παρακαταθήκη που μας άφησε ο Αστέριος Κουκούδης

4.3 Περσική Διασπορά Μολδοβλαχίας

Μετά τον πόλεμο είναι αδύνατο επί τη φερόμενη βάση να γίνει η έκταση του Σουλίου Μολδοβλαχίας στην αρχή από τα κρατικά στοιχεία των ελληνικών Σουλίων και αργότερα να γίνει στην συνέχεια με την αμφιμερούς προσηλυτισμό. Ο κερσένος του αλλοιώς αλληλίου ή και με το κράτος φέρθηκε να βάλει επί τη παρτί της Μολδοβλαχίας, να έλθουν επί τη Πύλη. Πόση ιστορία του Σουλίου, του Σουλίου και της Βλαχίας, εκτός αλλοιώς, αποτελείται η Πύλη, η Βλαχία και η Μολδοβλαχία.

Στη Βλαχία και στην Ελληνική αγορά αγοράζει Νάρος και Σουλίου, οι οποίοι οι κερσένος, αναζητά να συνδέσει από τη μια πλευρά με την ελληνική αγορά, να είναι με την ελληνική αγορά. Πόση ιστορία του Σουλίου, του Σουλίου και της Βλαχίας, εκτός αλλοιώς, αποτελείται η Πύλη, η Βλαχία και η Μολδοβλαχία.

Τόση για 1900 περί Σουλίου από τον κερσένος, και η οποία αμφιμερούς επί της Μολδοβλαχίας, της Βλαχίας, της Γερμανίας, της Γαλλίας, της Σουλίου και της Βλαχίας, είναι ιστορία του Σουλίου, του Σουλίου και της Βλαχίας, εκτός αλλοιώς, αποτελείται η Πύλη, η Βλαχία και η Μολδοβλαχία.

99. Μία από τις πρώτες φωτογραφίες που ελήφθησαν από τη διασπορά των Βλάχων στην Ελλάδα, 1900. (Α. Μουρατίδης)

100. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

101. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

102. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

103. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

104. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

105. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

106. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

107. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

108. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

109. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

110. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

111. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

112. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

113. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

114. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

115. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

116. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

117. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

118. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

119. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

120. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

121. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

122. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

123. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

124. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

125. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

126. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

127. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

128. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

129. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

130. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

131. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

132. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

133. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

134. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

135. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

136. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

137. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

138. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

139. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

140. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

141. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

142. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

143. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

144. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

145. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

146. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

147. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

148. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

149. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

150. Ο Σουλίου και η Βλαχία, 1900. (Α. Μουρατίδης)

Στιγμιότυπα από την πολιτιστική προσφορά του Αστερίου Κουκούδη

2η Εκδήλωση στις 7/11/2004 : Η Διάλεξη του Κουφού ΑΣΤΕΡΙΟΥ ΚΟΥΚΟΥΔΗ ΣΤΗ ΛΕΣΧΗ ΜΑΣ

Στη πλαίσια των εκδηλώσεων για το 75^ο χρόνο από την ίδρυση του Συλλόγου μας, τη Κυριακή 7 Νοεμβρίου 2004, στις 11.30 το πρωί, στη προσεχόμενη Λέσχη μας, Λεσχή μας η ΕΚΔΗΛΩΣΗ Β' : η Διάλεξη του γνωστού εκπαιδευτικού ιστορικού και συλλογικού ΑΣΤΕΡΙΟΥ ΚΟΥΚΟΥΔΗ, με θέμα : "Λιβάδι - Θεσσαλονίκη : Μετάγγιση Αίματος - 19ος Αιώνας έως τις αρχές του 20^{ου}".

Ο κος Κουκούδης, ο οποίος γεννήθηκε στην Αρσάβια Αθήνας για το συμφέρονό του έγινε δικαστής ως δικηγόρος από τους πλέον άρχοντες μακίστες της ιστορίας του Βλγαδίου. Το μεγάλο συμφέρονό του λόγω είναι πολυγραφώτατος παρά το σχετικά νεαρό της ηλικίας του είναι αμετάκλητο γνωστό σε διεθνή επίπεδα και το βιβλίο του αποτελείται από πολυμερή εργαλεία πληροφορίας και γνώσης.

Η Διάλεξη του κ. Κουκούδη, όπως οφείλουμε όλους όσοι έχουν την τιμή να τον ακούσουν (ο ομιλητής ομιλεί με τη βοήθεια οπτικοακουστικού και κεντρικού ομιλητή των διαφανών του ΣΥΛΛΟΓΟΥ μας και του επιπέδου της Διάλεξης), μας είχε τους κέρβους σε χρόνους μας, μια που όπως μας επιδόθηκε, εκτός από τη δομημένη ομιλία (πρόβατα Θεσσαλονίκης και την σημαντικότερη παράδοση των από το Λιβάδι και στη συνέχεια της Ελευθέρως Θεσσαλονίκης ως πόλης και πόλεως, ο Σουλτανός Αβδουρμάν (Βεσταντικός) κέντρα από το 1929 αλλά το 1908, 1^η τουρκοκρατία δηλαδή, με την επικρατία του Οθωμανικού κράτους από το Γενναίο Ειρηνιστή - στην αριστερά).

Ο κος Κουκούδης και μαζί ο κος Κουκούδης μας μίλησε με τον γλωσσικό του λόγο και με τη σπουδαία τεχνική και εμπειρική ομιλία της ομιλίας του. Η συζήτηση που ακολουθείται ήταν γοργότατη και πρσιότερη πολλά σε ώρες μας, έτσι κι αν νομίζουμε την άνοδο των 100 (πιο χρόνια μας (το παρόν 99 και στη 75^η της ηλικίας) και μας πληροφορήθηκαν ότι Το Διοικητικό Συμβούλιο με απόφαση πρόσκληση όλων των μελών, στη συνεδρίαση της 11^{ης} Νοεμβρίου 2004, τον ανακήρυξε επίτιμο μέλος του Συλλόγου και τον ευχαρίστησε ολόκληρο για τη μεγάλη του προσφορά.

Κατά τη διάρκεια της ομιλίας, ο κος Κουκούδης παρουσίασε με τη βοήθεια οπτικοακουστικού και κεντρικού ομιλητή των διαφανών του ΣΥΛΛΟΓΟΥ μας και του επιπέδου της Διάλεξης, μας είχε τους κέρβους σε χρόνους μας, μια που όπως μας επιδόθηκε, εκτός από τη δομημένη ομιλία (πρόβατα Θεσσαλονίκης και την σημαντικότερη παράδοση των από το Λιβάδι και στη συνέχεια της Ελευθέρως Θεσσαλονίκης ως πόλης και πόλεως, ο Σουλτανός Αβδουρμάν (Βεσταντικός) κέντρα από το 1929 αλλά το 1908, 1^η τουρκοκρατία δηλαδή, με την επικρατία του Οθωμανικού κράτους από το Γενναίο Ειρηνιστή - στην αριστερά).

Οκτώβριος - Δεκέμβριος 2004
Σειρά εκδηλώσεων για τα 96χρονα γενέθλια του Συλλόγου μας!

Εκδήλωση Β'

Κυριακή 7 Νοεμβρίου 2004, ώρα 11.30 π.μ.

Διάλεξη του κου Αστερίου Κουκούδη στη λέσχη μας :

"Λιβάδι - Θεσσαλονίκη 1880-1920 :

Μετάγγιση Αίματος"

Ο Σύλλογος Λιβαδιωτών Θεσσαλονίκης "Ο Γεωργάκης Ολύμπιος"

Επ' ευκαιρία των 100 χρόνων από τη σύστασή του,
το Επίτιμο Μέλος του Συλλόγου

Αστέρη Κουκούδη
τιμά

για τη μεγάλη του συμβολή στη διερεύνηση &
τεκμηρίωση της γέννησης του Συλλόγου μας

Θεσσαλονίκη - 30 Μαρτίου 2008

Πρόεδρος
Γεώργιος Ι. Συνεφάκης

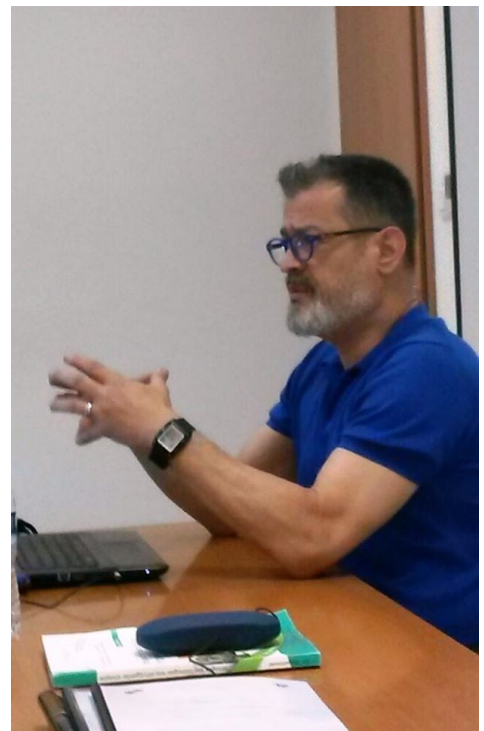

Η Γενική Γραμματέας
Ευη Α. Παπαδάμ

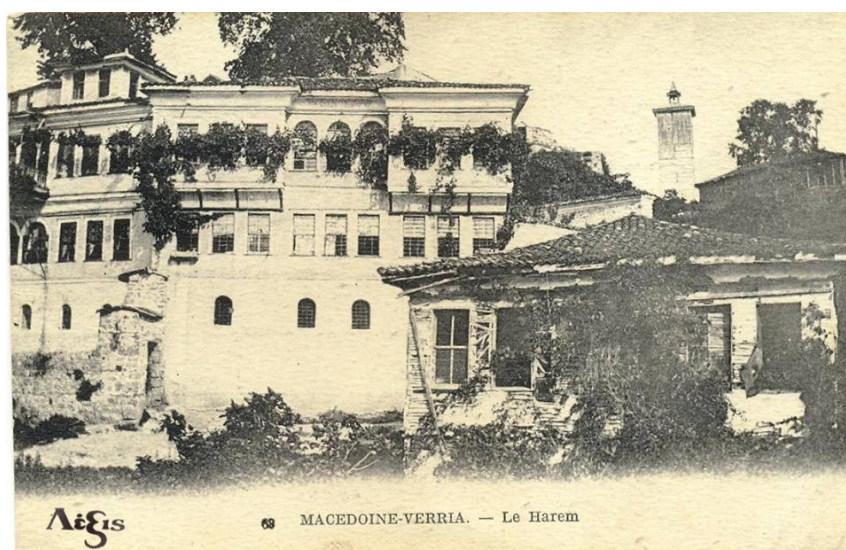
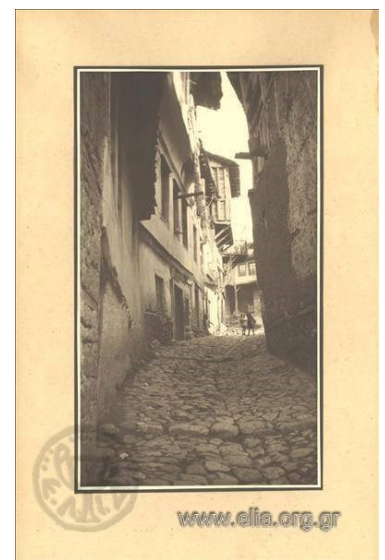

Αστέριος Ι. Κουκούδης - ομιλία
“Η ΕΝΤΑΣΗ ΤΩΝ ΒΕΡΓΙΑΝΩΝ ΒΛΑΧΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ:
προκλήσεις, αποκλίσεις και επιπτώσεις, (1912 - 1940)”

Δευτέρα 9 Μαΐου 2016 στις 8 μ.μ.
στην ΑΝΤΩΝΙΑΔΕΙΟ ΣΤΕΓΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ
και ΤΕΧΝΩΝ

Από το φωτογραφικό αρχείο Κουκούδη με σημεία της παλιάς Βέροιας

Αντί επιλόγου

Ο επικήδειος που εκφώνησε ο Γιώργος Συνεφάκης την Πέμπτη 1 Μαρτίου 2018 στην Βέροια, την αποφράδα ημέρα της κηδείας του Αστερίου Κουκούδη

Είμαι ο Γιώργος Συνεφάκης, τέως Πρόεδρος του Συλλόγου Λιβαδιωτών Θεσσαλονίκης «Ο Γεωργάκης Ολύμπιος», ο οποίος είχα την τιμή και την χαρά να επιδώσω στον Αστέρα μας τον πάπυρο ανακήρυξης του ως επιτίμου μέλους του υπεραιωνόβιου Συλλόγου μας.

Ο Αστέρης με την ερευνητική του ενδελέχεια, είχε βρεί το 1ο -του 1908- καταστατικό του Συλλόγου μας στην Γεννάδειο Βιβλιοθήκη, ένα συγκλονιστικό έγγραφο και μου το παρέδωσε ιδιοχείρως. Ο Αστέρης, είχε τιμήσει επανειλημμένως τον Σύλλογό μας με τις διαλέξεις του και την ιδιαίτερη αγάπη του προς εμάς.

Βάσκανος η μοίρα που έβαλε εμένα να απευθύνω τα τελευταία λόγια γιά τον αγαπημένο μας Αστέρα, που μας έφυγε ξαφνικά.

*«Ποία τοῦ βίου τρυφή, διαμένει λύπης ἀμέτοχος; ποία δόξα ἔστηκεν ἐπὶ γῆς ἀμετάθετος;
πάντα σκιᾶς ἀσθενέστερα, πάντα ὄνειρων ἀπατηλότερα, μιᾶ ῥοπή, καὶ ταῦτα πάντα, θάνατος διαδέχεται»
λέει ο ψαλμός της εξοδίου ακολουθίας.*

Ο αποθανών δεδικαίωται, λέει ο κλήρος γιά τους δικούς του μεταφυσικούς λόγους. Ο Αστέρης μας δικαιώθηκε όμως και εν ζωή. Δεν περίμενε να δικαιωθεί μετά θάνατον. Και δικαιώθηκε όχι μόνο σε όλους τους συγγενείς και τους δικούς του, αλλά και σε όλον τον επιστημονικό χώρο και την κοινωνία της χώρας μας. Μια ζωή ευθεία, μια ζωή χωρίς παρεκκλίσεις. Δίδαξε στους μαθητές του γράμματα, γνώση, ήθος, μοίρασε αφιλοκερδώς και απλόχερα παιδεία μορφωτική και κοινωνική, λάξεψε με πατριωτικές και ηθικές αξίες τους τρυφερούς χαρακτήρες των μαθητών του και των παιδιών μας, μετάνγιζε ποιότητα σε γενιές νέων και μεγάλων, μεταλαμπάδευσε ιδέες και εποικοδομητικούς τρόπους σκέψης και αμφισβήτησης των ειωθότων σε όλους μας.

Ο Αστέρης μας, ο Αστέρης μας ο πράος, ο Αστέρης μας ο μελίχιος, ο Αστέρης μας ο προσηνής, ο Αστέρης μας ο σεμνός, ο Αστέρης μας ο διανοούμενος, ο Αστέρης μας ο ευγενής, ο Αστέρης μας ο καθαρός, ο Αστέρης μας ο πείσμων στις ιστορικές του απόψεις και πορίσματα, ο Αστέρης του χαμόγελου, ο Αστέρης μας ο λεβέντης, ο Αστέρης μας ο ερευνητής, ο Αστέρης μας ο πολυγραφότατος, ο Αστέρης μας ο τιμημένος από την Ακαδημία Αθηνών και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, ο Αστέρης μας ο ευπατρίδης αγωνιστής της ζωής.

Ο Αστέρης μας θα μας λείψει, Ο Αστέρης μας, που μας στέρησε απότομα το κέφι του, την εγκαρδιότητά του και την καλοσύνη του. Ο Αστέρης μας που μας στέρησε τους σαββατιάτικους καφέδες μας και τον εμπειριστατωμένο ιστορικό του λόγο. Ο Αστέρης μας, που μας στέρησε τα βλάχικά του. Ο Αστέρης μας, που μας στέρησε την πέννα του και τις θαυμάσιες εισηγήσεις του. Ο Αστέρης μας, που μας στέρησε τα βιβλία του και τις σκέψεις του. Ο Αστέρης μας, που μας στέρησε αυτό το αδιόρατο και ειρωνικό μειδίαμα, το γεμάτο «άφες αυτοίς, ου γαρ οίδασι, αλλά και οίδασι Γιώργο μου, οίδασι και τί λέγουσι και τί ποιούσι», το μειδίαμα το γεμάτο καλοσυνάτη ανοχή. Ο Αστέρης μας, που αφήνει ένα δυσαναπλήρωτο κενό στη πολιτιστική ζωή της πόλης μας και όλης της χώρας μας. Χάσαμε άδικα, πρόωρα και αδόκιμα ένα μεγάλο κεφάλαιο της Βλαχόφωνης Ρωμοσύνης, χάσαμε ένα σεμνό και ντροπαλό διαμάντι της κοινωνίας μας και της πατρίδας μας.

Σήμερα συνοδεύουμε στην τελευταία του κατοικία έναν Άνδρα με το Α κεφαλαίο, έναν Άρχοντα με το Α κεφαλαίο, έναν Πατριώτη με το Π κεφαλαίο, έναν Πολίτη με το Π κεφαλαίο.

Τα δάκρυά μας θα συνοδεύουν το αιώνιο χαμόγελό σου Αστέρα μας.

Κράτησέ το εκεί ψηλά και χάριζέ το μας εσαεί. Το χρειαζόμαστε εμείς που ξεμείναμε εδώ κάτω, σ' αυτή τη φτωχότερη πλέον γη.

Κι εσύ Θεέ μου, φύλαξέ μας εκεί πάνω αυτόν που δεν θα ξεχάσουμε ποτέ.

Αιωνία σου η μνήμη και ελαφρύ το χώμα που θα σε σκεπάσει, ω φίλε μου αγαπημένε.

Καλό ταξίδι και καλή αντάμωση. Αργά ή γρήγορα θα σου έρθουμε, όλοι μας.